

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

FAHRETTİN RÂZÎ VE ELMALILI TEFSİRLERİNDE
ESBÂB-I NÜZÛL, NÂSİH-MENSÛH VE AKSÂMU'L-KUR'ÂN
KONULARININ İŞLENİŞİ VE MUKAYESESİ

SÜMEYYE KELLEÇİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sadık KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2021

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “**Fahrettin Râzî Ve Elmalılı Tefsirlerinde Esbâb-ı Nüzûl, Nâsih-Mensûh ve Aksâmu’l-Kur’ân Konularının İşlenişi ve Mukayesesi**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmada yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yaparak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/01/2021

Sümeyye KELLEÇİ

ÖNSÖZ

Ademoğluna, Rahmeti Rahmân'a mazhar olmak, kulluk nimetiyle şereflelendirilmek ve Rabbimiz'in ilâhi rızkı olan Kur'ân'ın muhatabı kılınmaktan daha büyük bir izzet ne olabilir ki!

Kur'ân akıllı bir kitaptır ve o ilahi mektubun Sahibi okuyucusuna aklını kullanmasını, fikhetmesini ve derin tedebbürler içinde olmasını emretmektedir. Yüce Allah'ın insanoğluna araştırmasını incelemesini emrettiği pek çok âyet Kur'ân'da yer almaktadır. Yüce Allah Ğâşiye sûresinde *“deveye bakmıyorlar mı nasıl yaratılmış!”*, *“göğşe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltirmiş!”*, *“dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişler!”* ve en sonunda *“yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmış!”* buyurmaktadır. Aslında burada maksat, *“develere, gökyüzüne, dağlara ve yeryüzüne bakın!”* şeklinde Kur'ân'ın muhataplarına ufuklar aralamaktır. Yüce Yaratıcı, kullarından yalnızca kendisine kulluk edilmesini değil, düşünen, araştıran, insanlara ve insanlığa faydası dokunan kimseler olunmasını beklemektedir. İnsanlar, sadece ibadet etsinler diye yaratılmamışlardır. Zaten sürekli ibadet eden melekler vardır. Yüce Allah yarattıklarını akıl nimeti ile donatmış, imtihan dünyasında kendilerine yer vermiştir. Öyleyse her müslümana hatta her insana düşen görev, Yaratıcısının, kendisini yaratma maksadına uygun yaşaması, kâinattaki muhteşem uyuma ayak uydurmasıdır. Yeryüzündeki her şeyin tesbih ettiği İsrâ' sûresinin 44. âyetinde yer almaktadır. Kuşların tesbihi nasıl ki uçmak, bitkilerin tesbihi yani görevi nasıl ki oksijen üretmek ise, insanın tesbihi de Rabbi'ne kulluk etmenin yanında, İlâhi harmoniye ayak uydurup dünyaya geliş amacı belirlemektedir. Yüce Allah her kulunu gizli hazinelerle donatmıştır ve bu hazineler tıpkı bir istiridyenin içindeki inci gibi keşfedilmeyi beklemektedir.

Kur'ân ile lütuflandırılmak, onu okumayı, anlamayı ve hayata taşımayı, İlâhi mektubu, satırlardan sadırlara aktarmayı gerektirmektedir. İlk emri “oku” olan kitabın muhataplarının yapması gereken ilk şey, iman ettikten sonra Rabbi'nin kitabını okumak, anlamaya çalışmak ve onu yaşamaya gayret etmektir. Bu noktada Ulûmu'l Kur'ân başlığı önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu ilim bünyesinde pek çok alt başlığı barındırmaktadır.

Âlimlerimiz, Kuran kıssalarından Mûteşabih'e, Vücut ve Nezâir'den, İcâzü'l- Kurân'a ve Hurûf-u Mukatta'ya kadar pek çok konu ele almışlardır. Hakiki bir kulluk Yüce Allah'a ve Rasûlüne iman etmekten, O'nun emir ve yasaklarına uymaktan, insanlığa gönderdiği İlâhi mesajına uymaktan geçmektedir. Kur'ân'ı anlama çabası ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle buluşturma gayreti bu ilimleri ortaya çıkarmıştır. Bu ilimler üzerine sayısız eserler kaleme alınmış, makaleler yazılmış ve nice âlimler pek çok değişik çalışmalar yapmışlardır.

Bu denli önemli olan bir ilim hakkında bizler de çalışma hazırlamayı uygun gördük. Ulûmu'l- Kur'ân konularının içinde yer alan, Aksâmu'l Kur'ân, Esbâb-ı Nüzûl ve Nâsih-Mensûh şeklinde üç konuyu belirledik. Her ikisi de zamanlarının iki kıymetli alimi olan Fahrettin Râzî ve Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tefsirleri olan Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Ğayb ve Hak Dini Kurân Dili isimli eserlerinde incelemelerde bulunduk. Belirlediğimiz konuları başlıklar halinde inceledik, ardından müfessirlerimizin tefsirlerinde yine bizim belirlemiş olduğumuz âyet gruplarını nasıl ele almış olduklarını beyan etmeye gayret ettik. Daha sonrasında iki müfessirimizin ortaya koymuş oldukları argümanları karşılaştırma yaptık. Ayrıca örnek olarak incelenen âyetlerin mealleri, Prof. Dr. Mehmet Okuyan'ın Kur'ân mealinden yararlanılarak yazılmıştır. Hocama bana kattığı her değerli bilgi için, yürekten teşekkür ediyorum. Yüksek lisans eğitimine başladığım andan itibaren bu çalışmanın hazırlanmasına kadar maddi manevi desteğini hiç esirgemeyen başta kıymetli eşim Mustafa Kelleci'ye, iki oğluma ve bu günlere gelmemde üzerimde çok büyük emekleri olan sevgili anne-babama derin şükranlarımı iletiyorum.

Ayrıca bizi bir baba şefkatiyle yüreklendiren, bize ufuklar açan değerli danışmanım Prof. Dr. Sâdık Kılıç'a bir teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. ULÛMU'L KUR'ÂN KONULARININ İNCELENMESİ.....	3
1.1. ESBÂB-I NÜZÛL	3
1.2. NÂSİH-MENSÛH	6
1.3. AKSÂMU'L KUR'ÂN	12
İKİNCİ BÖLÜM	20
2. TEFSİRLERDE KONULARIN İNCELENMESİ	20
2.1. FAHRETTİN RÂZÎ.....	20
2.1.1. ESBÂB-I NÜZÛL	22
2.1.2. NÂSİH-MENSÛH	36
2.1.3. AKSÂMU'L KUR'ÂN	44
2.2. ELMALILI M. HAMDÎ YAZIR	53
2.2.1. ESBÂB-I NÜZÛL	54
2.2.2. NÂSİH-MENSÛH	59
2.2.3. AKSÂMU'L KUR'ÂN	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	70
3. TEFSİRLERDE KONULARIN MUKAYESESİ	70
3.1. ESBÂB-I NÜZÛL	70
3.2. NÂSİH-MENSÛH	73
3.3. AKSÂMU'L KUR'ÂN	75
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	80
ÖZGEÇMİŞ	81

ÖZET

FAHRETTİN RÂZÎ VE ELMALILI TEFSİRLERİNDE ESBÂB-I NÜZÛL, NÂSİH-MENSÛH VE AKSÂMU'L-KUR'ÂN KONULARININ İŞLENİŞİ VE MUKAYESESİ

KELLEÇİ, Sümeyye

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ocak, 2021

Kur'ân-ı Kerîm, indirilmeye başladığı günden itibaren, insanlar ona sadece iman etmekle ve amel etmekle kalmamış, “Rabbimizin muradını daha iyi nasıl anlarız” diye pek çok yorum ve görüş ileri sürmüşlerdir. Kur'ân'ı Kerim'i ve Hz. Peygamberin sünnetini derinden mütâlaetme ve diğer nesillere aktarma çabası içine girmişlerdir. İşte bu çaba doğrultusunda Kur'ân İlimleri denilen Ulûmu'l-Kur'ân başlığı ortaya çıkmıştır. Günümüze gelene değin bu başlık altında pek çok konu İslam bilginleri tarafından incelenmiş, araştırılmış ve sayısız fikir üretilmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân başlığı altında pek çok konu bulunmaktadır. Her bir konu Kur'ân'ı ve Sünneti anlamayı kolaylaştıracak argümanlardan meydana gelmektedir.

Peki bu ilme vâkıf olmak kişiye ne kazandırır? İşte bu noktada konunun ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Âyetlerde murad edilenin ne olduğunu anlayabilmek için, âyette yer alan kelimelerin muhtemel anlamlarını iyi bilmek, nüzûl ortamına vakıf olmak, âyetlerin siyak ve sibakına bakarak değerlendirebilmek gerekmektedir. Mamafih insana bu beceri ve anlayışı Ulûmu'l-Kur'ân konularını biliyor olmak kazandıracaktır. Kur'ân'ı mehcûr bırakmamak adına onu okumaya, anlamaya ve yaşamaya gayret etmesi her insanın kulluk ödevidir.

Anahtar Kelimeler: Kurân, Ulûmu'l-Kur'ân, Râzî, Hamdi Yazır.

ABSTRACT

FAHRETTIN RAZI AND ELMALILI TAFSIR ESBAB-I NUZUL, NASIH-MENSUH AND AKSAMU'L-QUR'AN ISSUES PROCESSING AND COMPARISON

KELLECI, Sümeyye

Master Thesis, Basic Islam Sciences

January, 2021

From the day the Qur'an began to be revealed, people not only believed in it and did it, but also put forward many interpretations and opinions: "how do we better understand the Murad of our Lord?" The Qur'an and the Prophet. They made an effort to deeply observe the Sunnah of the prophet and pass it on to other generations. In line with this effort, the title of Ulumul-Qur'an, called Qur'anic Sciences, emerged. Until today, many topics have been studied, researched and countless ideas have been produced by Islamic scholars Under this title. There are many topics under the title of ulumul-Qur'an. Each issue consists of arguments that will make it easier to understand the Qur'an and the Sunnah.

So, what does being a foundation for this knowledge give a person? At this point, it becomes clear how important the issue is. In order to understand what is murad in the verses, it is necessary to know the possible meanings of the words contained in the verse well, to be aware of the Nuzul environment, to be able to evaluate them by looking at the Siak and sibak of the verses. However, Man will gain this skill and understanding to know the subjects of the Ulumul-Qur'an. It is the duty of every person to strive to read, understand and live in order not to leave the Qur'an mehcür.

Keywords: Qur'an, Ulumul-Qur'an, Razi, Hamdi Yazır.

KISALTMALAR

b.	: İbn
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
H.z.	: Hazreti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
(a.s.)	: Aleyhisselam
(r.a.)	: Radiyallahu Anh
vd.	: Ve Diğerleri
vb.	: Ve Benzeri
(s.a.s.)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
s.nşr.	: Sedeleştirilmiş Neşir

GİRİŞ

İnsanlardaki Kur'ân'ı anlama ve Rabbi'nin muradını daha iyi kavrama arzusu, Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkmasına kapı aralamış, ardından şekillendikçe onu ilim dünyasına buyur etmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân hakkında pek çok çalışma kaleme alınmış, Yüzlerce İslâm âlimi ve araştırmacı bu ilim hakkında fikir beyan etmiş, görüş ortaya koymuştur.

Bu ilmin doğuşu yani ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'i vefatından sonra yaşanan arayış sonrası meydana gelmiştir. Aslında vahyin efendimizden sonraki ilk muhatapları olan sahabeler bizzat nüzûl ortamına şahit oldukları için herhangi bir olay karşısında ya da bir soru sormak istediklerinde direk Hz. Peygamberle görüşüyorlardı. Bir literatüre gerek duyulmuyordu, istedikleri bilgiye insanlar yakından ulaşabiliyorlardı. Fakat sahabe dönemi geçtikten ve İslâm çeşitli coğrafyalara yayıldıktan sonra bir takım karışıklıklar çıkmış, yorum farklılıkları olmuş, bir kelimeye farklı lehçelerde farklı anlamlar verilmeye başlanmış, bir kimse bir âyeti okuduğu zaman hangi olay çerçevesinde bu âyet nazil olduğunu bilemez hale gelmiş, işte o zaman sahabeden sözlü gelen rivayetleri kaleme aktarma ihtiyacı hissedilmiştir.

Hz. Peygamber'den bizzat ders almış, onun Kur'ân meclisinde bulunmuş sahabeler, onların öğrencileri olanlar, onların hocalarının hocaları olan bilgi yüklü kişiler, Ulûmu'l-Kur'ân ilminin müellifleri konumundadırlar. Rivâyet yoluyla aktarılmış olan bu bilgiler tedvîn döneminde yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bu ilmin doğuşu ve gelişimi ile ilgili Tefsir Usûlü kitaplarımızda pek çok bilgi yer almaktadır.

Bu çalışmanın konusunun bu şekilde belirlenmesi Ulûmu'l-Kur'ân'ın öneminden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın amacı ise bu ilim içerisinde yer alan, Esbâb-ı Nüzûl, Nâsîh-Mensûh ve Aksâmu'l Kur'ân konularının âyetleri anlamada ne tür bir fayda sağladığını ortaya koymaktır. Dört bölüm olarak başlıklandırılma yapılmıştır. İlk bölümde konular incelenecek, her biri farklı başlıkta ele alınarak, konuyla ilgili örneklerle yer verilecek ve örnek eserler zikredilecektir. İkinci bölümde, konularla ilgili belirlenen örnekler, ilk önce Fahrettin Râzî'nin eseri olan Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb adlı tefsirde, ardında da Elmalılı Hamdi Yazır'ın eseri olan Hak Dini Kurân Dili adlı tefsirde incelenecek, müfessirlerin

beyanları ele alınarak genel bir özet oluşturulacaktır. Ardından üçüncü bölümde müfessirlerin yapmış oldukları beyânlar mukayese edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Esbâb-ı Nüzûl

“Esbâb-ı Nüzûl, “*esbâb*” ve “nüzûl” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkididir. Bu terkipte yer alan “*esbâb*”, *sebeb* kelimesinin çoğuludur. Sebeb sözlükte, “metot, yol, işaret, vesile ve vasıta” manalarına gelmektedir. Ayrıca arzu edilen amaca ulaştıran her şeye de sebep denilmektedir. Nüzul kelimesi ise ne-ze-le fiilinden mastardır. “yukarıdan aşağı inmek veya iniş” manasını ifade etmektedir.¹

“Esbâb-ı nüzûl” ifadesi ise, Kur’ân’ın âyetlerinin ve sûrelerinin bazen Hz. Peygambere sorulan bir sual ile bazen de bir olay neticesinde inme sebeplerine denilir. Ayrıca Kur’ân âyetleri bu konuda ele alındığında iki kısma ayrılır. İlki bir sebep ile nazil olan ikincisi herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın nazil olan âyetlerdir ki çoğu âyet bu şekilde nazil olmuştur. Âyetlerin nüzul sebeplerini Tefsir ve Hadis kitaplarının “Tefsir ve Fezâilü’l- Kur’ân” kısımlarında yer alan rivayetlerden ve Esbâbu’n Nüzûl başlığıyla yazılan müstakil eserlerden öğrenmekteyiz.

Nüzul sebebi rivayetlerini bizlere ulaştıran bi zâtihî sahabîlerdir. Çünkü onlar Hz. Peygamber ile aynı ortamda bulunmuş, aynı olaylara tanıklık etmiş nazil olan her âyeti tabiri caizse yaşamışlardır. Durum böyle olunca onlar âyetleri ve ihtiva ettiği hükümleri çok iyi anlamışlar bilemedikleri noktaları Hz. Peygambere sormuşlar ve öğrenmişler sonrasında da ümmete aktarmışlardır.

Nüzul sebebi rivayetlerine itibar edilebilmesi ve onlarla amel edilmesi için rivayetlerin sahih olması çok önemlidir. Aksi takdirde bu rivayetlere itibar edilemez. Nüzul ortamını bilen Hz. Peygamber’in risaletine ve Kur’ân’ın nüzulüne şahit olan sahabiden direk aktarılması yahut ondan işiten birinden aktarılması gerekmektedir. Bu konudaki rivayetler merfu hadis olarak efendimize yahut sahabeye ulaşmıyorsa o rivayetlere tedbirli yaklaşmak daha doğru olacaktır.

İşte bu noktada nüzul sebebi rivayetlerinin her zaman sahabilerden gelmediği bilinmekte, bazen Ehli kitaptan olanların da peygamberimize sorular sordukları bunun üzerine âyetlerin nazil olduğu düşünülmektedir. Fakat onlar sorularını Kur’ân’ı ve dini daha iyi anlamak için değil, bilakis islâmî değerlerle

¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 210.

alay etmek, Hz. Peygamberi güç duruma düşürmek ve dalga geçmek için sormuşlardır.

Peki “her âyetin sebebi nüzulü bilinmesi gerekir mi?” Ya da “her âyetin sebebi nüzulü var mıdır?” denilecek olursa bazı alimlerimiz konuyla ilgili söyle fikirler beyan etmiştir: El-Vâhidi “*bir âyetin sebab-i nüzulü bilinmedikçe, onun hakiki manasını anlamak mümkün olamaz*” demiştir. İbn Teymiyye de “*nüzul sebeplerini bilmek âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır*” diye söylemiştir.²

Bir âyetin sebebi nüzulünü bilmenin o âyeti tefsir eden müfessire ufuk açıcı bilgiler katacağı muhakkaktır. Çünkü âyetin nazil olduğu ortamı bilmek, muhatabını tanımak âyeti anlamada şüphesiz büyük kolaylık sağlayacaktır. Fakat her âyetin bir nüzul sebebi olmak zorunda değildir. Çünkü bazı âyetler zahirinde gösterdiği manayı teyit etmek için indirilmiştir. Yani âyeti okuyan kişi Rabbi’nin muradını anlamış olur. Bununla ilgili araştırma yapmasına sorular sormasına gerek kalmaz.

Bu konuda İbn Teymiyye, “Bazı âyetlerin sebab-i nüzulü bilinemeyeceğini, âyetin nüzul sebebi nin direk âyetin manası olduğunu yani aslında o âyetin ihtiva ettiği manayı anlatmak için nazil olduğunu dile getirmiştir.”³.

Nüzûl sebeplerini bilmenin pek çok faydası bulunmaktadır. “*Her şeyden önce nüzul ortamı, âyetlerin inişinin arka planı ve sebep sonucu, bir âyetin diğer âyetlerle ilişkisi, onun Kur’ân’ın bütünündeki yeri, sebab-i nüzul ile kavranabilir.*”⁴. Ayrıca nüzul sebebinin bilinmesi, âyetler arasında var olduğu düşünülen müşküllerin ortadan kalkmasına vesile olurken, âyetlerle diğer sûreler arasında münasebetler kurmaya da kolaylık sağlamaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de esbâb-ı nüzûl ile ilgili rivayetler konusunda akılda tutulması gereken önemli bir kural da “sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir” ilkesidir. Buna göre Kur’ân’da bazı sûre ve âyetlerin belli şahıs ve olaylarla ilgili olarak inmesi onların içerdiği hükümlerin genel oluşuna engel teşkil etmez. Örneğin tefsir eserlerinde ve sebebi nüzul kaynaklarında Tebbet sûresinin Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil hakkında nazil olduğu rivayet edilir.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, s. 136-137.

³ Cerrahoğlu, 2018, 141.

⁴ İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 136.

Ancak bu sûrede yer alan tehdit ve eleştiriler, sadece bu iki kişiyle sınırlı değildir. Sûredeki hükümler Hz. Peygamber’e ve İslâm’a karşı düşmanlık konusunda Ebû Leheb ve karısı gibi davranan bütün kadın ve erkekler için geçerlidir. İşte Bunun için İslam âlimleri “el-ıbretu bi umûmi’l-lafzî lâ bi husûsi’s-sebeb” demişlerdir. Yani “asıl olan hükmün özel oluşu değil, hükmün genel oluşudur” demektir⁵.

Bununla birlikte genellikle sebebin “husûsi oluşu, lafzın yani hükmün umûmi olduğu” manasına gelmektedir. Örneğin zıhâr hadisesinin⁶ ve ifk hadisesinin⁷ yaşandığı olaylar özel şahıslarla ilgili olsa da, lafzın umûmiliği bu âyetlerde ortaya çıkmaktadır. Böyle bir olay olunca nasıl hüküm verileceği tüm Kur’ân muhatapları için aynı kesinliktedir. Fakat her âyetin sebebi umum ifade etmez, şöyle ki Yüce Allah, Leyl sûresinde, “en çok korunanın malını vererek arınacağını” ilan etmiştir.⁸ Bu âyetin ışığında Hucûrât sûresinde yer alan “en hayırlı olanın en takvalı olduğu”⁹ muştusuyla buluşturulmuş, bu kimsenin Hz. Ebûbekir olduğu dile getirilmiştir. Burada umûmilikten ziyade tahsis vardır. Yani âyetin sebebi umûmi değil, husûsidir.¹⁰

Bir âyetin genellikle bir nüzul sebebi vardır fakat bazı âyetlerde birden fazla farklı rivayet olabilmektedir. Aslında bunun sebebi bazen yer zaman ve kişi isimlerinin net bir şekilde verilmemesi ve rivayetlerde çelişki olabilmesinden kaynaklanmaktadır.

“Şayet bir âyetin birden fazla sebebi nüzulünün olduğunu gösteren rivayet olursa müellifler şu adımların takip edilmesini önermiştir:

- *Rivayetlerden sahih olduğu tespit edilen alınır.*
- *Rivayetlerin hepsi sağlamsa ve birini tercihe sebep olacak bir delil bulunursa o alınır. Mesela rivayeti anlatanlardan birisi doğrudan olaya şahitlik etmiş olabilir.*
- *Tercih yapacak bir imkan yoksa rivayetlerde anlatılan olayların âyetin nüzulünden önce meydana geldiği kabul edilir.*

⁵ Mesut Okumuş, *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 334-335.

⁶ Mücâdele 58/1-4.

⁷ Nûr 24/11-26.

⁸ Leyl 92/5.

⁹ Hucûrât 49/13.

¹⁰ İmam Celalettin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulumi’l- Kur’ân*, Dâru’l-Kitabu’l-İlmiye, Beyrut, 2018, s. 50-51.

- Yukarıdaki üç adımda da karara varılamıyorsa âyetin iki kez indiği kabul edilir”¹¹.

Bu konuya usul ilimleri içinde yer vermekle birlikte müstakil eserler yazılacak kadar önem verilmiştir. Bu alanda ilk eser yazan zat “Ali ibn Medîni”dir. El- Vâhidî’nin *Esbâbu’n-Nuzûl* adlı eseri, İbn Hacer el-Askalânî’nin *el-Ucâb fî beyâni’l-esbâb* ile es-Suyûtî’nin *lubâbu’n-Nukût fî Esbâbi’n-Nuzûl* adlı eserleri bu alanın en meşhur kitaplarındandır.

1.2. Nâsih-Mensuh

Nesih sözlükte, “ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak, bir şeyi kendisinden sonra gelen bir şeyle ber taraf etmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, “şer’î bir hükmü, bir başka şer’î deliller kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü, muahhar tarihli bir nas ile değiştirmektir”¹². “Nâsih” kelimesi nesh kelimesinin *ism-i fâili* olup “nesheden”, “mensûh” da nesh kelimesinin *ism-i mef’ûlü* olup “neshedilen” demektir. Buna göre önceki hükmü nesheden âyete “nâsih”, hükmü neshedilen âyete de “mensûh” denilir.

Kur’ân-ı Kerîm 23 yıllık nüzul aşamasını geçirirken, tek bir mekanda, tek bir konu hakkına tek bir kişiye özel olarak nâzil olmamış, bilakis yıllar içinde Mekke ve Medine olmak üzere iki büyük şehirde sosyal ortam farklılığı yaşanmış, şahıslar ve mekanlar değişmiştir. Toplumsal konularda bu tür değişiklikler olması farklı içerikli âyetlerin gelmesine sebep olmuştur. Bunun içindir ki alimlerimiz âyetlerdeki değişimler için insâ(unutturma), tahsis, istisnâ, tahfif-teysîr(kolaylaştırma), bedel ve nesih gibi farklı kavramları kullanmıştır.

Ayrıca Hz. Ali’nin bir şahsa “Nâsih ve Mensûh’u biliyor musun” diye sorması üzerine o kişinin “hayır” demesiyle “sen kendini de başkalarını da helak edersin” şeklinde cevap vermesi konunun ne denli önemli olduğunu göstermektedir.¹³ Nesh konusunu bilmek âyetleri daha iyi anlamayı, indiriliş maksadına uygun amel etmeyi kolaylaştıracaktır.

¹¹ Çalışkan, 2017, 138.

¹² Demirci, 2012, 221.

¹³ Bedrettin Zerküşî, *el Burhân fî Ulumi’l-Kur’ân*, Dâru’l Hadîs, Kahire, 2006, C. II, s. 29.

Şimdi nesh konusunu bir kaç başlıkta ele alınacaktır.

Kur'ân'da Nesh var mıdır? Varsa keyfiyeti nasıldır?

Neshin ilk ne zaman ortaya çıktığını bilmek pek mümkün olmasa da hicrî birinci yılın sonlarına doğru yaşanan müşküllere karşılık bir çıkış yolu olarak oraya atıldığı söylenebilir. Kur'ân'da neshin olduğunu söyleyenler islam âlimlerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Neshin gerçekleşmesi için birtakım şartlar vardır. Bunları kısaca söylemek gerekirse, ilk olarak nâsih ve mensûh olan âyetin arasında düzeltilemeyecek şekilde mutlak zıtlık olmalı ve ikisinin aynı anda uygulanamıyor olması gerekir. İkinci olarak, bu âyetlerin şer'î hüküm taşımaları gerekir ki bu da itikâdi konularda, kıssalarda, haberlerde ve ahlaki konularda neshin geçerli olmadığı manasına gelmektedir. Üçüncü olarak âyetler arasında zaman farkı olmalıdır şöyle ki mensuh olanın önce, nâsih olanın sonra gelmiş olması gerekmektedir. Son olarak mensuh hüküm uygulanmış olmalıdır. Bunun gibi şartlar olmadıkça bir konu hakkında neshinden söz edilemeyeceği herkesçe kabul görmüştür.

Ulemâ neshin aklen caiz olduğunu kabul etmiştir. İslam'ın teşekkül döneminde hükümlerde değişikliğin olması normal bir durumdur. Önceki peygamberlerin getirdikleri bazı hükümlerin sonradan gelen peygamberlerde geçerli olmadığı, onlara yasaklanmadığı bilinmektedir. Mesela Yahudilere yaptıkları bir takım zulüm ve ahlaksızlıklardan dolayı¹⁴ tırnaklı hayvanların hepsi haram kılınmıştır¹⁵. Fakat daha sonra gelen peygamberlere ve ümmetlere böyle bir haram kılınmışlık söz konusu değildir. Bir ihtiyaca uygun olarak konan bir hükmün, o ihtiyacın kalkmasıyla geçerliliği de değişebilir.

Asıl tartışma konusu ise bir âyetin hükmünün başka bir âyetle ve hadisle kaldırılıp kaldırılamayacağıdır. Bir kısım ulemâ bir Kur'ân âyetinin ancak ve ancak başka bir Kur'ân âyetiyle nesh olabileceğini, mütevatir olsa bile hiçbir sünnetin âyeti nesh edemeyeceğini savunur. Bir diğer görüşe göre ise hadis de âyeti neshedebilir. Bu görüşü kabul eden âlimler, hadislerin de vahye dayandığını kabul ederler. Bunun delili olarak da, “O, kendi arzusuna göre konuşmaz, kendisine gelen vahiyden başka bir şey değildir”¹⁶ mealindeki âyeti ileri sürerler.

¹⁴ Nisâ 4/160,161.

¹⁵ En'âm 6/146.

¹⁶ Necm 53/53-55.

Dolayısıyla bu görüşü benimseyenlere göre hem Hz. Peygamber'in hadisleri hem de kutsî hadisler; vahiy telakki edeceği için Kur'ân âyetini neshedebilir.¹⁷

Örnek olarak İmam Şafii Kur'ân'ın ancak Kur'ân'la yani âyetin ancak âyetle neshedilebileceğini, sünnetin Kur'ân'ı neshedemeyeceğini kabul etmiştir. Neshi kabul eden İmam Mâlik, Ebu Hanife ve ashabına göre âyetin âyeti neshi caiz olduğu gibi mütevatir sünnetlerin de âyetleri neshi caizdir. Çünkü onlar Kurân ve sünnetin kaynağını aynı kabul ederler.¹⁸ Fakat Allah rasûlü Muhammed (sas) "kabir ziyareti"¹⁹ ve içki taslârinin kullanımı" vb. konularda önceden koymuş olduğu yasağı kaldırarak sünnetteki neshe işaret etmiş olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de neshin var olup olmamasıyla ilgili herhangi bir beyanda bulunmamıştır²⁰. Ayrıca Kur'ân'ın sünnette uygulanan "zihar"²¹ hükmünü neshettiği yani geçersiz kıldığı bilinmektedir. Tüm bunlar ilgili konuda net bir bilginin olmadığını herkesin farklı düşüncelerde olduğunu göstermektedir. Kaldı ki nesh konusu itikad ile ilgili bir konu olmadığı için inkârı da küfrü gerektirmemektedir.

Neshi Kabul Edenlerin Görüşleri ve Neshin Çeşitleri

Neshi kabul edenlerin âyetlerden 3 önemli delili vardır. Bunlar Bakara sûresinin 106. âyeti, Ra'd sûresinin 39. âyeti ve Nahl sûresinin 101. âyetidir. Bu âyetler mealen şu şekildedir:

*"Biz, bir âyeti yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeyi kâdirdir"*²².

*"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler"*²³.

*"Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır"*²⁴.

¹⁷ Çalışkan, 2017, 142.

¹⁸ Okumuş, 2012, 337.

¹⁹ Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sâhîh (Sahih-i Müslim Muhtasarı)*, trc. Hanifi Akın, Polen Yayınları, İstanbul, 2008. *Cenâiz*, 75-77, s. 404.

²⁰ Demirci, 2012, 227.

²¹ Mücâdele 58/2.

²² Bakara 2/106.

²³ Nahl 16/101.

Neshi kabul eden âlimlerin ve çoğunluğun görüşüne göre, bu âyetlerde bahsedilen husus daha önceden indirilen bir âyetin, durum değişikliği olması hasebiyle yerine yeniden âyet gönderilerek önce gelen âyetin neshedilmesidir.

Neshin Kur'ân'da bulunduğu konusunda icmâ vardır ve nesh aklen de mümkündür. Çünkü nâsîh ve mensûh konumunda bulunan iki âyet arasında bir çelişki söz konusu ise ve bu çelişki neshin dışında başka bir yolla halledilme imkanına sahip değilse, akıl neshe müracaatı zaruri görmektedir²⁵.

Neshin varlığın kabul edenlere göre 3 türlü nesh vardır:

a) Metni bâki hükmü mensuh âyetler; âyetin metni iptal olmamış ya da geçersiz sayılmamış fakat hükmü geçerliliğini korumaktadır. İşte bu türde olanlara denilir ve kıblenin yönünün değiştiği âyet²⁶, kadınların iddeti ile ilgili âyetler²⁷ ve içki ile ilgili âyetler²⁸ buna örnektir.

Bu konuya Enfâl sûresinin 65 ve 66. âyetleri örnek olarak verilebilir. Bu iki âyette Yüce Allah Bedir savaşında Müslümanların sayısı ile kâfirlerin sayısı hakkında oran olarak bir emir vermekte, inananlara sabırlı olmalarını kendilerine yardım edeceğini müjdelemektedir. Zâhiren bakıldığında iki âyet arasında zıtlık varmış gibi görünse de neshi reddedenlere göre, bu âyetler Müslümanlarla kâfirler arasındaki kuvvetin oranını ortaya koymaktadır. Bu oran birinci âyette bire on iken ikinci âyette bire iki olarak belirlenmiştir. Sayılara bakıldığında zaman açıkça görülür ki, ilk âyette “yirmi” ve “yüz” olarak verilen rakamlar, ikincisinde “yüz” ve “bin” olarak arttırılmıştır. Bu da Müslümanların asr-ı saadetten sonra kemiyet olarak çoğaldığını ancak keyfiyet olarak bir düşüş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yani ilk Müslümanlar sayı itibariyle az, fakat güç itibariyle kendilerinden sonra gelenlerden çok daha üstün idiler. Buna göre Müslümanlar güçlü oldukları zaman birinci âyetle, bu güce ulaşamadıkları zaman ikinci âyetle amel etme durumundadırlar. Tabiki burada esas olan birinci âyetin ileri sürdüğü hükümdür. Yani Müslümanlar her zaman bu gücü elde tutmaya gayret etmelidirler. Ancak bazı arızî durumlarla karşılaşılırsa işte o zaman da bire iki oranının korunması gerekmektedir. Kısaca söylemek gerekirse el-Enfâl 8/65. nas

²⁴ Ra'd 13/39.

²⁵ Demirci, 2012, 223.

²⁶ Bakara 2/144-150.

²⁷ Bakara 2/234, 240.

²⁸ Bakara 2/219; Nisâ 4/43; Mâide 5/90; Nahl 16/67.

Müslümanın sahip olacağı gücün tavanını diğeri de o gücün olması gerken tabanı göstermiş olmaktadır. Hal böyle olunca söz konusu âyetler arasında herhangi bir nesih keyfiyetinden söz etmeye gerek yoktur²⁹.

b) Hükümü baki metni mensuh âyetler; metni olmadığı halde recm âyeti diye kabul edilen âyet buna örnek sayılmaktadır. Böyle bir âyetin kabulü imkansızdır. Zira bu iddia hem Kur'ân'ın sübutuna aykırı hem de bu konuda ileri sürülen rivayetler birbiri ile çelişmektedir. Hem de sıhhat derecesi oldukça zayıftır. Bu başlığa örnek olarak başka âyetlerin varlığından bahsedilmektedir ki onları da bu hüküm gibi ele alınmalıdır. Nitekim bu nesih türünü doğru kabul eden de küçük bir azınlığı oluşturur. Öyleyse bu teorik bir tasniften başka bir şey değildir.³⁰

c) Hükümü de metni de mensuh âyetler; “*Âdemoğlunun iki vadi altını olsa üçüncüyü ister, onun gözünü toprak doyurur*”. Müslimde yer alan³¹ bu rivayete göre, âyetin hükümü de metni de yoktur. Yine bu da sadece bir tasniftir ve ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

Neshi Reddedenlerin Görüşleri

Kur'ân'da neshin var olduğuna açıkça delalet edecek bir âyet yoktur. Neshi kabul eden müfessirlerin delil gösterdiği üç âyet, neshi reddedenlere göre nesihten tamamen başka şeyler söylemektedir.

Bakara 2/106 ve Nahl 16/101 de geçen *âyet* kelimeleri, kendilerinden bir önceki âyetin işaretiyle “risalet” veya “peygamberlik” anlamına gelmekte, böyle olunca sanılanın ve ileri sürülen fikrin aksine buradaki *nesh* de Kur'ân'daki herhangi bir âyetin hükmünün bir başka âyetle değiştirilmesi anlamını içermemektedir. Çünkü Bakara sûresinin 105. Âyetinde gündeme gelen konu, bir âyetin hükmünün değiştirilmesinden ziyade, kitap ehli kâfirler ile müşriklerin, Müslümanlara Yüce Allah tarafından daha hayırlı bir şeyin, yani yeni bir peygamberliğin verilmesini istememeleridir.

İddia edilen klasik nesih örneklerinden olan kıblenin değiştirilmesi, eşi vefat eden kadının iddet süresi, müminlerin savaş esnasında sayısı ve Hz. Peygamber ile görüşmek için verilen necvâ sadakası inkârcılar için hiçbir anlam

²⁹ Demirci, 2012, 233-234.

³⁰ Çalışkan, 2017, 142.

³¹ Müslim, 2008, 437.

ifade etmemektedir. Aslında bu konular Kur'ân'ın bazı hükümlerin bazı özel şartlarda tahsis edilmesinin veya alternatif getirme sünnetinin birer örneği olarak düşünülmelidir. Bu âyetlerde bahsedilen yeni bir risalet görevi verilmesi veya önceki dinlerdeki bazı hukûkî yaptırımların Kur'ân'da kaldırılabilceğinin haber verilmesidir. Yani önceki şeraitlerde yer alan her hükmün ve her yasağın sonraki şeriatte de olması zorunlu değildir. Medine döneminin ilk sûresi olan Bakara sûresinde iddia edildiği türden bir hükmün iptalini gerektirecek bir tecrübe de henüz yaşanmamıştı ki onunla ilgili bir hüküm iptali söz konusu olsun.³²

Kur'ân'da neshin olduğuna açık bir delalet edecek üzerine ittifak edilen herhangi bir hadis de kaynaklarda yer almamaktadır. Bu konu hakkında Ömer Rıza doğrul geniş bir araştırma ve kaynak taraması yapmış nesihten söz eden tek bir hadise bile rastlamadığını ifade etmiştir. Ona göre, “Hz. Peygamberin bahsetmediği bir konunun asr-ı saadette gündeme getirilmesi, birbirine muhalif gibi görünen iki âyet arasındaki ihtilaflı ortadan kaldırma çabasından başka bir şey değildir.”³³

Nasih ve mensuh âyetlerin sayıları hakkında ittifak yoktur. Neshin varlığını kabul eden âlimler mensuh âyetlerin sayısı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları neshedilen âyetlerin sayısını arttırmaya çalışırken bazıları da sayıyı azaltmaya çalışmışlardır. Bazıları sayıyı 200'e kadar çıkartırken bazıları 5'e kadar indirmiştir. Mesela Celalettin es-Suyûtî mensuh âyetlerin sayısını 20 ye kadar indirmiştir. Daha sonra Şah Veliyullah ed-Dihlevî “el-Fevzü'l-Kebîr” adlı tefsir usulü eserinde bu yirmi âyeti inceleyerek gerçekte bu mensuh olan âyetlerin sayısını beşe kadar düşürmüştür.

“Kur'ân Yolu” adlı tefsir yazarları ise bu âyetleri inceleyerek bunlardan ikisinin Hz. Peygamberle ilgili olduğunu belirterek gerçekte Kur'ân'da neshin bulunmadığı şeklinde bir kanaate varmışlardır³⁴.

Neshi kabul edenler, mensuh âyetin önce, nasihin ise sonradan nazil olduğuna dair kati bir delile malik değillerdir. Nitekim Bakara sûresindeki “iddet” meselesine ait âyetlerde olduğu gibi (Bakara 2/240, 224) bazı âyetlerin sayıları

³² Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 798-799.

³³ Demirci, 2012, 224.

³⁴ Okumuş, 2012, 340.

hakkında bile bir ittifak hasıl olmuş değildir.³⁵ Mensuh âyetlerden kasıt önceki şeriatlerde olan Kur'ân'ı- Kerîm'de yer almayan yasaklanmayan ve emredilmeyen Tevrat'ta ve İncil'de geçen hükümlerdir.

Nesh konusunu reddeden birkaç ismi şöyle sıralayabiliriz: Ebû Müslim el-İsfahanî, Muhammed Abduh, Sait Şimşek, Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş.

Konuyla ilgili pek çok eser kaleme alınmıştır bu eserlerden birkaçı şu şekildedir:

- İbn Şihâb ez-Zührî, *en-Nasih ve'l mensuh*.
- Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İ'câz fî nâsihi'l Kur'ân ve mensûhihi*, Riyad 1976.
- Ebu Ca'fer, *en-Nahhâs en-Nasih ve'l-Mensuh*, Mısır 1315.
- İbn Hazm el-Endülisî, *en-Nasih ve'l mensuh*.
- Ebu Bekir İbnu'l-'Arabî, *en-Nâsih ve'l mensûh*.
- İbn Hazm, *en-Nâsih ve'l mensuh fî'l-Kur'ân'i'l- Ker'im*.
- Mustafa Zeyd, *en-Nesh fî'l- Kurâni'l- Kerim*, Kahire 1963.
- M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Araştırılmasında iki mesele-Nesh ve Müteşâbih*.
- Ahmet Gürkan, *Kur'ân'ın Nasih ve Mensuh âyetleri*.
- Talip Özdeş, *Kur'ân ve Nesh Problemi*.

³⁵ Cerrahoğlu, 2018, 147.

1.3. Aksâmu'l Kur'ân

“Aksam” sözcüğü “kasem” kelimesinin çoğul halidir. “kasem” kelimesi de sözlükte, “sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket” gibi manalara gelmektedir³⁶. Dini literatürde ise yemin, “*bir kimsenin sözünün doğruluğunu ispat ve teyit maksadıyla Allah'ın adını kullanarak vallahi, billahi, tillahi gibi sözler söylemesine*” denilir³⁷.

Yemin, insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. Konuşmanın başladığı ilk insana kadar gittiği düşünülmektedir. Genelde yemin, bir sözü te'kid ve te'yid için kullanılmaktadır. Yemin, İslamiyetten önce Arapların günlük hayatlarında çokça kullandıkları, büyük önem verdikleri bir değerdi. “kabile, soy, şöret” gibi kutsal saydıkları değerlere, ayrıca “savaş, ok, mızrak ve kuvvet gibi” gücün ortaya konulduğu olgulara da sıkça yemin ederlerdi. Onlar bireysel yeminlere olduğu gibi topluca yapılan yeminlere de sıkça başvururlardı. Mamafih Araplar dışında Yunan, Rum, Hint ve İbrâni gibi başka milletlerde de önem verilen bir değerdir.³⁸ Ayrıca “kasama” denilen bir yemin tarzı daha vardı ki bu da topluluk yeminiydi. Bu yemin, bir kabileden elli kişinin herhangi bir konuda haklı olduklarını belirtmek maksadıyla yapılırdı.³⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de kasemi yapanlar sınıflandırıldığında ilâhî yeminin yanı sıra bireysel ve toplumsal yeminler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Hz. Peygamber'in⁴⁰, Hâbil'in⁴¹, şeytanın⁴², Hz. İbrâhim'in⁴³, Hz. İbrâhim'in babasının⁴⁴ vd. yeminleri bireysel yeminlere örnek teşkil ederken, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin⁴⁵, Hz. Meryem'in kavminin⁴⁶, âsi ümmetlerin⁴⁷ vd. ettiği yeminler de, toplumsal yeminlere örnek olarak verilebilirler⁴⁸.

³⁶ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, TDV *İslam ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2013, C. XLIII, s. 417-420.

³⁷ Çalışkan, 2017, 155.

³⁸ Abdalbâki Turan, “*Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 1986, s. 97-114.

³⁹ Demirci, 2012, 149.

⁴⁰ Yûnus 10/53; Sebe' 34/3.

⁴¹ Mâide 5/27.

⁴² Nisâ' 4/19; A'râf 7/17; İsrâ' 17/62.

⁴³ Enbiyâ' 21/54.

⁴⁴ Meryem 19/46.

⁴⁵ Yûsuf 12/14, 73, 93.

⁴⁶ Meryem 19/28.

⁴⁷ Şu'arâ' 26/116; Yâsîn 36/18.

⁴⁸ Sâdık Kılıç, *Yemin olsun ki*, İhtar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 21.

Yüce Allah Kur'ân'ı-Kerîm'de Arap toplumunun bu denli ihtimam gösterdiği bir meseleye onlara hitap ederken pek çok âyette yer vermiştir. Yüce Allah indirdiği âyetlerini ve delillerini bu yeminlerle desteklemiştir, ayrıca bir şeyin “önemine değinmek, onun değer ve kıymetine işaret etmek ve o şeyi bu değere şahit tutmak” için de yeminler kullanılmıştır.

Kur'ân'da yer alan kasem ifadeleri bazı âyetlerde insanlara müjdeler sunarken, bazı âyetlerde ültimatı vermektedir. Örneğin Yüce Allah, insanlara uyarıcı olsun diye peygamberler göndermiş, bunu kasem ifadeleriyle vurgulu bir şekilde dile getirmiştir.⁴⁹ Aynı şekilde Kur'ân'ın “mesânî” yani “ikili anlatım” üslûbu gereği pek çok yerde uyarıcı ve tehdit edici âyetler yemin ifadeleriyle kullanılmıştır. Kasem içerikli pasajlar, mü'minler için bir göz aydınlığı, rahmet pınarı ifade ederken, inançsız kâfirler için, tam tersine büyük bir hayal kırıklığı, buhran ve azap desisesi içermektedir. Bu yüzden denilebilir ki, *“kasem âyetleri, bütün unsurlarıyla, muhattapların durumuna göre muhtelif anlamlar, îmalar ve işaretler taşıyabilmektedir.”*⁵⁰

İslâm dininin hükümlerine göre yemin, ister Allah'ın zâtına, ister O'nun isim ve sıfatlarına yapılsın sadece ve sadece Allah üzerine yapılır. Bazı Hambelî imamları peygamber üzerine yemin edilebileceğini ileri sürmüşlerse de, bu görüşe diğer mezhepler tarafından itibar edilmemiştir. Bu nedenle denilebilir ki, mezheplerin ittifakına göre Allah'tan başka herhangi bir varlık üzerine yemin etmek caiz değildir⁵¹.

Kur'ân'da yer alan yeminlerin sonrasında gelen ve vurgulanan konular belirlidir. Bunlara bakıldığında genel olarak yeminlerden sonra “tevhid”⁵², “Kur'ân'ın hak” bir kitap olduğu⁵³, Hz. Muhammed'in “Hak Peygamber” olduğu⁵⁴ ve “cezanın, va'ad ve va'adin”⁵⁵ gerçek olduğu vurgulanmıştır.

⁴⁹ Tevbe 9/128; Nahl 16/36; Yâsîn 36/2; Hadîd 57/25-26.

⁵⁰ Kılıç, 1996, 20.

⁵¹ Demirci, 2012, 146-147.

⁵² Saffât 38/1-4.

⁵³ Zuhuruf 43/1-3; Vâkı'a 56/75-77

⁵⁴ Yâsîn 36/1-4.

⁵⁵ Zâriyât 51/1-5; Tûr 52/1-8.

Ayrıca Rivayetlerde Hz. Peygamber'in ve sahabilerin yemini çok fazla kullandıkları bilinmektedir.⁵⁶ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere üç yerde yemin etmesi emredilmektedir. Âyetler mealen şu şekildedir:

“O (azap) bir gerçek midir?” diye senden haber istiyorlar. De ki: Evet, Rabbime andolsun ki o şüphesiz gerçektir ve siz âciz bırakacak değilsiniz”⁵⁷.

“İnkârcılar: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir”⁵⁸.

“De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz”⁵⁹.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de yemin kefaretiyle ilgili hüküm yer almaktadır. Mâide sûresinin 89. âyeti konunun delilidir. İlgili âyetin mealı şöyledir:

“Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamıyan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riâyet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz!”⁶⁰.

Âyetten de anlaşılacağı üzere, Allah üzerine yemin eden bir kimse, yeminin yerine getirmedeği takdirde söz konusu âyette belirtilen cezalardan birini hak etmiş olur. Ancak kişinin yemin ettiği husus haram ve kötü bir şey ise, yahut yemine uyulması fert ve toplumun maslahatı bakımından istenmeyecek sonuçların ortaya çıkmasına vesile olacaksa, o halde söz konusu şahsın yeminini yerine getirmeyerek keffâref ödemesi gerekir. Çünkü Allah Rasûlü (sav): *“Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan daha hayırlısını görürse, yeminini bozsun ve keffâret versin”* buyurmuştur⁶¹.

Ayrıca Kur'an'daki yemin ifadeleri 66'sı Mekkî, 18'i Medenî olmak üzere 84 sûrede geçmektedir.⁶² Mekke döneminde yemin kalıpları daha fazla

⁵⁶ Turan, 1986, 112.

⁵⁷ Yunus 10/53.

⁵⁸ Sebe 34/3.

⁵⁹ Tebağün 64/7.

⁶⁰ Maide 5/89.

⁶¹ Demirci, 2012, 147.

⁶² Turan, 1986, 112.

kullanılmıştır. Çünkü Mekke dönemi Cahiliyye zamanlarına daha yakındı bundan dolayı Yüce Allah muhattaplarına kendilerinin değer verdikleri olgularla seslenmeyi uygun görmüştür. Mümin kimseler yemin edilmese dahi âyette indirilen hakikate zaten iman edecekken, kâfir kimselere yeminler bir fayda sağlamayacağı halde Yüce Allah bu ifadelere sıkça yer vermiştir. Çünkü yemin ederek işaret ettiği her bir nesnede benzersiz incelikler bulunmaktadır. Yeminlerde en dikkat çekici taraf ise, yemin edilen nesnelerin değişmesidir. Değişik nesnelere yemin edilerek aslında kastedilen, onlardaki acayiplikleri, kusursuz düzen ve işleyişlerini yaratan Yüce Kudrete dikkat çekmektir. Buna göre Kur'ân'da Yüce Allah ;

- Kendi zatına (Nisâ 4/65; Yûnus 10/53; Hicr 15/92; Meryem 19/68; Sebe' 34/3; Zâriyât 51/23; Teğâbün 64/7; Me'âric 70/40),
- Peygamberlere (Hicr 15/72; Yâsîn 36/1-4; Necm 53/1-3; Kalem 68/1-3; Hakkâ 69/38-41; Tekvîr 81/15-20),
- Kur'ân'a (Yâsîn 36/1-3; Sa'd 38/1-2; Zuhurf 43/1-3; Dühân 44/1-3; Kâf 50/1-2),
- Kıyâmet gününe (Yûnus 10/53; Sebe' 34/3; Zâriyât 51/1-6, 23; Tûr 52/1-8; Teğâbün 64/8; Murselât 77/1-6)
- Kâinata, kâinattaki bazı olay ve varlıklara (güneş, ay, yıldız, gece, gündüz, zamani şehir, kalem vb.) (Beled 90/1-4; Leyl 92/1-4; Tîn 95/1-6; 'Âdiyât 100/1-5; 'Asr 103/1-2) yemin etmiştir. Bunların tamamında muhatabın dikkatini yemin edilen varlığa çekme veya onun önemini belirtme söz konusudur⁶³.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de 17 sûre yemin ile başlamaktadır. Bu sûreleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Sâffât sûresi-Melekler'e
- -Zâriyât-Mürselât sûreleri-Hava'ya
- Tûr sûresi-Tûr dağına
- -Necm sûresi-Yıldız'a
- Kıyâmet sûresi-Kıyâmete
- Nâzi'ât sûresi-Görevli meleklerle

⁶³ Çalışkan, 2017, 156.

- Burûc ve Târik sûreleri-Sema'ya
- Fecr sûresi-Sabahın ilk aydınlığına
- Beled sûresi- Belde'ye
- Şems sûresi-Güneş'e
- Leyl sûresi-Gece'ye
- Duhâ sûresi-Kuşluk vaktine ve Gece'ye
- Tîn sûresi-İncir, Zeytin ve Sinâ dağına
- Âdiyât sûresi-Şimşek gibi giden atlara
- 'Asr sûresi-Zaman'a yemin ederek başlar.

Bu bağlamda mukatta'a harfleri, “kendilerine yemin edilen harfler” manasında kabul edilirse 17 olan sure başlangıçları sayısı 46'ya ulaşmaktadır. Mukatta'a harfleri; ص sâd,⁶⁴ ق kâf,⁶⁵ ن nûn⁶⁶ şeklinde tek harfli, طه tâ hâ,⁶⁷ يٰس يâ sîn,⁶⁸ طس tâ sîn,⁶⁹ حم hâ mîm⁷⁰ şeklinde iki harfli, ; الم elif lâm mîm,⁷¹ الر elif lâm râ,⁷² طسم tâ sîn mîm⁷³ şeklinde üç harfli, المصن elif lâm mîm sâd,⁷⁴ المصن elif lâm mîm râ⁷⁵ şeklinde dört harfli, كاهي عصن kâf hâ yâ ‘ayn sâd⁷⁶ ile حم عصق hâ mîm ‘ayn sîn kâf⁷⁷ şeklinde beş harfli olarak Kur'ân'da yer almaktadır.

Bu harflerin bilinebilir ya da bilinemez oluşuyla ilgili pek çok yorum yapılmıştır. Allah Teâla mesajını insanlığa anlaşılсын diye göndermiştir. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'ı, Nahl 16/103. âyetinde ve Şu'arâ' 26/195. âyetinde “apaçık Arapça bir lisan”a sahip olarak tanıtmaktadır. Hal böyleyken bu özellikteki bir kitabın âyetlerinin anlaşılammaması söz konusu olamaz. Bu konuda Hz. Peygamber'in sözü büyük önem taşımaktadır. O şöyle buyurmuştur: “Size öyle bir şey bıraktım ki, şayet onlara sınımsıkı sarılırsanız kesinlikle sapıtmazsınız. Bunlar,

⁶⁴ Sâd 38/1.

⁶⁵ Kâf 50/1.

⁶⁶ Kalem 68/1.

⁶⁷ Tâhâ 20/1.

⁶⁸ Yâsîn 36/1.

⁶⁹ Neml 27/1.

⁷⁰ Mü'min 40/1; Fussilet 41/1; Zuhruf 43/1; Dühân 44/1; Câsiye 45/1; Ahkâf 46/1.

⁷¹ Bakara 2/1; Âl-i 'İmrân 3/1; 'Ankebût 29/1; Rûm 30/1; Lokmân 31/1; Secde 32/1.

⁷² Yûnus 10/1; Hûd 11/1; Yûsuf 12/1; İbrahim 14/1; Hicr 15/1.

⁷³ Şu'arâ' 26/1; Kasas 28/1.

⁷⁴ A'râf 7/1.

⁷⁵ Ra'd 13/1.

⁷⁶ Meryem 19/1.

⁷⁷ Şûrâ 42/1-2.

Allah'ın kitabı Kur'ân ve benim sünnetimdir”⁷⁸. Eğer Kur'ân-ı Kerîm anlaşılmıyorsa ona sınımsız sarılmak nasıl mümkün olurdu.

Bu harflerin ne demek olduğu, hangi manaları taşıdığı, ne tür anlamlara gebe olduğu konusunda âlimler tarafından pek çok yorum yapılmış, farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Şimdi ise, “huruf-u mukatta” ile ilgili birkaç görüş ve konuyla ilgili yapılan bazı yorumlar dile getirilecektir.

- Bunlar “Allah Teâlâ'nın” isimleridir. Hz. Ali (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilir: “ey kâf hâ yâ ayn sâd!, ey hâmîm ayn sîn kâf”.

- Bunlar “sûrelerin isimleri”dir. Hangi sûrenin başında gelmişlerse o sûrenin ismini bildirmiş olabilirler. Tâhâ, Yâsîn, Sâd, Kâf ve Nûn sûreleri bunun örneğidir.

- Bunlar “Yüce Allah'ın isimlerinden veya sıfatlarından biri”ne delalet ettiği gibi, Allah'tan başka isimleri de ifade edebilirler. Mesela elif-lâm-mîm'deki elif “Yüce Allah”a, lâm “latîf” sıfatına, mîm de “mecîd” ve benzeri sıfatlar yerine kullanılabilir. Ayrıca elif “Yüce Allah”a, lâm “Hz. Cebrâîl’e, mîm ise, “Hz. Muhammed’e işaret ediyor olabilir. Bu son yaklaşıma göre, “ vahyin Yüce Allah tarafından Cebrâîl (a.s) lisanı ile Hz. Muhammed’e indirildiği” belirtilmiş olur.

- Bu harfler bir araya getirilirse Yüce Allah'ın isim veya sıfatlarından bir kısmı elde edilebilir. Şöyle ki, ا ل ر elif lâm râ, ح م hâ mîm ve ن nûn harfleri bir araya getirilse الرَّحْمَن er-rahmân kelimesi elde edilmektedir.

- Bu harfleri Allah Teâlâ Kur'ân'da zikrederek sanki şöyle demiştir: Bunları parça parça (harf harf) dinleyiniz. Tâki bu harfler birleştirilmiş olarak size geldiğinde, önce bunları tanımış olasınız. Nitekim çocuklar önce harfleri öğrenirler, sonra da bunlardan meydana gelen kelimeleri öğrenirler⁷⁹.

29 Sûrenin başında yer alan “Huruf-u mukatta” harfleriyle Allah kâfirlere kafa tutup, meydan okumaktadır. Bu meydan okumaya “tehaddi” denilmektedir. İşte meydan okumayla ilgili önemli birkaç âyette aşağıda verilen âyetlerdir. Çünkü Kur'ân'ın tek bir harfi bile değerli, bir başkası tarafından yazılamaz ve iptal edilemez bir gerçektir. Tüm bunlara ek olarak Kur'ân-ı Kerîm'de yeminlerle ilgili önemli bir diğer kullanım da *kaseme* kelimesinin türeyen *uksimu* ifadesidir. لَا أُقْسِمُ

⁷⁸ Mâlik b. Enes, Muvatta Kader, Ensar Yayınları, İstanbul 2014, s. 505.

⁷⁹ Fahrettin Râzî, Tefsir-i Kebîr Mefâtihi'l- Ğayb, Huzur Yayınları, İstanbul, 2013, C. I s. 413.

cümlesi Kur’ân’da toplam sekiz yerde⁸⁰ Yüce Allah’ın yemin için kullandığı ifadelerden biridir ve çeşitli anlam ihtimalleri vardır. Bu anlamlar ve gerekçeleri şu şekilde söylenebilir:

- لَا أُقْسِمُ - “*lâ uksimu*” cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, “tekîd, vurgu” olarak kabul edilir ve anlamı kuvvetlendirerek “muhakkak yemin ediyorum ki” manasına gelir.

- لَا أُقْسِمُ - “*lâ uksimu*” cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, “zâid” kabul edilir. Bu durumda cümlemin anlamı “yemin ediyorum ki” olur.

- لَا أُقْسِمُ - “*lâ uksimu*” cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, “nefy” yani “olumsuz” edatı olarak kabul edilir ve cümlemin anlamı “hayır hayır, iş sizin zannettiğiniz gibi değil, yemin ediyorum ki” halini alır.

- لَا أُقْسِمُ - “*lâ uksimu*” cümlesinin başındaki لَا *lâ* edatı, “nefy” yani “olumsuz” edatı olarak kabul edilir ve cümlemin anlamı “iş o kadar açık ki yemin bile etmiyorum” şeklinde olur.⁸¹

Aksâmu’l Kurân Konusuyla ilgili yazılmış; İbn Kayyım el-Cevziyye’nin *et-Tibyân fî aksami’l-Kur’ân* ve Sadık Kılıç’ın “Yemin olsun ki” isimli eserleri iki önemli eserdir.

⁸⁰ Vâkı‘â 56/75; Hâkka 69/38; Me‘âric 70/40; Kıyâmet 75/1, 2; Tekvîr 81/15; İnşikâk 84/16; Beled 90/1.

⁸¹ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014, C. I, s. 209.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEFSİRLERDE KONULARIN İNCELENMESİ

2.1. Fahrettin Râzî

Asıl adı, Muhammed b. Ali el-Kuşerî et-teymî, el- Bekrî, et- Tebristânî olan müfessir, Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. Elde ettiği ilim ve şöhret sebebiyle Fahrûddin er-Râzî ve el-Fahr b. El-Hatîb gibi lakaplarla meşhur olmuştur. Babası Rey kâtibi diye tanınan, “Gayetü’l- Merâm” adlı eseri bulunan Ziyâüddîndi. Edip ve âlim bir babası olan müfessirin ilk öğrendiği bilgileri ve bilhassa fesahatını babasından talim ettiği apaçık ortadadır. Zamanın geleneği olduğu üzere ilim talep edenler çeşitli seyahatlere çıkmaktaydı. Harezm, Semerkant, Hoçent, Benâkit, Gazne ve Buhara seyahat ettiği yerler arasındadır.

Dünyanın izzeti ve Âhiret hayatının saadeti olması bakımından ilk olarak İlmi Kelâm’a ihtimam göstermiştir. Onun kelâm ilmine olan ilgisi, babasından gelmektedir. İmâmu’l- Harameyn’in kelam ilmine olan ait olan eş-Şâmil adlı eserini ezberlemişti. Bizzat kendi ifadesine göre kelâm imine dair 12.000 varak ezberlemiştir.

Yunan felsefesini, kelâmı ve Şafî mezhebi üzerine fıkıh usûlünü okumuş, daha sonra tefsir, kelâm, usul, fıkıh, nahiv, edeb, felsefe, tıp, hendese ve astronomi ilimleri alanında eserler vermiştir. Kelâm ve Felsefe yolunu takip etmiş, fakat bu yolda fazlaca fayda sağlayamayacağını itiraf ederek, Kur’ânî hikmetin hepsinden daha sağlam olduğunu söylemiştir.

İslâmın ve Müslümanların felsefe kültürünü de en geniş şekliyle öğrenmiştir. O Gazâlî’yi çok sevmesine ve onun kültürüne çok iyi vakıf olmasına rağmen, onun fikirlerini ve metodunun bazı noktalarını tenkid etmiştir. İbn Haldûn onun içi “mantık ve münâza ilmini en iyi işleyen kişinin “er-Râzî” olduğunu söylemektedir. Bazı âlimler onu VI. asrın müceddidi olarak görmüşlerdir. Onun vaaz meclisinde melikler, vezirler, âlimler, emirler ve halk hazır bulunurdu. Kendisinden sonra gelen hangi ekolden olursa olsun bütün müfessirler onun eserinden istifade etmiştir. Son zamanların müfessirlerinden Elmalılı M. Hamdi Yazır için de oldukça önem verilen bir kişidir.

Aklî ve naklî ilimlerde çeşitli eserler vermekle beraber, bu çalışmada istifade edilen “*Mefâtih ’ul Ğayb*” adlı eserini de kaleme almıştır. Tefsirindeki her

sûre başlı başına bir kitap sayılabilir. Müfessir, tefsirinde münazaralarından, seyahatlerinden ve kendi hususiyetlerinden bahsetmiştir. Bazı sûrelerin sonunda telif edildikleri tarih bulunduğundan eseri ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı ortaya çıkmaktadır. Her müfessirin tefsirini yazarken bir gayesi vardır. Fahrettîn er-Râzî'nin gayesi, “aklî kanunlar ışığında Kur'ân'a gelecek saldırıları durdurmaktır”. İtikâdî görüş olarak Eş'ariliği benimsediği için tefsiri de genel olarak bu hava içindedir. Bundan dolayı eş'arî kaynaklardan da istifade etmiştir. Bu bakımdan müracaat ettiği en önemli kaynaklardan biri de *el-Keffâl*'dir.

Âyetlerin nüzul sebeplerine önem veren müfessirlerden birisidir. Ona göre âyetlerin anlaşılması için nüzul sebepleri mutlaka değerlendirilmelidir. Muhtelif rivayetleri nakleder, delille sabit olanlarını tercih eder. Âyetlerin tertibi ve aralarındaki irtibatla aklî ya da tarihî bir çatışma olduğunda ise nüzul sebebini terk etmiştir.

Bir âyetin tefsirinin yaparken başka birçok âyetten de yararlanmıştır ve bunun faydalarına da yer vermiştir. Bir konuda nakil, sahih ve sabitse onu esas alır şayet o konuda nakil yoksa o zaman akla müracaat eder. Çünkü ona göre sahih olan nakil, sahih olan akla muhalif olamaz. Ayrıca aklî metodu kullanmasından dolayı âyetlerdeki lügat ve nahiv konularına çok fazla önem vermemiştir. Sadece âyetin tefsiri için gerekli olan kısmı ele almış detaya girmemiştir.

Tefsirde önemli bir diğer konu da sahabe ve tâbîlerin tefsirlerine muttalî olmaktır. Râzî de bilhassa “luğavî manalar, nüzul sebebi, kıraat ve çeşitli hüküm verilmesi” konularında onların görüşlerine değer vermiştir. Bunların başında da İbn Abbas gelmektedir. İbn Abbas'ın tefsire dair haberleri, Râzî için başvurulacak ilk muteber kaynaktır. Müfessir, Ubeyy b. Ka'b, İbn Mes'ud, Âişe ve İbn Ömer gibi daha pek çok sahabeden rivayetlerde bulunmuş, zayıf gördüğü rivayet olunca tenkit etmekten de geri durmamıştır.

Râzî'ye en fazla tesir eden kişilerden biri de hiç şüphesiz mutezile kültürünü benimsemiş, tefsirde beyân ilminin reisi konumuna gelmiş olan Cârullah ez-Zemahşerî'dir. Ondan pek çok ayetin luğavî ve belâgat yönlerini nakletmiştir. Hanefî görüşlere ve fikhî ihtilaflara kaynaklık etmesi açısından yararlandığı bir diğer tefsir de el-Cassâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ıdır.

Onun doğru bir imana ve rûhî riyazete sahip, zâhid bir yünü de vardı. İnsanlara Allah'ın emirlerine uymalarını emrederdi. Bazı hutbelerinde hem kendisi ağlar hem de dinleyicilerini ağlatırdı. Tefsirinde birçok dua ve istiğfar bulunmaktadır. Allah'a tevekkül eden birisi olduğundan ve ilmine güvendiğinden, fikirlerini meydan okurcasına beyân etmekten hiç geri durmamıştır.

Kendisinin Ziyâuddin ve Şemsuddîn diye bilinen ilimle meşgul olan iki oğlu olmuştur. Harezm sultanının veziri ile evlenen bir de kızı vardır. Devrini en ünlü ve en yüce mevkiine ulaşan değerli müfessir, 606/1210 senesi Ramazan Bayramının birinci günü vefat etmiştir. Kerrâmilerin onu zehirlediği ölümü üzerine sevinç gösterileri yaptıkları söylenir. O kabrinin Kerrâmilerden gizlenmesini ve kendisinin şariat esasları üzere gömülmesini istemiştir.⁸²

Fahrettin Râzî'nin eseri olan, Tefsir-i Kebîr Mefâtihi'l- Ğayb adlı tefsirden konuyla ilgili örneklere yer verilecektir.

2.1.1. Esbâb-ı Nüzûl

Birinci Örnek:

Hız. Mûsâ'ya verilen dokuz mucize

“Derler ki: ‘Bizi büyülemen için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz’. Bunun üzerine biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirgeler, haşereler, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük taslamaya devam ettiler ki zaten suçlu bir kavimdiler.” (A‘râf 7/132-133)

“Andolsun, Mûsâ'ya apaçık dokuz âyet (mucize)vermiştir. Mûsâ kendilerine geldiğinde Firavun'un ona: “Ey Mûsâ, senin büyülenmiş olduğunu düşünüyorum” dediğini İsrâiloğullarına sor.” (İsrâ' 17/101)

Mekkeli müşrikler Hz. Peygamberden bir takım mucizeler bekliyorlardı. Fakat Yüce Allah onlara böyle bir mucize vermedi. Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden de bunun için bahsedilmektedir. Şayet size bir fayda sağlayacak olsa size de mucize verilirdi demek istenmiştir. Râzî, İbn Abbas'ın Hz. Mûsâ'nın mucizeleriyle ilgili rivayetini alarak uzunca açıklama yapmıştır.

İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ'ya “senin bize, Rabbin katından getirdiğini söylediğin her mucize sihirdir, biz inanmayız” deyince, Hz. Mûsâ sert bir kimse

⁸² Râzî, 2013, C. I, XIII-LIII.

olduğu için o esnada onların aleyhine beddua etti ve Yüce Allah onun duasını kabul etti. Gece gündüz süren, bir cumartesiden öteki cumartesiye kadar devam eden tufanı gönderiverdi. Öyle ki kimse evlerinden dışarı çıkamaz, bir güneş, bir ay bile göremez oldu. Firavundan yardım istediler, o da Hz. Mûsâ'ya *“kendilerini kurtarırsa iman edeceklerini”* söyledi. Derken Allah onlardan yağmuru kesti ve rüzgar gönderdi o zaman da Mısır toprakları kuruyunca daha önce benzerini görmedikleri bitkiler bitmeye başladı. Buna da isyan ettiler ahitlerini bozdular. Bu sefer de Yüce Allah onların üzerlerine çekirgeleri salıverdi de o çekirgeler o değişik bitkileri yedi. Çekirgelerin büyük ve fazla olmaları, ayrıca üst üste gelince gökyüzüne kadar uzamaları onlara korku salınca, Mısır ahalisi yeniden yalvarıp yakarmaya başladı. Hz. Mûsâ ise onlar için dua etti. Yüce Allah bir rüzgar gönderdi ve çekirgeler denize döküldü. Çekirgelerden kalan yiyecekler bize yeter dediler ve yine boyun eğmediler.

Sonra Cenâb-ı Hak onların üzerine bir cumartesiden diğerine kadar ne var ne yok her bitkiyi yiyen haşereler gönderdi. Yeşil adına hiçbir şey kalmayınca yine yalvardılar, o zaman Yüce Allah yine bir rüzgar gönderdi ve haşerat yanıp denize döküldü. Ama yine iman etmediler bunun üzerine Yüce Allah onlara kurbağalar gönderdi. Bu kurbağalar elbiselere ve yiyeceklere giriyordu. Ardından yine Hz. Mûsâ'nın yardımına sığındılar. Allah-ü teala onlara yağmur yağdırdı ve denize sürüklendiler. Daha sonra küfür ve fesatları yine izhar olunca, Allah Teala onlara kan gönderdi. Onların çayları ve ırmakları hep kan aktı. Güzel su bulamaz oldular. Oysaki İsrâiloğulları tatlı su bulabiliyordu. Yedi gün beklediler ve sadece kan içtiler. Bunu üzerine Firavun Hz. Mûsâ'ya *“eğer azabı bizden ayırıp sıyrırırsan, Andolsun sana kesinlikle iman edeceğiz. Andolsun İsrâiloğullarını da seninle birlikte göndereceğiz”* dedi.⁸³

Allah, onlara ayrı ayrı, belli aralıklarla, hiç kimsenin benzerini getirmeye gücü yetmeyeceği ve hiçbir akıllının şüphe etmeyeceği alâmetler yani mucizeler vermiştir. Bahsedilen bu azap ve belalar, geldikleri zaman, sadece Firavun'un kavmine geliyorlardı. İsrâiloğulları bu azaplar hususunda, bir emniyet içerisindeydi ve bu azaplar onlara uğramıyordu. Hiç şüphesiz bu sayılanlardan her biri birer mucize ise de, İsrâiloğullarına değil de kiptîlere has kılınmış olması da

⁸³ Râzî, 2013, C. XI, 30-32.

ayrı bir mucizedir.⁸⁴ Bu dokuz mucizenin ne olduğuyla ilgili pek çok görüş bulunmaktadır. Çoğu müfessir sayının sadece sembol olduğunu dile getirmiş, Hz. Mûsâ'nın daha fazla mucizeci olduğunu kabul etmiştir. Hz. Mûsâ'nın mucizelerini şu şekilde sıralanabilir:

- Allah Teâlâ'nın, Hz. Mûsâ'nın "dilindeki düğüm"ü çözüp, kekemeliğini gidermesi (Tâhâ 20/27).
- Hz. Mûsâ'nın "asası"nın yılan haline dönüşmesi (Tâhâ 20/69-70).
- Hz. Mûsâ'nın "yed-i beyzâ"sı (parlayan eli) (A'râf 7/108) ve diğer beş mucizesi "(tufan, çekirge, heşere, kurbağa ve kan)".
- "Denizin yarılması" (Şu'arâ' 26/63).
- Taşın yarılıp içinden "12 pınar"ın çıkması (A'râf 7/160).
- "Dağın gölgelik" kılınması (A'râf 7/171).
- "Hz. Mûsâ ve kavmi için gökten "kudret helvası ve bıldırcın eti"nin indirilmesi" (A'râf 7/160).⁸⁵

İkinci Örnek:

Hz. İbrâhîm'in 3 yalan meselesi

"Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz, dedi. Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin? Hayır, dedi, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir, dediler. (Bir kısmı:) Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler. O halde, dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler. Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi

⁸⁴ Râzî, 2013, C. XI, 32-33.

⁸⁵ Râzî, 2013, C. XV, 74-76.

vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) “Zalimler sizlersiniz, sizler!” dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız? Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız? (Bir kısmı:) Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! Dediler.” (Enbiyâ’21/51-68)

“Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti. ‘Allah’tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?’. ‘O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?’. Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım, dedi. Ona arkalarını dönüp gittiler. Yavaşça putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi). (Putperestler) koşarak İbrahim’e geldiler. İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı dedi.” (Sâffât 37/85-96)

Bu iki âyete bakıldığı zaman, Hz. İbrâhîm kavmine yalan konuşmuş, büyük putu kırdığı halde, “ben kırmadım” demiş ve “yıldızlara bakarak ben hastayım” demiştir.

Hz. İbrâhîm’in kavmi yıldızlara bakan, onlara inanan, gayb hakkında ilmi nucuma bakarak bilgi veren ve yıldızların hareketlerinden yorumlar çıkartan bir kavimdi. Bayram günü onlar bir araya toplanır mabedden ayrılırlardı. Hz İbrâhîm de putları kırma işini kafasına koyduğundan ötürü, onların inanışlarıyla kendilerine cevap vererek, kavmine yıldızlara bakarak “ben hastayım” dedi. Böylelikle onlardan ayrılıp mabedde yalnız kalmış olacaktı. O kavmini çok defa uyarmış, babasına “Babacığım, işitmeyen, görmeyen, sana hiçbir faydası dokunmayan şeylere neden tapıyorsun” (Meryem 19/42) dediği zaman onların cevabı hep “Atalarımızı bu din üzere bulduk” (Enbiyâ’21/53) demek olmuştur. Her türlü tebliğ ile babasını ve kavmini put inanışlarından vazgeçiremeyince onlara bir ders vermek istemiş, putların hepsini kırmış ve en büyük olan puta, onları kırma süsü vermiştir. Bu olayı gören ve büyük şok yaşayan kavmi, Hz. İbrâhîm’i çağırılmış ve ona, kendisinin bu işi yapıp yapmadığını sormuşlar o da bunu kendisinin değil de büyük putun yaptığını söylemiştir. Onlarla dalga geçtiği

apaçık ortaya çıkınca kavmi onu cezalandırmak için ateş hazırlamışlar fakat o Yüce Allah'ın yardımıyla bundan kurtulmuştur.

Hız. İbrâhîm kavmine yıldızlara bakarak “ben hastayım” demekle aslında onlara, bende sizin inandığınız gibi bu ilme inanıyorum, sizin bildiklerinizi görüyorum ve ordan haber alıyorum diyerek onların güvenini kazanmak istemiş olmalıdır. Hatta bazı alimler onun “ben hastayım” demesinin aslında “bunca insanın küfür ve şirkte ırsarcı olmasından ötürü, benim kalbim hastadır, üzüntülüdür” demek istemiş de olabilir.⁸⁶

Bir kısım alimlere göre, bu bir yalan konuşmadır. Çünkü onlar, Hız. Peygamber'in bu konudaki hadisini rivayet getirmişlerdir. Rivayete göre, İbrâhîm hepsi Allah'ın zatıyla ilgili olan üç yalan söylemiştir. Birinci yalanı, hasta olmadığı halde, “ben hastayım” demesi, ikinci yalanı, putları kırma işi için kandisi yapmış olmasına rağmen, “onu büyük olan put yaptı” demesi ve üçüncü yalanı ise eşi Sâre için “kız kardeşim” demesidir. Râzî, bu rivayeti aktardıktan sonra, bunun makbul bir görüş olmadığını dile getirmiş, “*yalan söyleme işi peygamber (a.s) 'e değil de bu sözü çıkaranlara daha çok münasiptir*” demiştir. Ayrıca şunları da ilave etmiştir: bazı kimselere, “*bu hadisin kabul edilmemesi gerektiğini*” söylüyorum çünkü, “*Hız. İbrâhîm (a.s)'a yalan nispet etmenin caiz olmayacağını*” söylediğimde bu kimse, “*sen nasıl olur da adil râvinin yalan söylediğini söylüyorsun?*” deyince ona dedim ki: “*yalanın râvi ile Allah'ın dostu İbrâhîm (a.s)'e nispet edilmesi hususunda bir tereddüt meydana geldiğinde bu yalanın râviye nispet edileceği bilinen bir husustur*” diyerek cevap vermiştir. Müfessir, ayrıca Hız. İbrâhîm'in karısı için “kız kardeşim” demesini, “din kardeşim” şeklinde yorumlamıştır.⁸⁷

⁸⁶ Râzî, 2013, C. XVIII, 617.

⁸⁷ Râzî, 2013, C. XVI, 157-169.

Üçüncü Örnek:

Mücâdele Sûresi (58/1-4. Âyetler)

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. (Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah’a ve Resûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah’ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır”

“Zihâr”, erkeğin, hanımına “sen bana anamın sırtı(zahri) gibisin” demesidir. Bunun açık manası ise, “senin sırtın yani benim sana malik oluşum, aynı anneme malik olmam ve onun sırtı nasıl bana haramsa aynen o şekilde haramdır” demektir. Kur’ân’ın nâzil olduğu coğrafyada zihar yaygın bir gelenektir. Erkekler kadınlarını boşamıyor ama onlarla evlilik hayatı da yaşamıyordu. Bu durumda kadınlar mağdur olmaktaydı. Âyetlerin sebep-i nüzûlünde Râzî’nin de aktardığı ve âlimlerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği hadiseye göre, Ubade ibn es-Sâmit’in kardeşi olan Evs b. Sâmit, eşi Havle binti Sa’lebe’yi namaz kılariken görmüş, kadın son derece güzel olmasına karşı adamda ise bir parça tuhaflık varmış. Kadın selâm verince, o kadından kâm almak (cinsel içerikli bir istekte bulunmak) istemiş, ama eşi kendisine yüz vermeyince Evs kızmış ki Evs’de de biraz acelecilik varmış; bu sebeple hemen eşine zihar yapmış. Bunun üzerine, Havle Hz. Peygamber’e gelmiş ve ‘Ben, genç ve arzu edilir biriyken Evs benimle evlendi. Yaşım ilerleyip çocuklarım çoğaldığı zaman, beni annesi gibi kabul etti. Benim küçük çocuklarım var. Eğer onları onun ailesine bırakırsam perişan olurlar, bakamazlar. Onları yanıma alsam, aç kalırlar’ demişti.

Bu konuda iki rivayet bulunmaktadır: ilkinde göre, Hz. Peygamber ona, “Senin durumunla ilgili şu anda söyleyebileceğim bir şey yok” demiştir. Diğer rivayete göre ise, Hz. Peygamber ona, “Sen, kocana haram oldun” demiştir.

Bunun üzerine Havle, “Ya Rasûlallah, o talâktan bahsetmedi. O, çocuklarımın babasıdır ve en çok sevdiğim insandır” deyince, Hz. Peygamber ona tekrar, “Sen ona haram oldun!” demiştir. Havle, “İhtiyacımı ve içimden geçenleri Allah’a arz ediyorum” deyince, Hz. Peygamber her defasında, ‘Sen ona haram oldun’ demişse de o, hayıflanıp Allah’a arzda bulunmuştur. İşte o, bu durumdayken, Hz. Peygamber’in yüzü birden değişmişti ve bu ayet-i kerimler nazil olmuştu.”

Sonra, Hz. Peygamber, Havle’nin kocasına haber göndererek onunla konuşmuş kendisine köle azat etmesi gerektiğini söylemiş, fakat o buna güç yetiremeyeceğinden başka kolaylık istemiş, bu sefer efendimiz ona oruç tutması gerektiğini söylemiş o sağlığının buna elvermeyeceğini dile getirmiş ve en son kolaylık talep edinde efendimiz ona 60 fakiri doyurmasını emredince o da kendisine sadaka vermesi karşılığında bunu yerine getirebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona 15 ölçek yardımda bulunmuş, Evs de elinde bulunan maldan bu kadar mikdarı ortaya koymuş ve bunları atmış fakire tasadduk etmiş. Böylece yaptığı zıharın kefareti ödemiştir.

Âyetteki hükümler ve rivayetlerden zıharın kefareti açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre ya köle azad edilecek, ya iki ay aralıksız oruç tutulacak ya da 60 fakir doyurulacaktır. Bunun Allahın farz kıldığı hükmü olduğu beyan edilmiştir.

Sûrede yer alan “Allah’a şikâyet etmek” ifadesi tıpkı, Hz. Yakûb’un, Yûsuf 12/86’da geçtiği üzere dediği gibi, “şikâyetini yani hüznünü Allah’a arz etmesi” manasına gelmektedir. Yoksa bu hanım durum hakkında Hz. Peygamber’i -hâşâ- şikâyet etmiş değildir. Aslında onun Allah’a şikâyetinde bulunması, “ihtiyacımı ve içimden geçenleri Allah’a arz ediyorum” demektir.

Yüce Allah zıhar yaptıktan sonra pişman olup vazgeçenlerin, dolayısıyla eşleriyle birlikte olmaya devam etme arzusunda bulunanların onlarla cinsel birliktelik yaşamadan önce bir köleyi azad etmeleri gerektiği hükmünü getirmiştir. Bir köleyi hürriyetine kavuşturmak, aslında hem kişinin işlediği bir suçun keffaretidir; hem de bir boynu kurtarmak demek olan köle azad etmeye karşılık, mahşerde kendi boynunu cehennem ateşinden kurtarma çabasının bir göstergesidir. Zıhar yaparak bir insanın onurunu kırıp onu zedeleyenler aslında o insanı manen öldürmüş gibi bir suç işledikleri için bunun öncelikli keffareti de bir başka insanı hürriyetine kavuşturmak şeklinde köle azadı olarak belirlenmiştir.

Ayrıca Nisâ' 4/92. âyette hataen adam öldürmenin kefareti peş peşe iki ay oruç tutmak şeklinde hükme bağlanmıştır. Buradan hareketle eşleri tarafından zihar yapılan kadınlar manen ölmüş oldukları için hataen öldürülenlerin kefareti ile aynı kefarete uygulanmaktadır.

Dördüncü Örnek:

Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın hüküm verme hadisesi

“Davud ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız.” (Enbiyâ' 21/78,79)

Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman baba-oğul hükümdar olan iki peygamberdirler. Yaşadıkları toplumlarda hükümler vermişler, devlet idare ettikleri için çeşitli hukuki meselelere dair kararlar almışlardır. Yüce Allah, Enbiyâ' sûresinin bu âyet grubunda o dönemde yaşanan Hz. Dâvud'un ve oğlu Hz. Süleyman'ın bir ekin davasında hüküm verdikleri bir hadiseyi misal vermektedir. Râzî, konuyu geniş bir şekilde ele almış uzun açıklamalarda bulunmuştur. Konuyla ilgili öne sürülen, müfessirlerin büyük çoğunluğunun da beyan ettiği rivayet şu şekilde özetlenebilir:

Birisi ekin sahibi birisi sürü sahibi iki adam Hz. Dâvud'a hüküm vermesi için gelir ve ekin sahibi olan adam “falan kişinin davaları benim ekinime girdi ve hiçbir şey bırakmadı” der. Bunun üzerine Hz. Dâvud, “git sürü senindir” diye kararını söyler. İkisi oradan ayrılırlar ve Hz. Süleyman'a raslarlar. Yaşanan sıkıntılı durumu ve Hz. Davud'un hükmünü ona anlatırlar, o da, “ben başka türlü hüküm verirdim” der, onun bu söylemi Hz. Dâvud'a ulaşınca, Hz. Süleyman'ı yanına çağırır ve kendisini bu konuda nasıl hükmedeceğini sorar. O da şöyle der: “ben, davaları ekinin sahibine verirdim. Böylece o davaların sütü, kuzusu ve yünü ekin sahibinin olur. Ertesi yıl onun ekinleri zarara uğradığı zamanki

durumuna ulaştığında koyunları geri sahibine verirdim”. Bunun üzerine Hz. Dâvud “hüküm senin verdiğin hükümdür” der ve aynı kararı verir.⁸⁸

Müfessir iki peygamberin bu konu hakkında ihtilaf ettiklerini kabul etmekte ve peygamberlerin içtihat yapıp bir karar verebileceğini ileri sürmektedir. Çünkü âlimlerin bu konuda, “peygamberlerin kendi iradeleriyle vahiy dışında içtihat yapabilir olması”, “zaten vahyin onların icthadı olması” ya da bir konuda kendilerine danışıldığı zaman zıhar meselesinde olduğu gibi “âyet nazil olmasını beklemesi” gibi farklı görüşleri vardır. Burada önemli olan Râzî’nin beyan ettiği görüştür. Bu durumda peygamberin dile getirdiği hüküm kesin delil teşkil edecektir.

Müfessire göre, Hz. Süleymân’ın hükmü mensuhtur yani onun hükmü geçerli olmuştur. Âyette yer alan, “Onlara hüküm ve ilim verilmiş olması”, “onlardan her birine çeşitli içtihat ve hüküm yollarının ilmini ve hikmetini verdik” manasında olmalıdır. Ayrıca her müctehidin kendi şeriatinde isabetli oluşu diğer şeriatlerde de aynı olacağı manasına gelmemektedir.⁸⁹

Bir toplumda her çeşit davalar yaşanabilir. Önemli olan şey davalı ve davacı arasında mutlak adaletin sağlanmasıdır. Yüce Allah, her kim ne tür bir hüküm vermiş olursa olsun, onların verdiği hükme şahit olduğunu beyan ederek bu âyetlerin nüzulüyle aslında adaletin, her kişinin ve her kurumun hatrının daha üzerinde olduğunu öğretmeyi amaçlamış olabilir.

Beşinci Örnek:

İfk Hadisesi

“Peygamber’in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnüzanda bulunup da: “Bu, apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi? Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde

⁸⁸ Râzî, 2013, C. XVI, 183-184.

⁸⁹ Râzî, 2013, C. XVI, 186-190.

yalancıların ta kendisidirler. Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi. Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur. Onu duyduğunuzda: “Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftiradır” demeli değil miydiniz? Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır. Ve Allah âyetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (haliniz nice olurdu)! Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüzkızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah iştir ve bilir.. İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir. Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır. O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir. O gün Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.” (Nûr Sûresi 24/ 11-26)

Müfessir ifk hadiseninin Nûr sûresinin 16 âyetiyle bağlantılı olduğunu ve hepsinin bir arada okunması gerektiğini söylemektedir. Râzî, Buhârî'de yer alan ve Hz. Âişenin direkt kendi ağzından aktarılan ifk hadisesini aynen dile getirmiş,

tüm detayları ele almıştır. Fakat burada özet şekilde konu muhataplara sunulacaktır.

Hz. Âişe olayı şu benzer ifadelerle anlatmıştır: “Hz. Peygamber bir sefere çıkarken yanında getirmek üzere eşleri arasında kura çekerdi. Benî Mustalik savaşına gitmeden önce kura çekti, benim adım çıktı. Hz. Peygamber ve beraberindekiler savaştan dönüp Medine’ye yaklaşıldığında bir yere konakladı. Bende kalkmış, def-i hacete (tuvalet ihtiyacına) gitmiştim. Yerime dönerken gerdanlığımın koptuğunu farkettim. Bunun üzerine dönüp onu aramaya başladım. Hafif ve küçük olduğum için onlar benim o hevdec içinde olduğumu sanarak, devemi çekip gitmişler. Döndüğümde, orada hiç kimseyi bulamadım. Oturdum ve beni aramak için geri dönerler diye bekledim”.

“Safvân b. Mu‘attal geriden gelir, unutulmuş veya kaybolan bir şey olursa onu sahibine ulaştırırdı. Beni gördü ve tanıdı. O, bineğinden indi ve ben ona bininceye kadar oradan çekildi. Sonra deveyi çekip götürdü. Sonraki konaklama yerine inildiğinde insanlar beni bulamayınca kendi aralarında çalkalanmışlar. Meğer herkes beni konuşmuş, beni diline dolamış! Sonra Hz. Peygamber (ve ordu) Medine’ye ulaştı. Derken bende bir ağrı meydana geldi. Hz. Peygamber’den hep görmekte olduğum o lütfkâr davranışı göremedim. Çünkü o, yanıma geliyor ve sonra (yanımdakilere) ‘o nasıl’ diye (beni soruyordu). Bu beni şüphelendiriyordu ve ben hala başıma gelen, (hakkımda söylenenlerin) farkında değildim. Bir gün Mistah’ın annesi, müfterilerin söyledikleri şeyleri bana anlattı. Bunun üzerine hastalığım iyice arttı. Rasûlullah yanıma gelince, ben ‘İzin ver, ana-babama gideyim’ dedim. Annem bana olanı biteni anlattı, şuana kadar olanları bilmediğim için ağlamaya başladım. Bütün gece ağladım ve ağlayarak sabahladım. Beni görünce babam da ağlamaya başladı ve ‘Sus, ağlama kızım’ dedi.”

“Hz. Peygamber hutbeye kalkınca, Abdullah b. Übeyy’i kastederek, ‘Ey Müslümanlar eziyeti aileme varıp dayanan bir adamdan hakkımı kim alır? Allah’a yemin ederim ki bu hanımım hakkında tek bildiğim hayırdır. Onlar hakkında sadece hayır bildiğim bir adamın adını (Safvân) buna kattılar’ buyurdu. Derken, Evs ve Hazrec kabileleri ayaklandı; az kalsın birbirlerine gireceklerdi. Allah’ın Rasûlü, onları yatıştırdı ve nihayet sustular”.

“Günlerim bu şekilde ağlamayla geçiyordu, annem babam halime çok üzülmüyordu. Bir ay bu şekilde geçmişti. Bir gün Allah’ın Rasûlü geldi. Selâm verdi, oturdu. Sonra ‘Ey Aişe! Seninle ilgili haberler bana ulaştı. Eğer sen günahsızsan Yüce Allah seni aklayacak, suçsuzluğunu ortaya çıkaracaktır, Yok eğer bir günah işlediysen Allah’tan bağışlanma dile ve tevbe et!’ dedi. Gözlerim yaşla dolup taşıtı”.

“Ben de ona, ‘Allah’a yemin ederim ki, sizler bu dedikoduyu duydunuz; bu sizin gönüllerinizde yer etti de siz buna inandınız. Şimdi ben ‘masumum’ desem bana inanmayacaksınız. Allah’a yemin ederim ki, Hz. Yûsuf’un babasının dediği gibi ‘Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak (olan) Allah’tır’dedim. Sonra yatağıma yattım. Allah’a yemin olsun ki ben, Yüce Allah’ın beni anlayacağını, beni duyacağını biliyordum da beni tasdik edecek bir vahiy indireceğini tahmin etmemiştim. Rasûlullah’ın rüyası esnasında Allah’ın beni aklayacağını düşünüyordum ki Allah’a yemin ederim ki Allah’ın Rasûlü oturduğu yerden kalkmamıştı ki Yüce Allah Peygamberine vahyini inzal etti”.

“Vahiy geldiğinde inci taneleri gibi terlerdi. Aynı böyle bir hal onu sarmıştı. Ben suçsuz olduğumu bildiğim için gelen vahye karşı kendimden emindim, fakat annem ve babam, dedikoduların hakikat olacağından korktukları için, onların neredeyse korkudan canları çıkacak zannettim. Hz. Peygamber vahiy bitip gülmeye başlayınca, onun söylediği ilk şey, ‘Gözün aydın ey Aişe, bil ki Allah’a yemin olsun ki Allah seni akladı!’ demesi oldu. Ben de ona ‘yalnızca Allah’a hamdederim’ dedim. İşte, bunun üzerine Yüce Allah ‘O uydurma haberi getirenler içinizden (küçük) bir gruptur...’ âyetlerini inzal buyurdu.”⁹⁰

Müslümanlar bu âyetlerin Hz. Âişe’nin yaşadığı olay üzerine onu aklamak için inzâl olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Yüce Allah 11. âyette bu olay için “ıfk” demektedir. İfk, “çevirme” manasına gelen bir mastardır ve “olayın tamamen tersi yönde dönmesi” şeklinde yorumlanabilir. Yani anlatılan olay ile yaşanan durum bir birinin tamamen zıddıdır. Yüce Allah içlerinden bir grubun bu dedikoduyu çıkardığını dile getirmektedir. Râzî, bu kişilerin, Abdullah b. Übeyy b. Selül, Hassan b. Sâbit, Mıstah b. Usâse ve bunlara destekçi olan kişiler olduğunu beyan etmiştir. Âyetin devamında “onu sizin için bir şer sanmayın, o

⁹⁰ Râzî, 2013, C. XVI, 560-563.

sizin için bir hayırdır” buyurulmaktadır. Müfessire göre, Hz. Âişe’nin âyetlerle övülmüş olması, âyetlerin inzâliyle insanların yaptıkları bu çirkin işi sürdürmelerine engel olmuş olması ve bazılarının da tevbe etmesinden dolayı bunda hayır bulunmaktadır.

Ayrıca sonuca bakıldığında, kendilerine iftira atılanlar aklandı; iftira atanlar tevbe etmişlerse arındılar, tevbe etmeyenlerinin olmadığı da devam eden cümlelerden anlaşılmaktadır. Toplum onlardan arınmış oldu. En nihayetinde böyle bir olaya karşı nasıl bir duruş ortaya konulması gerektiği öğretildiği için bütün muhataplara yönelik bir hayır söz konusu edilmiş olmaktadır.

Âyetin devamında Yüce Allah günahın en büyüğünün ve azabın en büyüğünün işi ilk yapana olacağını duyurmakta herkese bundan ibret almasını öğütlemektedir. İftirayı ilk atanın Abdullah b. Übeyy b. Selül olduğunu aktaran müfessir, onun bir münafık olduğunu ve Hz. Peygamber’i üzmek ve yaralamak için sürekli fırsat kolladığını dile getirmektedir. Diğerleri de ona uymuşlardı içlerinde münafık olmayanlar da bu iftiraya göz ummuşlar aralarında konuşup asılsız iftirayı iyice yaymışlardı.

Sûrenin 12. âyetinde Yüce Allah bu işi yapanları kınamakta onlara böyle bir söylenti duyulduğu zaman Müslüman kişinin nasıl karşılık vermesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Allah Teâla, iftirayı işittikleri vakit kadın erkek herkesin, “bu apaçık bir iftiradır demesi gerekirdi” buyurmaktadır. 13. âyette onların şayet doğru söyüyorlarsa bu işi gören dört şahit getirmeleri istenmekte, söyledikleri şeye bir delil getiremediklerinden dolayı onlar yalancı oldukları beyan edilmektedir.

14-16. âyetlerde Yüce Allah onlara içine daldıkları bu kötü olaydan O’nun rahmeti ve merhametiyle kurtarıldıklarını hatırlatmaktadır. Allah onlara acımasa bu hal üzere bu yalanla birlikte azaba uğrayanlardan olmuş olurlardı. Hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları şeyleri dilleriyle birbirlerine yetiştiriyor ve bu yaptıklarının da kolay, normal ve sıradan bir şey olduğunu düşünüyorlardı. Râzî, doğruluğu bilinmeyen haber vermenin, haram olduğu bilinen bir şeyi haber vermek gibi olduğunu dile getirmiş ve İsrâ’ Sûresinin 36. âyetinde geçen “*Senin için hakkında bir bilgi hasıl olmayan şeyin ardına düşme*” buyruğu dile getirmiştir. Bu konuda yapılması gerekli olan, hatta Allah’ın da emrettiği gibi,

olay duyulduğu zaman “*bunu söylemek bize yakışmaz haşa! bu iftiradır*” demek olmalıdır. 17-21. âyetlerde eğer siz iman eden kişilerseniz bu yaptığınıza tekrar dönmemeniz için Allah sizi uyarıyor bundan sizi sakındırıyor ve size bu çirkin işi Allah haram kılıyor demektir. Bu sayede onun günahının büyüklüğü haddin dünya cezasının olduğunu ahirette de azabın olduğunu Yüce Allah onlara ve bütün Kur’ân muhataplarına öğretmektedir. Kötü sözlerin, çirkin konuların iman edenlerin arasında yayılmasını ve duyulmasını arzu edenlere hem dünyada hem ahirette azap vardır. Hz. Âişe ile Safvân arasında dedikodu çıkartan bu kişilerin özelinde aslında bütün insanlığa bu ilahi duruyu yapılmakta herkes bu durumdan sakındırılmaktadır. Devam eden âyetlerde onlara dünya ahiret cezasından bahsedilmektedir. Müfessir, Hz. Âişe’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “*Benim suçsuz olduğumu bildiren ayetler inince, Allah’ın Rasûlü minbere çıktı, olayı zikretti ve Kur’ân (ilgili ayeti) okudu. Bunu müteakip minberden inince de Abdullah b. Übeyy b. Selûl’e, Mıstah’a, Hamne binti Cahş’a ve Hassân’a had yani iftira cezası uyguladı*” Âyetin devamında “*Allah bilir, siz bilmezsiniz*” ifadesinin gelmesi ise Yüce Allah’ın insanların kalplerinden geçeni, o iftirayı yaymak için her yolu denediklerini ve bu fuhşun yayılmasını gönülden dileyen kimsenin kalbini en iyi bilen Allah olduğunu göstermektedir. Tabiki ona uygulanacak en adaletli ve yerinde olacak olan cezayı da yine Yüce Allah bilmekte ve belirlemektedir. “Ya Allah’ın fazlı ve rahmeti olmasaydı! Ya gerçekten Allah Ra’uf ve Rahim olmasaydı (haliniz nice olurdu. Eğer Yüce Allah’ın geri bırakmak, süre vermek, telafi etmeye imkan verme gibi nimetleri olmasaydı onlar helak olurlardı. İnsanlara şeytanın adımlarını takip etmemeleri emredilmektedir. Çünkü şeytan insanlara “kötülüğü ve ğayr-ı meşrûluğu” emreder. Müfessire göre, “kötülüğü müminler arasında yaymak, bu fahşiyatı ve iftirayı dile dolamak hakkında son derece gayret içerisinde olma konusunda şeytanın adımlarına uymayın” denilmek istenmiştir.

Sûrenin 22. Âyetinde Yüce Allah servet sahibi olanların infak etmede belirli bir kısıtlamaya gidilmesi konusunda uyarmaktadır. Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili müfessir, şuna benzer bir açıklamada bulunmuştur: “Hz. Ebû Bekir ‘Allah’a yemin ederim ki artık bundan sonra Mıstah’a infakta bulunmayacağım’ dedi. Çünkü Ebû Bekir, hem akrabası olduğundan, hem de fakir olması nedeniyle Mıstah’a infakta bulunuyordu. Mıstah bu iftiraya göz yuman ve bunu yayan

kişilerden biriydi. Onun bu yemini üzerine Yüce Allah bu âyeti inzâl buyurdu. Bu âyetin inzâlini duyunca Hz. Ebu Bekir de “*Evet, ne demek; elbette ben Allah’ın beni bağışlamasını can-ı gönülden arzu ederim!*” dedi ve Mıstâh’a nafaka vermeye devam etti.

Müfessir, “kişiye akrabalarının zulmetmesi, keskin kılıcın kesmesinden daha çok elem verici ve acı gelir” şeklinde bir şiiri de delil getirerek Hz.Ebu Bekir’in yaşadığı sıkıntılar hakkında birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Öyle ki o bunca elemin içinde Yüce Allah’ın yaptığı yemini geri alıp ona infak etmeyi sürdürmesinin ve affetmesini emretmesi üzerine hemen emri yerine getirmesi kim bilir onun için ne kadar zor bir durumdu. İşte bu en büyük cihatlardandır. Bunun kâfirlerle savaştan daha zor bir durum olduğu açıktır. Çünkü bu nefisle yapılan cihaddır ve en ağır olanıdır. Bu cihadı başaracağını Yüce Allah bilmekteydi ki onun için “fazilet ve servet sahibi” diye bahsetmiştir. Sanki şöyle demek istenmiştir: “*Sen onun kötülüğüne herhangi bir şeyle mukabelede bulunmayacak kadar üstün ve sen, dünyaya kıymet vermeme itibariyle de gönül itibariyle de çok çok zenginsin.*”

23-26. âyetlerde namuslu ve gûnahtan habersiz kadınlara iftira atanların dünya ve ahiret lanetlendiği, onlara çok büyük bir azabın olduğu, günahlarına o gün dillerinin ellerinin ve ayaklarının şahitlik edeceği ve yalnızca Yüce Allah’ın onların cezasını tastamam vereceği beyan edilmektedir. Öyleyse kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.⁹¹

2.1.2. Nâsîh-Mensûh

Nâsîh ve Mensûh konusuyle ilgili detaylı açıklamalara I. bölümde yer verildiği için burada sadece müfessir Fahrettin Râzî’nin konu hakkındaki görüşlerini ele alıp, örnekler verilecektir. Ulemanın büyük çoğunluğu gibi Râzî de Nesh meselesini kabul etmekte, eserinde neshin aklen mümkün olduğunu, naklen de vâkî bulunduğunu beyan etmektedir. Kur’ân’da neshin yer aldığını delillerle ifade etmiştir. Neshi kabul etmeyen Ebû Müslim’e ve Sünnetin Kur’ân’ı neshetmediğini söyleyen İmam Şâfi’ye bu konularda cevaplar vermiştir. Onun delil olarak ileri sürdüğü âyetler ise şunlardır: Bakara 2/142-144, 234, 240; Enfâl

⁹¹ Râzî, 2013, C. XVII, 6-29.

8/65-66; Ra‘d 13/39; Nahl 16/101; Mücâdele 58/12-13.⁹² Şimdi ise bu konu için belirlenen örnekler ele alınacaktır.

Birinci Örnek:

İçkinin Haram Kılınması

“Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcaacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.” (Bakara 2/219)

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.” (Nisâ’ 4/43)

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.” (Mâide 5/90)

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.” (Nahl 16/67)

İslam âlimleri içki hakkında yukarıda meallerini verilmiş olan dört âyet bulunduğunu söylemişlerdir. Nahl sûresinin ilgili âyeti nazil olduğu zaman Mekke’de müslümanlar içki içiyordu daha sonra Hz. Peygamber’den içki konusunda içkinin haram ve ya helal oluşuyla ilgili hüküm isteğinde bulundular ve Bakara sûresinin “*onlarda hem büyük günah hem faydalar vardır*” mealindeki 219. âyeti nazil oldu. Bunun üzerine bir kısmı içkinin hoş bir şey olmadığını düşünerek içmeyi bıraktı. Sonra müslümanlardan bir grup bir yerde yemek için toplandı ve içki de içtiler. Daha sonra namaza kalktılar ve içlerinden biri kâfirun sûresindeki “*ben sizin taptıklarınıza tapmam*” âyetini “*ben sizin taptıklarınıza*

⁹² Râzî, 2013, C. III, 299-315.

taparım” şeklinde okuyunca Nisâ’ sûresindeki “*sarhoşken namaza yaklaşmayın*” âyeti nazil oldu, bunu üzerine de müslümanlardan büyük çoğunluk içki içmeyi bırakmışsa da, içmeye devam edenler, namaz vakitleri dışında içiyorlardı. Yani yatsı namazından sonra içiyorlardı ki sabah namazına kadar akılları başlarına gelmiş oluyordu. Daha sonra Hz. Ömer üzerlerindeki sıkıntının giderilmesi için Allah’a niyazda bulundu. Sonrasında içki ile ilgili son âyet olan Mâide sûresindeki âyet nazil oldu ve içki tamamen haram kılınmış oldu. Râzî, eserinden özetı yapılan bu olayları naklettikten sonra, aslında Bakara sûresindeki âyetin ilk geldiğinde içkinin haram kılınmış olduğunu dile getirmektedir.⁹³

Ayrıca içki için Kur’ân’da yer alan kelime, “hamr” kelimesidir. Hamr kelimesinin aslı, bir şeyi örtmektir; örtü olan şeye hımâr denir. Örfte kadının başını örttüğü örtü için hımâr kullanılır.⁹⁴ Müfessir Râzînin ifadesiyle hamr, “sarhoşluktur”. Çünkü sarhoşluk insanın aklını örter ve onun diğer organlarla sağlıklı iletişim kurmasına engel olur. Râzînin eserinde Hz. Peygamber’den aktarılan rivayetlere göre, “sarhoşluk veren her şey hamrdır ve sarhoşluk veren her şey haramdır”. Ayrıca, “çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır” İfadeleri yer almaktadır. Yüce Allah hamr için “rics” yani “pislik” kelimesini kullanmaktadır.⁹⁵

Yüce Allah, İçkinin haram olmasının sebebini, Mâide sûresinin 91. âyetinde “*Şeytanın içki ve kumar yoluyla ancak insanların arasına düşmanlık ve kin sokmak; onları Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istemesi*” şeklinde belirlemiştir. Çünkü içki insanın aklını alır, akli başında olmayan insan arzularına göre hareket eder, hoş muhabbet için biraraya gelinmiş, içki içilmiş olsa, sarhoş olduktan sonra akıllar gider, çirkin sözler söylenmeye, birbirine hakaret edip kavga etmeye sebebiyet verir. Bu da kişiler arasında kin ve düşmanlığa neden olur. İşte tam da bunu için şeytan insana bu işı yapmayı güzel göstermektedir. Ayrıca içki içmek bedeni keyif ve hazlarla doldurur ve bu halde insanı Allah’ı anmaktan uzaklaştırır. Râzî, Mâide sûresinin 90. âyetinin içkinin haram olduğuna kesinkes delalet ettiğini gösteren bir kaç görüşünü ele almıştır. Onun bu delilleri şu şekilde özetlenebilir:

⁹³ Râzî, 2013, C. VIII, 49-54.

⁹⁴ Râğıp el-İsfahânî, *Müfredât (Kur’ân Kavramları Sözlüğü)*, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 362.

⁹⁵ Râzî, 2013, C. V, 108-115.

- Âyet *innema* edatı ile başlamaktadır. Bu edat, arapça dil kurallarına göre “hasr” yani “kesinlik” ifade etmektedir.
- Yüce Allah içki ve kumarı putlara tapmakla bir tutmuştur. Bu noktada Hz. Peygamberin “içki içen tupa tapan gibidir” ifadesi anılmaya değerdir.
- Yüce Allah insanlara bunlardan kaçınmalarını ve uzak durmalarını emretmiştir. Öyleyse bu emir de farzîyet ifade etmektedir.
- Yüce Allah bunlardan uzaklaşmayı “kurtuluşa ermek” olarak nitelendirmiştir. Öyleyse bunlara yakın olmak da hüsrana uğramak olacaktır.
- Bu âyetin devamındaki âyette “Allah’a ve Resûlüne itaat edin” emri yer almaktadır. Demek ki bu illetten uzak durmamak Allah’a ve Rasûlüne isyan etmek manasına gelmektedir.

Mâide sûresindeki âyetin inzaliyle birlikte içkinin haram kılındığını kabul etmenin, içki ile ilgili diğer âyetlerin nesh edildiğini kabul etmenin ya da böyle düşünmenin gerekli olmadığını dile getirmektedir.⁹⁶

İkinci Örnek:

Kiblenin Değiştirilmesi

“(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.” (Bakara 2/144)

Hiz. Peygamber risaletinin ilk yıllarında Mekke’deyken Kâbe’yi kendisi ile Beyt-i Makdis’in arasına alarak namaz kılmıştı bunu Bakara 2/115. âyetteki “Doğu da Batı da Allah’ındır, ne tarafa dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır” ifadelerinden dolayı bu şekilde yapardı. Daha sonra Medine’ye hicret ettikten sonra Beyt’i Maktis’e doğru kılmaya devam etti. Hicretten sonra on yedi ay boyunca bu şekilde namaz kılmayı sürdürdü fakat kalbinde hep Kâbe’ye doğru yönelme arzusu vardı. Bunun için göklere bakıyor ve ilahi bir emir bekliyordu.

⁹⁶ Râzî, 2013, C. IX, 204-209.

Konu hakkında farklı pek çok yorum yapılmıştır. Müfessir bunları detaylıca ele almıştır. Mesela bir kısım ulema Hz. Peygamber'in kible değişikliği olması için dua etmek üzere Allah'tan izin almış ve akabinde dua niyazda bulunduktan sonra emrin gelmesi için yüzünü göklere doğru çevirmeye başlamış , başka bazıları Cebrâil'in gelerek kıblenin yönünün çevrileceğini ona bildirdiğini fakat ne tarafa yöneleceğini söylemeden gittiğini bunun için Hz. Peygamber'in göklere baktığını beyan etmişlerdir. Ayrıca başka bir görüşe göre de kible Beyt-i Makdis'e doğru olacak şekilde Yüce Allah Kâbe'yi de Hz. Peygambere vaad etmiştir, bu vaaddan dolayı o da değişikliği beklemekteydi.

Mamafih Hz. Peygamber kıblenin değiştirilmesinde pek çok dini fayda olduğunu düşünmektedir. Yahudiler, “bize muhalefet ettiği halde daha sonra kiblemize dönüyor demek ki biz olmasaydık nereye döneceğini bile bilmeyecekti” diyerek Hz. Peygamber'i küçük görmeye ve onu zor durumda bırakmaya çalışmışlardır. Ayrıca Kâbe, onun doğup büyüdüğü beldesinde bulunan bir mesciddi ve bu şerefın orada olmasını daha çok istiyordu. Kâbe Hz. İbrâhîm'in kiblesiydi ve aslında en önemli faydası Hz. Peygamber, kıblenin değiştirilmesiyle Arapların İslama meyledeceğini, dine giren daha çok insan olacağını düşünmekteydi. Böylece yahudilerden ayrılmış olacaklar ve gerçek mü'minler de münafıklardan beri olacaktı.

Sonuç olarak, Müfessirler ikinci kıblenin birinci kibleyi neshettiğini konusunda icmâ etmişlerdir. Meşhur olan görüşe göre Beyt-i Mahdis'e yönelme, Kâbe'ye yönelme ile neshedilmiştir. İlk kibleyi Bakara 2/115. âyet neshederken, daha sonra Bakara 2/144. âyetle de 115. âyet neshedilmiştir. Bu noktada Râzî, İbn Abbas'ın “*Kur'ân'da ilk neshedilen şey, kibleyle ilgili emirdir*” şeklindeki ifadesine yer vermektedir. Ona göre hem Kur'ân âyetleri hem de hadisten getirilen deliller bu konuda nesh olduğunu göstermektedir.⁹⁷

⁹⁷ Râzî, 2013, C. IV, 6-12.

Üçüncü Örnek:

Necvâ Sadakası

“Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Mücadele 58/12-13)

Yüce Allah, Hz. Peygamberle başbaşa kalmak, onunla özel görüşme yapmak fısıltı ile bir şey konuşmak isteyen müslümanlara böyle bir mükellefiyet getirmiştir. Bu “başbaşa konuşma, gizli konuşma ve fısıldaşma” şeklinde konuşmadan önce verilen sadakaya “sadaka-ı necvâ” denilmektedir. Bu sadakanın pek çok faydası bulunmaktadır. Bu faydalar ise, “Hz. Peygamberin kıymetini yüceltme”, “zorluklarla elde edilen şeyin insan için daha değerli olduğu” hakikati, “bu sadakaların fakirlere ikram olması”, ayrıca müslümanlar Hz. Peygambere soru sorma işini çok ileri götürmüşler ve onu neredeyse kendi ibadetini yapamayacak kadar zamansız bırakmışlar, bu sadaka emriyle “herkes her zaman soru soramaz oldu” ve son olarak bunla “âhireti önceleyenlerle, dünyayı önceleyenler ayrılmış oldu.” Çünkü malından feda etmek, her yiğidin harcı değildi. Fakat müfessire göre, bu mükellefiyet fakir kimse ile Hz. Peygamber arasına mesafe koymuş olmakta, fakir olanların güç yetiremedikleri için Allah katındaki dereceleri artmakta, zengin olanlarsa bu sadakayı vermeyi reddettikleri için Allah katındaki dereceleri azalmaktadır.

Âyetin zahiri başbaşa konuşmadan önce sadaka vermenin vacip olduğunu gösterse de İslam âlimlerinin bir bölümü bunun mendub olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü Yüce Allah, “böyle yapmanız sizin için daha hayırlı ve daha temizdir buyurmuştur” böyle bir ifade farzlar için değil ancak nafîle ibadetler için kullanılır.

Râzî’ye göre, başbaşa konuşma için sadaka emri, “ne vacib ne de mendub taatlerdendir”. Çünkü ona göre bu sadaka fakirin kalbini hüznlendirmekte, zengine ise korku salmaktadır. Zengin yapmayınca tenkide uğrayacak, fakir

yapamadığı için üzülecektir. İşte bu iş, fakirin üzülmesine ve zenginin korkmasına sebep olunca bu emri yerine getirmede büyük bir günah hasıl olmaz manasına gelmektedir. Böylelikle bu fıssıladaşmada evlâ olanın onu terketmek olduğu ortaya konulmuş olmaktadır. Dvam eden âyet yani sûresinin 13. âyeti nâsîh konumunda olmakta, 12. âyet mensuh olarak nesh edilmiş olmaktadır. Mensuhun sonraki sırada yer alması neshi ortadan kaldırmamaktadır, çünkü resmi sıralamada peşpeşe yazılmış olmaları peşpeşe nazil oldukları anlamına gelmez. İki âyet arasında ne kadar süre geçtiği bu hükmün ne kadar süre uygulandığı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Öyle ki Râzî, Hz. Âli den gelen bir sözle bu durumu açıklamakta, onun “benden önce ve benden sonra hiç kimsenin onunla amel etmediği bir âyet” şeklinde bir açıklamasını dile getirmiştir. Ayrıca bu âyetin hükmünün “günün bir saati” yürürlükte kaldığı ve “10 gün süreyle devam ettiği” şeklinde yorumlar da yapılmıştır. bununla birlikte âlimler arasında bu sadakanın sûrenin 13. âyetiyle değil de zekatın farz olduğunu bildiren âyetle⁹⁸ nesh olduğunu dile getirenler de olmuştur.⁹⁹

Dördüncü Örnek:

İddet Süresi

“Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.” (Bakara 2/234)

“Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azîzdir, hakîmdir.” (Bakara 2/240)

Burada yer alan konu, kadınların eşleri öldükten sonra beklemeleri gereken iddet süresiyle ilgili bilgiler verilen iki âyettir. İslamın ilk yıllarında yapılan uygulamaya göre, kadının kocası öldüğü zaman evinde kalmada ve nafaka almada bir yıldan daha uzun bir hakkı bulunmuyordu. Başka birisiyle evlenme hususunda

⁹⁸ Tenvbe 9/60.

⁹⁹ Râzî, 2013, C. XXI, 382-386.

ilahi emir olduğu için bir yıl bekleme zorunluluğu vardı. Fakat, iddeti tamamlandıktan sonra isterse bir yılı kocasının evinde tamamlayabilir isterse iddeti bittikten sonra başka bir yerde kalabilirdi. Kadınların iddet bitmiş olsa da tam süre bitmeden kocalarının evlerinden çıkmalarında bir günah bulunmamaktaydı.

Bununla beraber iki durum dışında olan her kadının eşi öldüğünde iddet beklemesi gerekir. Şöyle ki “eşi ölen kadının cariye olması” ve “kadının hamile olması” bu süreyi beklemeyi gerektirmez. Hamileyken eşi ölen kadın doğum yaptığı gibi iddeti bitmiş olur. Kocasını öldüğü gün doğum yapsa yine aynı gün evlenebilmeye ruhsatı vardır. Çünkü Talak sûresinin 4. âyetinde Yüce Allah “*hamile kadınların iddetleri yüklerini bırakmalarıyla biter*” buyurmaktadır. Ayrıca kadının genç ya da yaşlı olması iddet bekleme emrini değıştirmez bu iki kadında bu hükümde eşittirler. Dört ay on gün süre bittiğı halde hatta bu süre boyunca kadın hayız görmese de iddeti yine bitmiş olur. İddet beklemeye maksat evde hiçbir şey yapmadan oturup beklemek değildir. Zarurî ihtiyaçlar için elbette dışarı çıkılmasında bir sakınca yoktur. Fakat burada maksat, kadının bir başkasıyla nikahlanmaktan, kocasının öldüğü evinden çıkmasından ve süslenip püslenmekten kaçınmasıdır.

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre Bakara sûresinin 234. âyeti, 240. âyeti neshetmiştir. Bu konuda icmâ etmişlerdir. Âyetlerin tertibi yani resmi sıralama ile sıralanması nüzûl sırasına göre olmadığı için hangi âyetin hangi sırada indiğı tam olarak bilinemez, bundan dolayı bu konuda “bu iki âyetten sonradan gelen mensûh olamaz” yorumu yanlış bir yorumdur.

Bakara 240. âyetten “*kadının kocasının malından almak ve evinde oturmak koşuluyla bir yıl nafaka alması ve bir yıl iddet beklememenin*” vacib olması şeklinde iki yorum çıkmaktadır. Fakat sonrasında bu iki yorum neshedilmiştir. Çünkü zaten kadın kocasının malına varistir. Bunun için bu vasiyyet emri neshedilmiştir. Bir başka görüşe göre, bu iki âyet ayrı ayrı olan iki farklı durumdur. Eğer kocası ölen kadın onun evinde kalmayı istemez ve nafaka almayı da kabul etmezse o halde onun iddeti dört ay on gündür, fakat hem kocasının evinde oturup hem de ondan nafaka almayı isterse o zaman da onun iddeti bir yıl olmaktadır. Bu yoruma göre âyetlerin ikisiyle de amel edilmiş olmakta ve nesh olduğunu söylemeye gerek olmamaktadır. Fıkıhta nesh ve tahsis arasında kalınırsa

tahsis yoluna gitmenin daha evla olması nedeniyle bu iki âyette neshin değil de tahsisin olduğunu söylemek gerekmektedir. Râzî bu görüşte olduğunu dile getirmektedir.¹⁰⁰

Beşinci Örnek:

Enfâl 8/65-66. âyet Grubu

“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.4466. Şimdi Allah, yükünüzü hafıfletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.” (Enfâl 8/65-66)

Bu iki âyet Bedir Savaşın’dan biraz önce Beydâ denilen bir yerde nazil olmuştur. Yüce Allah müslümanlara sabırda sebat göstermeleri halinde, onlara yardım edeceğini garanti ettiğini beyan etmektedir. Yardımcısı Allah olanın halini kimse eksiltip çoğaltamaz. Fakat Yüce Allah onlara yardım etmeyi, “Hz. Peygamber’in müminleri savaşa teşvik edip onları buna inandırmasına” ve “sabırlı davranmaları” şartına bağlamıştır.

“Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler” bu ifade haber midir yoksa emir cümlesi midir şeklinde yorumlar yapılmıştır. Müfessire göre bu bir emir cümlesidir. Yani *Yüce Allah bu âyetle müminlere “sizden sabr-ı selamet gösteren 20 kişi olsun ve 200 kişiye galip gelsin, böylece 200 kişiyi yensinler”* şeklinde emretmiştir. Bu tıpkı Bakara 2/233’te geçen *“Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler”* ve Bakara 2/228’de yer alan *“boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme dönemi beklerler”* âyetlerinde olduğu gibidir. Yani cümlenin zahirinde bakıldığında haber cümlesi gözükse de aslında bunlar emir cümleleridir. Bu âyetlerden maksat, “20 kişi 200 kişiye sabırlı olup galip gelsin”, “anneler emzirsinler” ve “kadınlar beklesinler” şeklinde anlaşılmalıdır.

Yüce Allah’ın emrine göre, eğer bir kimsede “güç kuvvet varsa, kalbi cesaretle dolu korkak değilse ve savaştan kaçmıyorsa” o kimsenin 10 kâfire galip

¹⁰⁰ Râzî, 2013, C. V, 255-262.

gelmesi gerekmektedir. Burada zor gibi gözükse de aslında güzel ve kolay bir mükellefiyet vardır. Çünkü Yüce Allah'ın yardım sözü haktır ve mukakkak gerçekleşecektir. Yüce Allah'ın yardım ettiği kimseye de bütün kainat birleşse yine de mağlubiyeti yaşatamayacaktır. Yüce Allah 65. âyetin sonunda “*çünkü onlar anlamayan bir gürühtür*” ifadesini kullanmaktadır. Çünkü kâfirler yalnızca kendi güçlerine saltanatlarına güvenirler ve yenilmez olduklarını düşünürler. Fakat müslümanlar Rablerinin yardımını dilerler. Allah'a inanan ve güvenen hangi tarafsız mağlubiyet de o tarafındır. Buna layık olan da o tarafta olanlardır.

Fakat Yüce Allah'ın emrettiği bu mükellefiyet, Müslümanlara zor ve ağır gelince, Yüce Allah onların yükünü sârenin 66. âyetiyle hafifletmiş oldu. İlk emir inence Muhacirler, “*biz evimizden ailemizden uzağız, burada açız bu görev bize ağır gelir*” dediler, ensardan olanlar da “*hem düşmanla savaşıyor hem de muhacir din kardeşlerimize yardımcı oluyoruz bize de bu emir ağır gelir*” deyince Yüce Allah hafifletmede bulunmuştur. Yani “20 kişi 200 kişiye galip gelsin” şeklinde olan emrini, “100 kişi 200 kişiye galip gelsin” şeklinde hafifletmiştir. 1'e 10 olan oran, 1'e 2 şeklinde hafifletilmiştir.

Râzî'nin görüşüne göre, burada nesh yoktur, cümle emir cümlesidir ve neshi gerektirecek bir durum değildir. Çünkü âyet “içinizden 200 kişiye karşı koyabilecek 20 kişi bulunursa onlara karşı cihat etsin” şeklinde anlaşıldığı zaman bu liyakate sahip kişi olmayınca emir yerine getirilemez. İçlerinde bunu yapamayacak zayıf kimseler bulunduğu için Yüce Allah yüklerini hafifletmiştir. O 20 kişi, 200 kişiye mukavemet gösterebilseydi emir yine bu şekilde devam etmiş olacaktı fakat güç yetirilemeyince ikinci âyetteki emir nazil olmuştur.

2.1.3. Aksâmu'l Kur'ân

Birinci Örnek:

Tîn'e, Zeytûn'a ve Beled-i Emin'e yemin: (Tîn 95/1-3)

“Tîn ve Zeytâ Sîna dağına ve şu emîn beldeye yemin olsun”

Râzî bu yeminlerle ilgili iki görüş beyan etmiştir: İlki, Tîn ve Zeytûn'un maruf olan iki şey yani “incir ve zeytin” olduğu, çünkü İbn Abbas, “evet evet bu sizin bildiğiniz incir ve zeytindir” sözü üzerine bu görüşü savunanlar incir ve zeytinin özelliklerine dair yorumlar yapmış, faydalarını sıralamışlardır. Şöyle ki; “bu hem bir gıda hem zevkine yenen şey, hem de bir ilaçtır. İncirin bir gıda oluşuyla ilgili tabibler bunun güzel bir taam yiyecek, hazmedilmesi çabuk, mideye oturmayan, mizacı yumuşatan, terleme yoluyla dışarı atılan, balgamı azaltan, böbrekleri temizleyen mesanedeki kumları ve taşları düşüren, bedeni besleyen, ciğer ve dalağın gözeneklerini açan bir şey bir gıda olduğunu belirtmişlerdir. O halde bu yemişlerin en iyisi ve en beğenilenidir. Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.s)'e bir tabak incir hediye edilmiş, ondan yemiş, sonra da ashabına, *“Yeyiniz. Şimdi ben şayet cennetten bir meyvenin inmiş olduğunu söylemiş olsaydım, onun bu olduğunu söyledim. Çünkü cennet meyveleri de çekirdeksizdir. Binâenaleyh, onu yiyiniz, zira o incir, basuru sona erdirir, ayaktaki romatizma (ağrılarına) da faydalı olur”* buyurmuştur.

Ayrıca müfessir, incir meyvesinin ve ağacının bir takım özelliklerine de değinmiştir. Şöyle ki ceviz gibi dışı kabuk içi yenilir değil, içi de dışı da bir yenilir ve elma erik gibi çekirdekli değildir. Mesela elma ve erik gibi ağaçlar meyve vermeden çiçek açarlar fakat incir meyvesini hemen verir bununla birlikte hasat yapılan diğer meyve ağaçları meyvesi toplanır bitirilirken incir ağacı meyvesini vermeye devam eder. İşte bunu gibi özellikler incir meyvesinin özelliğini ve güzelliğini ortaya koymaktadır.

Zeytin ağacı da incir ağacı gibi mübarek bir ağaçtır. Ona nereden bakılsa farklı bir nimet göze çarpmaktadır. Bir yandan yemiş, bir yandan katık, bir yandan da ilaçtır. Zeytin ağacı hemen hemen bütün coğrafyalarda özel bir bakıma ihtiyaç hissetmeden biter ve büyür. Ondandır elde edilen fayda sadece insan bedenine verdiği yarar değildir, aynı zamanda yağ adına hiçbir şey bulunmayan dağlarda bir ağaçta yetişmesine rağmen lambaların da yakıtı olarak kullanılmaktadır.

İkinci görüşe göre de, bu ifadelerde bilinen iki bitki kastedilmemiştir ve bu konuda farklı izahlar yapmışlardır. İbn Abbâs (r.a) şöyle der: “*Bunlar Arz-ı Mukaddes’te bulunan iki dağdır. Bunlara Süryanice ‘Tûr-i Tînâ’ ve ‘Tûr-i Zitâ’ denilir. Zira bu iki bitki bu iki dağda bitmektedir*”.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere müfessir, “Hâk Teâla’nın sanki bu ifadelerle aslında peygamberlerin çıktığı bölgeye yemin ettiğini” ileri sürmüştür. Binâenalaleyh Hz. İsâ’nın doğduğu ve kendisinde incir ve zeytin yetiştiği bu dağ, çoğu israiloğlu peygamberlerinin gönderildiği Şam beldesidir. Bu açıklamadan hareketle şöyle söylenebilir: “Tûr”, Hz. Mûsâ (a.s)’ın, “beled-i emîn” de Hz. Muhammed (s.a.s)’in peygamber olarak gönderildiği yerdir. Yani ifadelere yemin etmek, aslında bu peygamberleri ululamak ve onların derecelerinin yüceliğini ortaya koymak içindir.

Başka bir görüşe göre de buradaki incir ve zeytinle iki mescid kastedilmiştir. İbn Zeyd, “tîn” ile “Dımeşk(şam)” mescidinin, Zeytin ile de “Beyt-i Makdis’in” kesdedildiğini söylerken İbn Abbas(r.a), “Tîn’in Cudî Dağı üzerine yapılmış olan Nûh (a.s) mescidi olduğu, “Zeytinin de “Beyt-i Makdis” olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili değişik yorum beyan edenler de elbette olmuştur fakat bu kadarını yeterli görmekteyiz.¹⁰¹

İkinci Örnek:

‘Âdiyât Sûresi (100/1-6)

“Öfkesinden dolayı soluk soluğa kalan düşmanlara, kalbindeki kin ateşini etrafındakilere püskürenlere, kin ve öfkeleriyle sabahlayanlara yazıklar olsun. Onlar orada tozu dumana katıp toplumu derinden yaralarlar”.

Râzî, âyette geçen *el-‘âdiyât* kelimesiyle ilgili iki görüşü beyan etmiştir. Bunlardan ilki Arafat’tan Müzdelife’ye; Müzdelife’den Mina’ya giden, koşan develerdir. Yani “Hac develeridir”. Diğer görüşe göre ise *el-‘âdiyât* sözcüğü âyetin sonunda geçen *dabh* kelimesiyle birlikte “soluk soluğa koşan atlar”dır. Görüşlerin devamında ise âyetlerin lafızları bahsedilenin atlar olduğunu söylenmektedir. Çünkü onun koşmasındaki haslet ve özellikler, diğer hayvanlarınkinde yoktur. Çünkü onlar hem düşmanı takip etmek için hemde ona saldırmak, sonra geri çekilmek için elverişlidir.

¹⁰¹ Râzî, 2013, C. XXIII, 241-245.

Ayrıca ikinci âyette yer alan *el-mûriyat-i kath* ifadesiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Şöyle ki bir kısım topluluk bunlar “atlar”dır demişlerdir. Onların ateş çıkarması sahipleri ile düşmanları arasında savaşı kızıştırmaktır. Diğer bir görüşe göre, bunlar savaşan ve ihtiyaçlarını gidermek, yemeklerini pişirmek için geceleyin ateş yakan “mücahitler”dir. Başka bir görüş ise bunlar “diller”dir, onlar konuştukları şeyin büyüklüğü ve vehametinden dolayı düşmanlık ateşi yakarlar. Ayrıca İbn Abbas’tan gelen bir görüşte bunlar düşmanlık, hile ve aldatmaca ateşini tutuşturan “insanların fikirleri”dir. Müfessir, ilk izahın doğruya yakın olduğunu diğerlerinin mecaz olduğunu söylemektedir.

Burada hayvanlara yemin edilerek sanki nankörlüğü konusunda insanoğluna bir uyarı vardır. Şöyle ki Cenâb-ı Hak sanki, “*Ben böylesi hayvanları senin emrine amade kıldım, sen ise bana taat yerine serkeşlik yapıyor, asi oluyorsun*” demiştir. Âyetin kase manası şu şekilde gözükmeştir: “*Harıl harıl koşan ve ateş saçan, sabahleyin baskın yapıp tozkoparanlara yemin olsun ki*” Sûrenin devamında yeminin cevabı ise, “*Şüphesiz insan Rabbine karşı çok nankördür*”, “*hiç şüphesiz o buna hakkıyla şahittir*” ve “*şüphesiz o, hayır sevgisinde be şediddir*” bu 3 âyetle verilmiştir.¹⁰²

Üçüncü Örnek:

Kıyâmet Sûresi (75/1-4)

“*Hayır, hayır! (İş, sizin zannettiğiniz gibi değil) Kıyamet gününe ve kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin olsun ki insan, (kendisini diriltip) kemiklerini biraraya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet evet biz, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye kadiriz (buna da gücümüz yeter)*”.

Râzî’ye göre nefs-i levvâmeye ve kıyamet gününe yemin edilen ifadeyle maksat, inkar yollu istifham olup, takdiri, “Haşr ve Neşr’in hak olduğu konusunda, kıyamet gününe ve nefsi levvameye yemin etmez olur muyum?”dur. Nefs-i levvamenin ne olduğu konusunda bir kaç yorum yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi İbn Abbas’tan gelen yorumdur. Şöyle ki o, “*ister itaatkar ister günahkar olsun, her nefis kıyamet gününde kendisini kınar. İtaatar olanı, niçin daha fazla taatte bulunmadığından; günahkar olanı da, niçin takva ile meşgul olmadığından dolayı kendisini kınar*” demiştir. Bir başka görüşe göre nefs-i levvâme, takvayı

¹⁰² Râzî, 2013, C. XXIII, 343-349.

terkettiği için, kıyamet gününde, asi olan nefisleri kınayan müttakî nefislerdir. Diğer bir görüşe göre de nefs-i levvâme, taatte olabildiğine sa'y-ü gayret gösterse de hep kendini kınayan kıymetli nefislerdir.

Kıyamet ile nefs-i levvâme arasındaki bağlantı için müfessir, “*kıyametin halleri, cidden ilginçtir. Hem sonra, kıyametin kopmasının gayesi nefs-i levvâmenin hallerini, yani mutluluk ve bedbahtlıklarını izhar etmektir. Binâenaleyh bu demektir ki kıyamet ile nefs-i levvâme arasında sıkı bir ilişki vardır*” demiştir.

Âyetlerin devamında yer alan insan kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet evet biz, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye kadiriz âyetlerindeki takdir, “biz onun parmaklarını, ta baştan, yani madde-i asliyyesi yok iken bir araya getiren kadirler idik. Binâenaleyh, bizim sonuçta (ahirette) de, bu bir araya getirmeye kadir olan zat olarak kalmamız gerekir” şeklindedir. Buna göre, adeta, “Biz küçük ve ince, hassas olmalarına rağmen, parmak uçlarını(parmaktaki kemikleri) birbirine eklemek suretiyle, ta başlangıçtaki gibi noksansız, herhangi bir farklılık olmaksızın bir araya getirmeye kadiriz. Hal böyle iken, ya büyük kemikler hakkında ne söyleyebilirsiniz ki?! denilmiştir.

Ayrıca bu âyetle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de toplam 22 yerde geçen بلى “belâ” ifadesi genelde “evet evet, hayır, oysa” şeklinde manalara gelmektedir. Yer aldığı kase m âyetlerinin konusu hemen hemen aynı olmakla birlikte “kıyamet, ba’s ve azap” konularıyla ilgilidir.”¹⁰³

Dördüncü Örnek:

Yûsuf Sûresi (12/24, 32)

“Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı”.

“Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı. Andolsun,

¹⁰³ Râzî, 2013, C. XXII, 281-287.

eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”.

Râzî, bu iki âyetin tefsirinde Hz. Yûsuf ve Azizin karısıyla ilgili ortaya atılan görüşleri değerlendirmektedir. Yeminler kullanılarak konunun önemine dikkat çekilmiştir. Hz. Yusuf’un asla günaha kastetmediğini delillerle dile getirmiştir. Şöyle ki, ona göre; peygamberlerin günahsız oluşlarının vacip olduğunu gösteren delil çoktur ve zina büyük günahların en adilerindendir.

Bu fiili Hz. Yûsuf yapmamış ve onu işlememiştir. Çünkü âyetin devamında onun muhlis kullardan olduğu geçmektedir. Şayet böyle bir fiili işlemiş olsa ona bu şekilde methiye edilmezdi. Ayrıca binâenaleyh Hz. Yûsuf bu büyük günaha yeltenmiş olsaydı, onun hemen bundan sonra tevbe ve istiğfarda bulunmaması imkansız olurdu. Eğer o tevbe etmiş olsaydı, Cenâb-ı Hak onun tevbe ettiğini Kur’ân’da naklederdi. Bu hususta herhangi bir şey bulunmadığına göre, bu hadiseden Hz. Yûsuf’tan hiçbir günah ve masiyetin sadır olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Sâd Sûresi’nin 82 ve 83. âyetlerine göre “*şeytan, Allah’ın izzetine yemin ederek O’nun ihlasa ermiş kulları hariç diğer kullarını azdıracağını söylüyor*” buradan hareketle, Hz. Yûsuf’ta muhlis kullardan olduğuna göre, o günahı işlemiş olması mümkün değildir. Burada yer alan başka bir önemli ayrıntı ise, Yusuf 12/24. âyetin devamında geçen “*eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı ona meyledecekti*” ifadesi ile ilgili de yapılan yorumlardır. Bu burhanın, yani işaret ve ikazın ne olduğuyla ilgili ortaya atılan görüşlerden birkaçı “zinâ fiilinin haram olduğu konusundaki, Allah’ın hüccetini ve zina edecek kimseye tereddüp eden cezanın bilinmesi”, “Allah’ın Peygamberlerinin kalplerini kötü huylardan temizlemesi”, “Hz. Yûsuf’un odanın tavanında zinaya yaklaşmayan âyetini görmesi”, “peygamberlerin insanları bu kötülüklerden ve çirkin işlerden alıkoymak ve men etmek üzere göndermiş oldukları nübüvvet görevlerinin olması” şeklindedir.¹⁰⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de bir çok değişik şekillerde yemin yapılmıştır bazen bir kelimeyle bazen tek bir harfle işte bunlardan bir tanesi de yukarıda açıklanan Yûsuf sûresinin iki âyetiydi. Yine aynı sûrede Hz.Yûsuf’un kardeşleri تَاللّٰهِ tallahi

¹⁰⁴ Râzî, 2013, C. XIII, 202-211.

şeklinde tam 4 yerde yemin etmektedir.¹⁰⁵ Ayrıca Kur’ân’da birkaç yerde daha bu yemin şekli yer almaktadır.¹⁰⁶

Beşinci Örnek:

Meryem Sûresi (19/27-29)

“Nihâyet çocuğunu (kucağında) taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: ‘Ey Meryem! Andolsun Sen, gerçekten çok iğrenç bir şey yaptın! Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi (nasıl oldu da böyle bir ahlaksızlık yaptın)’. Bunun üzerine Meryem, çocuğu gösterdi. (Büsbütün kızan kavmi, ‘bu yaptığın yetmiyormuş gibi bir de bizimle dalga geçerek çocuğu gösteriyorsun’ dercesine): ‘Beşikteki bir bebek ile nasıl konuşalım?’ dediler”.

Hiz. Meryem’e Allah’ın izniyle Cebrâil(a.s) ruh üflemiş ve o da Hiz. İsâ’ya hamile kalmıştır. Kavmi Hiz. Meryem’i görünce, “Meryem! Andolsun sen acayip bir şey yapmışsın” dediler. Buradaki kasem bir şaşkınlık ifade etmektedir. Binâenaleyh bu ifadeyle herhangi bir kınama ve zemmetme olmaksızın, “adet dışı acayip bir şey” manası kastedilmiş olabileceği gibi, “yargılanacak büyük bir kabahat” manası da kastedilmiş olabilir. “Ey Hârûn’un kızkardeşi bu çirkin davranış sana yakıştı mı” demiş olmalılardır. Râzî’ye göre ona bu şekilde hitap etmelerinin nedeni, “Hiz. Hârûn’un soyundan geliyor olması” ya da “gerçekten Hârûn adında bir abisinin olması” ve yahutta “israiloğullarında Hârûn adında salih bir kimsenin bulunması”ndandır. Kavmi onu kınamayı ileri götürünce o da kucağındaki bebeği işaret etti ve o da onlara konuştu. Onun konuşacağı bilgisini Hiz. Meryem belki kendisine gelen ilham ile, belki de Hiz. Zekeriyâ’ya gelen vahiy sayesinde bilmiştir.¹⁰⁷

Altıncı Örnek:

A’râf Sûresi (Hiz. Âdem ve Hiz. Havva’nın yemini) 7/189-190

“Sizi bir tek candan (embriyodan) yaratan, ondan da kendisiyle huzur bulsun diye eşini yaratan O’dur. Eşini kucaklayınca (eşi ile birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı) ve onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca: ‘Andolsun ki bize sâlih (yaratılışı uygun/düzgün, kusursuz) bir çocuk verirsen

¹⁰⁵ Yûsuf 12/73, 85, 91, 95.

¹⁰⁶ Nahl 16/56, 63; Enbiyâ’ 21/57; Şu‘arâ’ 26/97; Sâffâf 37/56.

¹⁰⁷ Râzî, 2013, C. XV, 326-329.

muḥakkak şükredenlerden olacağız’ diye Rableri Allah’a dua ettiler. Fakat Allah, onlara sâlih (kusursuz) bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) onu (sevgide) Allah’a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştığı her şeyden yücedir”.

Bu âyetlerin kiminle ilgili olduğuyla alakalı bir kısım müfessir, “onların Hz. Âdem ve Hz. Havvâ olduğunu söylemiş, Hz. Havvâ hamile kalınca şeytanın onu kışkırtması sonucu sağlıklı bir çocuk olacağını düşünmüş şayet sağlıklı doğarsa şükredenlerden olmak için Allah’a yemin etmişler fakat o bebek doğunca şeytana uymuşlar ve Allah’a ortak koşanlardan olmuşlar” demişlerdir. Râzî, yapılan tevilin yanlış olduğunu söyleyerek, bu düşüncesine bir takım deliller sıralamıştır. Nitekim âyetlerin devamında kendileri yaratılmış olup hiçbir şey yaratamayan putlar eleştirilmiş Allah’a eş koşmaları kınanmıştır. Şayet şeytanla ilgili bir mesele olsaydı mutlaka ona değinilirdi. Yine âyetin devamında Allah onlardan münezzehtir ifadesi yer alıyor yani şirk koşulanlar şeytan gibi tek biri değil aksine birden fazla cansız varlıktır. Zaten âyette de cansızlar için kullanılan “mâ” edatı kullanılmakta, eğer o şirk koşulan şeytan olsaydı akıllı varlıklar için kullanılan “men” edatının kullanılması gerekirdi. Müfessire göre, Yüce Allah sanki şöyle demek istemiştir: “O, (ben), sizden her birinizi tek bir candan yarattım ve o tek candan eşini de, insan olmak bakımından ona denk olan bir insan yaptım. Binâenaleyh, kocası eşini bürüyüp karısı hamile kalınca, karı koca Rablerine, “Şayet sen bize yaratılışı kusursuz tam bir çocuk ihsan edersen, biz senin nimetlerine ve ihsanlarına şükredenlerden oluruz..” diye dua ettiler. Allah da onlara kusursuz ve yaratılışı tam bir çocuk verince, karı koca Allah’ın kendilerine vermiş olduğu o şey hususunda eşler koşmaya başladılar. Çünkü onlar, bazen bu çocuğu, tıpkı tabiatçıların dediği gibi tabiata; bazen müneccimlerin dediği gibi, yıldızlara; bazen de putperestlerin dediği gibi, putlara ve ibadet edilen heykellere mâl ettiler..” Daha sonra Cenâb-ı Hakk “onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan yücedir” buyurmuştur. Burada bahsedilen aslında bir darb-ı meseldir ve Yüce Allah bu hadiseye Kur’ân’da yer vererek bu konuda insanların dikkatini çekmek istemiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Râzî, 2013, C. XI, 194-201.

Yedinci Örnek:

Hâbil ve Kâbil'in yeminleri (Mâide 5/27-28)

“Onlara, Adem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), ‘Andolsun seni öldüreceğim’ dedi. Diğeri de ‘Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder’ dedi (ve ekledi:). Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım”.

Ehl-i Kitaptan olanlar sırf haset ve kıskançlıklarından dolayı, Hz. Muhammed (s.a.s)’i inkar edip, onun risaletini yalanlayınca, Yüce Allah onlara Hz. Âdem’in oğlunun haberini vermiş ve kıskançlığının onu nasıl bir felakete sürüklediğini beyan etmiştir. Burada maksat aslında yahudileri bu kıskançlıklarından sakındırmaktır. Çünkü Yüce Allah’ın bir kimseye nimet verdiğinde hele ki bu risalet nimeti olunca, o kimselere haset edildiğine delalet etmektedir. Aslında bu kıssaların zikredilme amacı, yahudilerden bir topluluğun, Hz. Peygamber’e tuzak kurmayı ve onu çeşitli sıkıntı ve belalara düşürmeyi kafalarında kurmuş olmalarından ötürü, Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber’e bir teselli olmuş olmasıdır.

Rivayet olunduğuna göre, Hâbil ve Kâbil’in Allah’a kurban sunması gerekiyordu. Hâbil’in sürüsü vardı, Kâbil ise ziraatçi idi. Hâbil sürüsü içinden en güzel koyunu seçip Allah’a sundu. Kâbil ise ekini içindeki en âdi buğdayları seçip, onları kurban olarak sundu, her ikisi de kurbanları Allah’a yaklaşmak istediler. Derken gökten bir ateş inip, Hâbil’in kurbanını alıp götürdü. Kâbil’inkini almadı. Böylece Kâbil, Allah’ın kardeşinin kurbanını kabul edip, kendisinin kabul etmediğini anladı. Bundan dolayı ona haset etti ve onu öldürmek istedi. Ayrıca bu iki kardeş kıssası için bir başka yorum da şöyledir: *“Hz. Havva’nın her doğumda ikiz erkek kız çocukları oluyormuş. Hz. Âdem de peşpeşe doğan kız ve erkeklerle diğerini evlendirerek neslin devamını sağlıyormuş. Kâbil kardeşi Hâbil’in ikizi ile evlenmesi gerekirken, kendi ikizi ile evlenmek istiyormuş bunu üzerine babaları onlara Allah’a kurban sunmalarını,*

hangisinin kabul olursa onunla o kızı evlendireceğini söylemiş ve Hâbil'in kurbanı kabul olunca Kâbil onu kıskanıp öldürmüş”

Bunların dışında bir başka görüşe göre bu iki kardeş israiloğullarından iki ademoğludur. Çünkü kıssanın sonunda sûrenin 32. âyetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları'na şöyle yazmıştık: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur”* İşte bundan dolayı şayet bu kıssa Hz. Âdem'in oğulları olsa isrâiloğullarına bundan hüküm çıkarılması abes olur. Râzî'ye göre, bu son görüş değilde ilk görüş daha doğrudur. Çünkü devam eden âyetlerde katil öldürdüğü cesedi ne yapacağını bilemiyor hatta cesedi gömmeyi bir kargadan öğreniyor. Eğer bahsedilen bu iki adam israiloğullarından bir kimse olsaydı ne yapacağını yani ölü defnetme işini bilmesi gerekirdi.

Kâbil itaatkar ve müttakî bir kimse olmadığı için onun kurbanı kabul edilmemiştir. Öfke ve hasetle kardeşini öldürmeye yemin etmiştir. Oysa ki o “sen beni öldürmek için elini uzatsan da andolsun ben seni öldürmek için elimi uzatmam çünkü ben Allah'tan korkarım” demiştir.¹⁰⁹

2.2. Elmalılı M. Hamdi Yazır

Muhammed Hamdi Yazır 1878'de Antalya'nın Elmalılı kazasında doğdu. İlk tahsilini Elmalı'da yapan ve rüştiyeyi de burda bitiren Hamdi Efendi, hâfızlığını yapmış, Arapça öğrenmiş ve İslâmi İlimlerde ön bilgileri almış olarak dayısı Hoca Mustafa Sarılar'la birlikte İstanbul'a geldi. İstanbuldaki meşhur hocalarından da dersler alarak icazetini tamamladı. Daha sonra Mekteb-i Nüvvâb'dan birincilikle mezun olarak Kadı icazetnamesi aldı. Bayezid Câmii'nde dersler verdi. Meclis-i Maarif azalığı yaptı. Kendi kendine çalışarak fransızca öğrendi.

TBMM'nce kararlaştırılmış olan ve Diyânet İşleri Başkanlığı'nca kendisine teklifte bulunulan Kur'ân tefsirini kaleme aldı. Hak Dini Kur'ân Dili adındaki Türkçe eser 1930'lu yılların diliyle kaleme alınmış, ağır bir ifade tarzına sahiptir. Bazı kısımlarda günlük konuşma dili kullanılmış olmasına rağmen, ilmî açıklamaların bulunduğu yerlerde anlatım oldukça yoğun bir hale gelmiştir. Eserin

¹⁰⁹ Râzî, 2013, C. IX, 26-34.

ilk baskılarında âyetlerin asıllarına, meallerine sıra numarası verilmemiş, tefsir esnasında başka sûrelerden alınan âyetlerde numara verilmemiş, hadisler bazen metin olarak konulmuş, Türkçesi verilmemiş, bazen de Türkçesiyle yetinilmiş metine yer verilmemiştir. Yazır, tefsirini bu şekilde kaleme almayı uygun görmüştür. Daha sonra yapılan baskılarda çeşitli İlim adamları bunlarda daha açıklayıcı ve bilgiye daha kolay ulaşılması noktasında bir takım düzenlemelere gitmişlerdir.¹¹⁰

Müfessir, ömrünün ifâ etmeyeceği endişesiyle, tefsiri yarım kalır korkusu yaşamıştır. Bundan ötürü pek çok sûre ve âyetin inceliklerine ve mana derinliklerine çok fazla giriş yapmadan kısaca tefsir ettiği bilinmektedir. Böyle olduğu halde kendisinin luzumlu gördüğü yerleri uzunca açıkladığı ve geniş izahlara yer verdiği de göze çarpmaktadır. Eserin, İslâmî İlimler, hatta modern ilimler açısından değerli bir yeri ve büyük bir önemi vardır. Türkçe tefsirler içinde ulaşılabilir bir yeri ve bundan sonra da kolay kolay aşılabilir bir ilmi değeri bulunduğu kesindir. Şâbânîye tarikatına mensup olan Elmalılı, 27 Mayıs 1942’de vefat etti Sahrâ’yı- Cedîd Mezarlığına defnedildi¹¹¹. Müfessir ve eseri hakkında verilen bilgilerden sonra belirlenmiş olan örnek âyetlerle ilgili Yazır’ın yapmış olduğu açıklama ve yorumlamalara yer verilecektir.

2.2.1. Esbâb-ı Nüzûl

Birinci Örnek:

Hz. Mûsâ’ya Verilen Dokuz Mucize

Yüce Allah sünnetullahı gereği hiçbir kavmi uyarıcı göndermeden¹¹² ve yahut uyarıcı gönderip onu imtihana tabi tutmadan¹¹³ azap edip helak etmemiştir. İşte Firavun ve kavmi için de aynı sünnetullahı uygulamış onları defalarca imtihana tabi tutmuş ve her seferinde onlar isyan etmiş ve karşı gelmişlerdi. Yüce Allah imtihan etmek için onlara pek çok tabiatüstü mucizeler göstermişti. Bu akıllarını başların alsınlar, durup düşünsünler, hakkın emrine direnmekten vazgeçsinler ve bu küfür ve zulüm halinden vazgeçsinler diye onlar için bir ihtar ve uyarıydı. Cenâb-ı Hak onlara bir takım mucizeler gönderiyordu, çünkü bu gibi

¹¹⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Ezgi Matbaacılık, İstanbul, 2012, C. I, s. 11-14.

¹¹¹ Halil İbrahim Üçer, *İslam Düşünce Atlası*, Konya Belediyesi Yayınları, Konya, 2019, s. 1233.

¹¹² Şu‘arâ’ 26/208-209.

¹¹³ A‘râf 7/94.

olayları normal olağan ve sıradan saymak mümkün değildi. Eğer normal olsaydı her daim aynı hal üzere olunmalıydı, yani eğer kıtlık varsa hep olmalı ya da bolluk varsa hep olmalı fakat tabiattaki bu değişkenlik Rabbânî kudretin iradesinin eseri olduğu apaçık ortadaydı. Nitekim çoğu zaman terbiye etmede bir musibet bin nasihatten daha etkili olmaktadır.

Firavun ve kavmi kendilerine iyilik geldiği zaman “bu bizdendir” diyorlar, başlarına bir sıkıntı bir kötülük gelince “bu onlardandır, onlar bize uğursuzluk veriyor” diyorlardı. Hz. Mûsâ’ya, bize “her ne mucize getirirsen getir sana inanmayacağız “diyerek küfür ve inkârda ne kadar kararlı olduklarını ortaya koymuşlardı. Bunun üzerine, Yüce Allah onlara A’raf 7/133. âyetinde yer alan 5 musibeti ve felaketi göndermişti. Bunlar, tufan, çekirge, haşereler, kurbağalar ve kan felaketleridir.

Yazır, çoğu müfessirin de benimsediği gibi, İbn Abbas’ın görüşü olan, “Tufan”, yağmur, sel ve su baskınları gibi manaları ihtiva ettiğini belirtmekte, “boğucu sel” şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu tufanın mısır halkını evlerine kapattığını bir hafta sürdüğünü fakat israiloğullarına hiçbir zararın dokunmadığını beyan etmiştir. “Cerâd”, tufandan sonra oluşan bol bereketli ve güçlü yeşillikleri yiyip tamamen yok eden çekirgelerdir. “Kummel”, Firavun ve kavminin yiyeceğine ve giyeceğine kendilerine çeşitli zararlar veren, başlarına üşüşmüş çeşitli cinsteki küçük böceklerdir. “Dafâdi” kurbağalar manasındadır ve bu kurbağalar onların başlarından aşağı yağmışlardır. “Dem” ise, kan demektir. Kimilerine göre Nil nehri hep kan akmış kimilerine göre ise, bu burun akıntısından ibaret bir musibettir. Yaşanan mucizelerin ne kadar sürdüğü, hangi zaman aralıklarla meydana geldiği şeklinde Kur’ân’da herhangi bir bilgi bulunmamakta, rivayetlerde yer alan zamanla ilgili ifadeler israiliyat kaynaklı olduğu bilinmektedir. Ayrıca Yazır, İsrâ’ 17/101’de yer alan Hz. Mûsâ’nın 9 mucizesinin ne olduğu konusunda beyanda bulunmamış A’râf sûresinde yukarıda özetlenmeye çalışıldığı üzere gerekli gördüğü açıklamayı yapmıştır.¹¹⁴

¹¹⁴ Yazır, 2012, C. IV, 127-134.

İkinci Örnek:

Hiz. İbrâhîm'in 3 yalan meselesi

Enbiyâ' sûresinde ve Sâffât sûresinde Hz. İbrâhîm ve kavmi ile ilgili pasajlar yer almaktadır. Literatürde yaygın olan düşünceye göre, Hz. İbrâhîm üç konuda yalan konuştuğu bilgisi yer almış ve bunlar hakkında birtakım yorumlar yapılmıştır. Konuyla ilgili müfessir Yazır, Sâffât sûresinde olayın bahsedildiği âyetlerin tefsirini yapmış fakat 3 yalan meselesiyle ilgili görüşe yer vermemiştir.

Müfessire göre, Hz. İbrâhîm'in yıldızlara bakarak "ben hastayım demesi", tıpkı En'âm sûresinin 76 ve 77. âyetlerinde söyledikleriyle ilgilidir. Âyetlere göre, "dalaletli" yani "hasta" olacaktım manasında ikisinin birlikte aynı anlamı ihtiva ettiğini dile getirmiştir. Hz. İbrâhîm "ben hastayım" diyince onlar arkalarını dönerek başından kaçışverişmişler. Çünkü hastalıktan vebadan korkuyorlardı. Fakat putların kırılma hadisesinden sonra, hesap sormak için, ondan uzaklaşmış oldukları halde hemen ona hücum ediverdiler.¹¹⁵ Yazır Hz. İbrâhîm'in "ben hastayım" demesini En'am sûresindeki "dalaletli" yani hasta oluşla ilişkilendirmesi, belki de Müfessir Razî gibi düşündüğünü, Hz. İbrâhîm için söylenen üç yalan meselesini kabul etmediğini göstermiş olabilir.

Üçüncü Örnek:

Mücâdele Sûresi 58/1-4. Âyetler

Sûre'de, ensardan olan Eys b. Samit'in karısı Havle binti Sa'lebe'ye zihar yapması üzerine, kadın, Hz. Peygamber'e gidip konu hakkında aralarında hüküm vermesini, bir çözüm bulmasını istemiş, aldığı cevapla kalbi mutmain olmayınca eşi tarafından yaşadığı sıkıntıya, zorbalığa ve haksızlığa karşı hakkını arayan ve mücadele eden kadının hadisesi yer almaktadır.

Cahiliye adetlerine göre, bir erkek karısına zihar yaptığı zaman yani "sen anneme benziyorsun" diyerek karısını kendisine haram kıldığı zaman, karısı ona haram olmuş oluyor fakat boşama gerçekleşmemiş oluyordu. Kur'an'ın nuzûlünden sonra zihar olayı ilk defa Medine'de meydana gelmiş, çok geçmeden erkek yaptığından pişman olmuş ve taraflar da ne yapmaları gerektiğini bilememişlerdi. Arapların adetlerine göre helale çevrilmesine bir yol olmayan

¹¹⁵ Yazır, 2012, C. V, 509-510.

kesin haramlık ifade eden bir durumdu. Eğer bir konuda ilgili nas bulunmuyorsa o konuda geleneğe tabi olunur. Yani fıkhıta âdetin muhakkem oluşuyla kasıt, örf ve âdetlerin yürürlükten kaldırılmadığı sürece muteber olduğunu göstermektedir. İşte tam da böyle olmuş haksızlığa uğrayan kadın Hz. Peygambere olayı anlatmış ve o da ona “eşine haram oldun” demiştir. Verdiği cevaba razı olamayan kadın, eşinin boşanmadan bahsetmediğini dile getirip dert yakınmış ve Yüce Allah’a sıkıntısını gidermesi için niyazda bulunmuştur. Defalarca mücadelede bulunmuş her seferinde aynı cevabı alınca şikayetini Allah’a arz ederek bir ferahlık vermesi için dua etmiştir. Henüz oradan ayrılmadan Yüce Allah vahyini inzâl buyurmuştu. Daha sonrasında Hz. Peygamber, Evs’i yanına çağırarak ödeyeceği kefareti hakkında onunla konuştu. Yüce Allah mazlum bir kadının sesini duymuş yaşanan bu sıkıntılı durumdan vahiy göndererek insanları ferahlığa ulaştırmıştır. Yüce Allah, onların eşlerinin anneleri olmadığını, onları doğuranların anneleri olduğunu devam eden âyetlerde buyurmuş, yaptıkları haksızlığa karşı onların çirkin ve yalan bir söz söylediklerini belirtmiştir. Daha sonraki âyetlerde Yüce Allah, yaptığı günahtan pişman olan kimselerin yapması gerekeni ve bu durumun kefareti beyan etmektedir. Çünkü yapılan bu çirkin işin telafi edilip temizlenmesi için sırf niyet etme ve sözün geri alınması yeterli olmayıp kaffâret sayılacak güzel bir ameli işlemek yerine getirmek gerekli olmalıydı. Onun için zihardan dönmenin çaresi rakabe azad etmektir. Bu fiilin kefareti bir insanın canını almanın kefaretiyle aynıydı çünkü zihar, kadının izzetini ve namusunu yok saymak manasına geliyordu. Zihar yapıp da bu hatadan dönmek isteyen erkeğin arınması için eşine dokunmadan önce bu kefareti ödemesi gerekiyordu. Bu kayıtta ziharın haram olduğunu göstermektedir. Evlilik olduğu için eşine kefareti ödemediği önce yaklaşırsa bu zina olmaz fakat hayız halinde yaklaşmış gibi çirkin bir eylem olmuş olur. Yüce Allah, “işte öğütlenen budur” buyurarak aslında, “işte zihar denilen şeyin Allah’ın katında ne büyük bir cinayet olduğunu anlar, nasihat alırsınız” demek istemiş olmalıdır. Âyetlerin devamında rakabe azad etmeye gücü yetmeyen iki ay oruç tutması buna da gücü yetmezse atmış fakiri doyurması emredilmiştir.

İşte Yüce Allah kudretlerin derecesine göre böyle üç derece kefaretle, zihar çirkinliğinin telafi edilmesi için af ve mağfiret yolu göstermiştir. Bunlar

zihar gibi çirkin işlerin bırakılıp Allah'ın ve Rasûlünün koyduğu hükümlere iman edip amel edilmesi içindir.¹¹⁶

Dördüncü Örnek:

d) Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın hüküm verme hadisesi (Enbiyâ' 21/78,79)

Enbiyâ' sûresinin 78 ve 79. âyetinde yer alan bir hadise ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Müfessir Yazır, konuyla ilgili yapılan tartışmalara girmemiş âyetlerin mealini vermiş, rivayeti özetlemiş ve iki Peygamberin bu konuda farklı hüküm verdiğini Allah'ın da bu hükümlere şahit olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁷

Beşinci Örnek:

e) İfk Hadisesi (Nûr Sûresi 24/ 11-26)

Genellikle tefsir kitapları ve hadis kitaplarında Hz. Aişe'nin kendisinin uzun ve detaylıca anlattığı rivayet yer almaktadır. Yazır da Buhârî'nin Nûr sûresinin tefsirinde yer alan rivayete uzunca yer vermiştir, önceki başlıkta Fahrettin râzî'nin tefsirinden örnekler incelenirken rivayet özetlendiği için burada rivayetin detayına girilmeyecektir.

Yazır'ın âyetleri tefsirine gelince, Yüce Allah “bu olayda hayır olduğunu” beyan etmektedir. Bunda olan hayır iftirayı atan müfteriler için değil, haklı olanlar içindir. Bu olay kişilerin Yüce Allah katındaki yerlerinin üstünlüğünün ortaya çıkmasına ve ayrıca değer ve derecelerin artmasına sebebiyet vermiştir. O güruhtan her birine yaptıkları günahattan ötürü büyük cezalar vardır.

Fakat günahların en büyüğü iftarı ilk ortaya çıkaran, onun dilden dile yayılmasına sebebiyet veren, halk arasında propaganda yapan ve münafıkların elebaşı olan Abdullah b. Übeyy'dir. Şair Hassan ve fakir Mıstah onun aldatmacalarına kanan, kendini ziyana uğratan ve kazif cezasına müstahak olan kişilerdir.

Bu olayı duyduklarında sanki kendileri yaşamış gibi hüsnü zanda bulunsalardı ya iyi düşünmeleri bir mümine yakışan tutumdur. Nasıl ki

¹¹⁶ Yazır, 2012, C. VII, 492-499.

¹¹⁷ Yazır, 2012, C. V, 512-513.

kendilerinden şüphe etmiyorlarsa, kendileri gibi saydıkları müminlerden de etmemeleri gerekirdi. Müfessir, onlara dünyadaki azabın kazif olduğunu, Mıstaf, Hassan ve Hamne hakkında kazif cezası uygulndığını, Safvan'ında bir kılıç darbesiyle Hassan'ı vurup gözünü kör ettiğini dile getirmiştir. Her hakikati ortaya koyan ve varlığından hiçbir şüphe bulunmayan Allah teâla, onların cezalarını o gün tastamam verecektir.

Habîseler, habisler içindir. Murdarlar da murdar olanlar içindir. Çünkü murdar olan bir erkek ancak böyle bir kadını yanında saklar. Ya da murdar sözler, kişiler ve yine murdar kişilerindir. Bundan ötürü kazıf, ifk, bühân ve edepsizce sövmek gibi söylemler, zina gibi çirkin fiiller, murdar kişiden yani murdar olandan çıkar. Tayyibât da tayyibler içindir. Hoş, temiz ve pak kadınlar, yine kendileri gibi olanlara layıktır. Yüce Allah, Nûr sûresinin 3. âyetinde “*zina edenlerin yine zina edenlerle evlenebileceğini*” buyurmuştur. Pak adamlar da pak olan kadınlar içindir zaten kendisi gibi olmayanı hiç kimse istemez ve ona da yanına da yakışmaz. İşte o en yüce temiz olanlar, o pis iftiracıların, ağızlarına aldıkları o çirkin şeyden çok uzaktırlar. O temiz olanlar için de mağfiret, bağışlanma ve nihayetsiz ikram olan bir rızık vardır.¹¹⁸

2.2.2. Nâsih-Mensuh

Birinci Örnek:

İçkinin Haram Kılınması

Hiz. Ömer ile birlikte sahabeden bir takım kişiler Hiz. Peygamber'e gelerek ona içki hakkında soru sormuşlar, “*bu bizim aklımızı alıyor, ne yapmamız gerekir*” demişler. Bu olay üzerine Bakara sûresinin 2/219. âyeti nâzil olmuştur. Yüce Allah bu âyetle “*sana şarap ve kumardan soruyorlar bunlarda büyük bir günah, bir de insanlar için bazı menfaatler vardır. Fakat günahları menfaatlerinden daha büyüktür*” buyurmaktadır. İnsanlar için olan faydası muhtemelen “içildiği zaman insana neşe ve lezzet vermesi, ticaretini yapınca para kazandırması, kişiye bir cesaret ve kuvvet gelmesi”dir. Aslında bunlar hep geçici ve hiçbir faydası olmayan menfaatlerdir. Haram bir şeyden kazanılan malın bereketi de hayrı da olmaz. Kişi sarhoş haliyle yaptığı her hareketten ve söylediği her şeyden kendine geldikten sonra pişmanlık duyar, çünkü akli başında değildir. Zaten Yüce Allah

¹¹⁸ Yazır, 2012, C. V, 620-635.

Mâide sûresinin 90. âyetinde bunun şeytan işi bir pislik olduğunu insanları sadece düşmanlık, kin ve nefrete teşfik ettiğini beyan etmektedir.

Bakara 2/219. âyette yer alan, “hamr” kelimesi, örtmek anlamında olsa da “üzüm şirasından elde edilen şaraba”, zamanla isim haline gelmiştir. Aynı zamanda bir de “Kafayı dumanlamak” manasında “humar” kullanılmaktadır. Rivayetlere göre bu âyet indiği zaman şarap beş şeyden yapılıyormuş. Bunlar; üzüm, hurma, darı, buğday ve arpadır. Ayrıca Yazır’ın beyan ettiği hadise göre de “çoğu haram olan şeyin azı da haram” sayılmaktadır. İslam âlimlerinin ve fıkıhçıların büyük çoğunluğu, Kur’ân âyetiyle kesin olduğu için aklı örten manasında hamrın ve sarhoş edici her şeyin, yalnız sarhoşluk verme derecesinde değil bir damlasının bile “içilmesinin, alıp satılmasının ve bu işin ticaretinin yapılmasının” haram olduğuna hükmetmişlerdir. Hamr yani şarabın, Kur’ân âyetiyle haramlığı kesin olmakta, diğerlerinin yani sarhoşluk veren ve aklı dumanlayan her şeyin ise hadislerin ve âyetlerin ışığında haram sayıldığı ortaya çıkmaktadır.

Burada müfessir üzüm şarabından yapılan, “şarap, şampanya, rakı ve konyak” gibi içkilerin mutlak necis olduğunu, elbiseye değdiği veya döküldüğü zaman o elbiseyle namaz kılınamayacağını, fakat üzüm şarabından yapılmış olmayan “ispirto, bira ve diğer sarhoşluk verici şeylerin” içilmese fakat elbiseye veya bedene temas etmesi durumunda namaza engel teşkil etmediğini beyan etmiştir. Ayrıca hastalık halinde, ihtiyaç duyulursa haddi aşmaksızın kullanılabileceğine de ruhsat verilmiştir. Burada önemli olan bir diğer mesele de Bir kısım müfessir, Nisâ’ sûresinde geçen, “sarhoşken namaza yaklaşmayın” ifadesinde yer alan “salat” kelimesini “cami ve namazgah” şeklinde anlamışlardır. Fakar Yazır, salat kelimesini kendi manası dışında ele almanın gerekli olmadığını zaten buradaki “sarhoşken namaza yaklaşmayın” yasağının, “sarhoşken camiye de yaklaşmayın” ifadesine işaret edeceğini vurgulamıştır. İşte bundan dolayı sarhoş olanların camiye girmeleri hatta yakınına yaklaşmaları bir caiz olmamaktadır.¹¹⁹

İslam dininde içkinin haram kılınışı aşamalı yani tedricen olmuştur. Müfessirin beyanlarına göre, Müslümanlığın ilk dönemlerinde şarap içmek mübahtı ve sahabiden olanlar da normal bir şekilde içki içmeye devam ediyorlardı. “hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinde sarhoş edici bir içki bir de

¹¹⁹ Yazır, 2012, C. II, 628-628.

güzel rızık alırsınız” mealindeki Nahl sûresinin 16/67. âyeti nazil oldu, fakat insanlar içmeye devam ettiler Hz. Peygamber de onlara herhangi bir kısıtlamada ve engellemede bulunmadı. Daha sonra müslümanların fetva istemeleri üzerine Bakara 2/219. âyet nâzil oldu.

İlk haram kılma bunun başlasa da caiz olma ihtimali de yok değildi. Çoğu bıraksa da içmeye devam edenler vardı. Sonra namazda yaşanan sarhoşken hatalı okumadan dolayı Nisâ 4/43. âyet nâzil oldu. En nihayetinde Hz. Peygamber niyazda bulundu ve Yüce Allah konun için son âyet olan bağlayıcı hükmü izâl buyurdu, yani Mâide sûresinin 5/90. âyetini indirdi.

Müfessirin kendi görüşüne göre de sarhoş edici şeylerin yasaklanması ve içkinin haram kılınması aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk olarak Nahl sûresinin 16/67. âyetinin, ardından Nisâ 4/43. âyetin sonra Bakara 2/219. âyetin ve en son Mâide sûresinin 5/90. âyetinin nâzil olduğunu belirtmektedir.¹²⁰

İkinci Örnek:

Kiblenin Değiştirilmesi

Yazır’ın beyânlarına göre, Hz. Peygamber risaletin Mekke döneminde namazlarında Kâbe’yi kible olarak benimsemişti. Hicretten sonra ise Kudüs’e dönerek namazlarını edâ etti. Bunu, oradaki yahudileri İslâm’a ısındırmak için yapmış olması muhtemeldir. Hicretten sonra tam 16 ay bu şekilde namazlarını kıldılar. Bu yöne doğru namaz kılmak aslında arapların da hoşuna gitmiyordu. Fakat, Hz. Peygamber’e tabi oldukları için onun yaptıklarıyla mesuldüler. Kiblenin yönü değişince bu sefer yahudiler, “bu nasıl din böyle sürekli kiblesi değişiyor” diyerek Hz. Peygamber’i ve beraberindekileri sıkıntıya düşürmüşlerdir. İslâm’a girip dinden dönen kimseler olmuş, münafıklar olur olmaz şeyler söyleyerek insanların kalplerine fitneler sokmaya çalışmışlardır. Sonrasında Bakara sûresinin 144. âyeti nâzil olmuş ve kiblenin yönünü Yüce Allah “Mescid-haram” olarak belirlemiştir. Sûrenin 144. âyetiyle Hz. Peygamber Mescid-i Haram’a dönmesi için emrolunmuştur. Kâbe’nin yanında bulunan kişi direk ona yönelebilir fakat uzakta olan kişi direk yönelemez, onun çevresine yönelmiş olur. Bunun için âyette Kâbe’ye dönülmesi değil de Mescid-i Haram’a dönülmesi emredilmiştir. “Kible değişikliğinin” emredildiği âyet, Rasûlullah,

¹²⁰ Yazır, 2012, C. II, 94-100.

beraberindekilerle birlikte öğle namazını kılarken gelmiş, böylece namaza ara verilmiş ve kıblenin yönü değiştirilmiştir. İki kible ile namaz kılındığı için bu mescide, Mescidü'l- Kibleteyn adı verilmiştir. “Yüzünü Mescid-i Haram’a dön” emri, “Doğu’da Batı’da Allah’ındır” âyetini neshetmiştir. Alimlerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre, sûrenin 144. âyeti, 115. âyetini neshetmiştir.¹²¹

Üçüncü Örnek:

Necvâ Sadakası (Mücadele 58/12-13)

Allah teâlâ’nın, Hz. Peygamberin meclisinde onunla fısıltıyla bir şey konuşmak isteyenini vermesini emrettiği sadakadır. Yazır’ın ele aldığı rivayetlere göre, zengin kimseler meclise gelip malayânî konuşmaları sürdürür fakirleri hor görür, Hz. Peygamber’i de çok yorarlarmış, aslında Hz. Peygamber’in bu düdüma canı çok sıkılmış. İşte bundan ötürü böyle bir emir gelmiştir. Miktarı her ne olursa olsun, veren kişiye de sadakadan istifade edecek olan fakire de pek çok fayda sağlayacağı apaçıktır. Âyetin devamında “şayet bulamazsanız” yani sadaka vermeye gücünüz yetmezse, Allah, Ğafûr ve Rahîm’dir. Sadaka veremeyecek durumda olanlar için böyle bir ruhsat belirlenmiş olmaktadır.

Rasûlullah gelen kişilerden hediye kabul etse bile sadaka kabul etmezmiş.¹²² Bundan ötürü verilen sadakalar uygun görülen fakirlere ulaştırılmış. Fakat sadaka veren çok az kişi olunca sûresinin 13. âyeti nazil olmuş. Çünkü insanlar mallarının eksilip fakirleşeceklerinden korkmuş olmalılardır. “*Madem ki buna yapmadınız fakat Allah sizin tevbenizi kabul etti.*” Halbuki bunu yapabileceğiniz halde yapmadınız. Allah sizi bağışladı ve sadaka vermeksizin Hz. Peygamberle fısıltılı konuşmanıza izin verdi. O halde, “*namazı kılın, zekatı verin ve Allah’a ve Rasûlüne itaat edin, Allah ne yapıyorsanız onu bilir*” buyurulmaktadır. Bu emre uymadınız, fakat bunu kaldırdığı için Yüce Allah’a şükür cihetinde namazınızı eda edin, malınıza kıyamadınız sadaka vermediniz fakat zekatı vermeye devam edin yoksa itaat edenlerden değil de isyan edenlerden olursunuz, her ne yapıyor olursanız gizli açık çirkin ya da güzel Allah hepsini görmekte ve bilmektedir. Yapacağınız iyiliğinde kötülüğünde karşılığını mutlaka sizlere gösterecektir.

¹²¹ Yazır, 2012, C. I, 512-519.

¹²² Müslim, 2008, 448.

Alimlerin büyük çoğunluğunun ve müfessir Yazır'ın görüşüne göre, sûresinin 13. âyeti 12. âyetini neshetmiş ve hükmünü ortadan kaldırmıştır.¹²³

Dördüncü Örnek:

İddet süresi (Bakara 2/234, 240)

Vefat edip de geriye eşler bırakan kişilerin hanımları dört ay on gün beklerler, iddet süreleri bittiği zaman kendileri hakkında yapacakları hareketten size bir günah yoktur. Yüce Allah Bakara sûresinin 234. âyetinde eşi ölen bir kadının bekleme yani iddet süresini bu şekilde belirlemiştir. İddet süresi içerisinde olan kadının kocasının yasını tutup, süslenip püslenip görücüye çıkmaması gerekmektedir. İddet süreleri bittikten sonra istedikleri kişiyle nikahlanabilirler. Meşru halde onlara kimsenin engel olmaması vurgulanmıştır Burada olan bir nüans ise, hassasiyet sahibi ve iffet endişesi taşıyan kadın için eşinin ölüp dul kalmasıyla ondan başanıp dul kalması bir değildir. Çünkü boşanmada bir ferahlık bir sevinç olsa da ölüm ayrılığında bir yas vardır. Âyetin devamında, “Allah yaptıklarınızdan haberdardır” buyurulmaktadır. Bundan maksat Yüce Allah kadınların gizledikleri şeyleri görmektedir. Çünkü Yüce Allah rahimlerinde yarattığını gilemelerinin helal olmayacağını beyan etmektedir¹²⁴.

İddet beklemede asıl olan 3 adet süresi beklemektir. Adetten kesilen kadın için de bu süre eşittir. Hiç adet görmese bile bu iddet süresini beklemesi gerekmektedir. İddet süresi, fikhî bakımdan bir sebebe bağlı olarak belirlenmiş değildir. Allah'ın emri gereği bu şekilde uygulanmaktadır.

Sûrenin 240. âyetinde ise, Yüce Allah “*Hanımlarının bırakıp vefat edecek olanlar evlerinden çıkarılmaksızın 1 sene bakımlarını vasiyet etsinler*” buyurmaktadır. Şayet ölen kişi, bu konuda vasiyet etmese bile bu hüküm böyle verilir. Fakat bir sene ölen eşinin evinde kalması gerekir eğer çıkıp giderse nafaka hakkından kendisi feragat etmiş olur. Âyetin devamında yer alan “*evden kendi rızalarıyla çıkmalarında bir günah olmaması*” ifadesi bunu iddet olmadığını göstermektedir. Şayet bu iddet bir yıl olmuş olsaydı çıkmalarına ruhsat verilmezdi. İddet dolduktan sonra kadın çıkma konusunda özgürdür.

¹²³ Yazır, 2012, C. VII, 506-515.

¹²⁴ Bakara 2/228.

Bu iki âyetten hangisinin önce hangisinin sonra indiğinin çok fazla önemi yoktur, çünkü müfessir sûrenin 240. âyetinin iddet süresiyle ilgili olmadığını nafaka süresi ile alakalı olduğunu belirterek burada nesihten ya da tahsisten bahsetmenin mümkün olmadığını dile getirmektedir.

Miras âyetlerinin inişinden sonra vârise vasiyyet caiz olmamaktadır. Bundan dolayı kocası ölen bir kadının mirastan pay alıp bir de vasiyyet olan nafakayı alması ona helal değildir. Yazır’a göre, kadına mirastan hak verilmesinden sonra “nafaka” hükmü yani “vasiyyet” nesholmuştur.¹²⁵

Beşinci Örnek:

Enfâl 8/65-66. âyet grubu

Ulemanın bir kısmına göre, 40. müslüman olarak Hz. Ömer’in İslam’ı kabul etmesinin ardından bu âyetlerin indirildiğini söylemeler de aslında büyük çoğunluğa ve özelde müfessir Yazır’ın beyanına göre, Bedir’de savaştan önce “Beydâ” denilen yerde indirilmiştir.

Yüce Allah “*Ey Peygamber! müminleri cihada teşvik eyle*” diyerek aslında rasûlüne “*Ey peygamber! Müminleri düşmanla savaşmaları için cihada “tahrid” eyle, onları bu konuda iyice talim ve terbiye eyle, onları sınıksız hazırla ve onları buna imana teşvik eyle*” demiş olmaktadır.

Eğer sizden 20 tane sabreden mümin olursa, 200 kafiye galip gelir, eğer 100 kişi olursa 1000 kişiye galip gelecektir. Bundan fazlasıyla mükellef değillerdir. Bu ölçüde müslüman, sebat edip sabır göstersin ve düşmanla cihad etsin denilmektedir. Âyette bu sayıların verimesiyle ilgili bir nüans vardır. Şöyle ki bu sayılar İslamiyetin ilk yıllarındaki askerî teşkilatlanmayı işaret etmekte, sabırlı yiğit ve cevval olan bir müminin 10 kafiye bedel olduğunu göstermekte ve müslümanların en az 20 kişilik bir grup oluşturdukları zaman bu kudrete ve bu güce ulaşabileceklerini ortaya çıkarmaktadır. İşte tüm bu mağlubiyet kafiyelemlerin anlayışsız olmalarından dolayıdır. Çünkü her zaman onların tek gerçeği ve uğruna yarıştıkları tek hakikatleri yalnızca güçleri ve dünyalık malları olmuştur. Irkçılık uğruna savaşıp şeytanca planlar yaparak zafer elde etmek isterler, fakat Allah sabredenlerle beraberdir ve onların yardımcısıdır.

¹²⁵ Yazır, 2012, C. II, 128-131.

“Şimdi Allah sizden o yükü hafifletti ve sizde bir zayıflık olduğunu bildi.”

Müslümanların içlerinde bu zorlu göreve bedenlen ve ruhen sabır ve takat gösteremeyenler olmuştur. Böylelikle bu mükellefiyetin umumi olarak herkes için uygulanacağını mümkün olmadığı ortaya çıkmış olmuştur. Müfessir, Yüce Allah'ın Enfâl Sûresinin 66. âyetiyle hafifletmenin yapıldığını dile getirmiştir. Bu âyetten sonra, “Allah'ın yardımına ermek” bile sabretmek için yeterli bir motto olsa da, ikiden fazla oranda düşmana sabredemeyenler ve sebat gösteremeyip savaşı terkedenler firarî sayılmazlar. İşte bundan ötürü müslümanların kendilerinin iki katından daha fazla düşmanla savaşma hususunda savaşı kabul etmemelerinden dolayı günahkar olmamış olurlar. Savaşta güç yetirme hususunda oran ikiye birdir. Fakat daha sonraları İslam tarihinde müslümanların kendilerinden on kat büyük orduları mağlup ettiği nice savaşların olduğu bilinmektedir. Yazır, Enfâl sûresinin ilgili âyetleriyle nesih konusunda herhangi bir şekilde bağlantı kurmamış, burada bir tahfif yani hafifletme olduğunu belirtmiştir.¹²⁶

2.2.3. Aksâmu'l Kur'ân

Birinci Örnek:

Tîn'e, Zeytûn'a ve Beled-i Emin'e yemin: (Tîn 95/1-3)

“Tîn'e ve Zeytûn'a andolsun.” Yazır burada yer alan tîn ve zeytûn kelimelerini “incir ve zeytin” diye tercüme etmenin hatalı olacağı kanaatindedir. çünkü bu özel bir isimdir ve mealini yaparken, “tîn ve zeytûn” diye söylemek gerektiğini beyan etmiştir. Bunların ne olduğuyla ilgili iki görüş vardır. Bunlardan ilki, “tîn ve zeytûn” kelimelerinin “incir ve zeytin” oluşu, ikincisi ise “dağ, mescid ve belde ismi” olmalarıdır.

Birinci görüşü benimseyenler âyeti incir ve zeytin diye tercüme ederler. İnsanların yaşamak için ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi gıdaların başında incir ve zeytin gelmektedir. Tatlı-tuzlu ya da yağlı-yağsız olmak üzere pek çok gıda vardır ve bu ikisi pek çok manada yararlıdır. Bu önemli yiyecekleri temsil eden birer misal oldukları için Tûr-i Sina ve Beled-i Emîn ifadeleri manevi gıdaların bulunduğu yer olan mübarek mevkiler olmaları sebebiyle bunlara yemin edilmiştir.

¹²⁶ Yazır, 2012, C. IV, 272-275.

“Tin ve Zeytun”, aslında bilinen incir ve zeytin meyveleri olmakla beraber, bunların yetiştiği bereketli topraklar olan, “iki dağ, iki belde ve iki mescit” manalarına da alınabilir. Tur-i Sinâ ve Mekke gibi peygamberliklerin ortaya çıktığı kutsal yerler sayılabilirler. Burada insanlara pek çok faydası bulunan zeytin ve incirden bahsedilmiş olmakla birlikte, dinleri ile peygamberlerinin buluştuğu özel mekanlara da yemin edilmiştir.¹²⁷

İkinci Örnek:

‘Âdiyât Sûresi (100/1-6)

“O harıl harıl (savaşa) koşanlara, (tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara, sabahleyin akın edenlere, tuzu dumana karıştıranlara, derken bir topluluğun ortasına dalanlara yemin ederim ki”, şüphesiz insan, Rabbi’ne karşı çok nankördür.

“Âdiyât” kelimesi, hızlı koşmak seğirtmek manasında “adv” den *ism-i fâil cem-i müennes* salimdir. O halde “at deve ve diğer koşanların hepsi için söylenebilir.” Bu kelime yürüyüş itibariyle düşünüldüğü zaman ona, “adv” yani, “seğirtmek” denilir, ya da “adâvet ve muâdat” yani “düşmanlık” denilebilir. Ayrıca adalet bozmak itibariyle düşünüldüğünde, “udvân” yani “zulüm ve adaletsizlik” anlamlarına gelebileceği gibi, bir de mekan ve yer itibariyle düşünüldüğünde, “advâ” yani “sirayet” manasına da gelebilir.

Yazır, Hz. Ali’den gelen “Arafat’a giden hacıların develeri” şeklinde rivayete rağmen çoğu tefsircinin de kabul ettiği ortak görüş olan, İbn Abbas’tan gelen “süvârlerin atları” olduğu görüşü uygun bulmaktadır. Nitekim “dabh” kelimesi, atların koşu esnasındaki nefeslerinin sesleridir. Tırnaklarıyla ateş çıkarmalarına gelince, bu da atların koşarlarken hızlarından tırnaklarıyla çarptıkları taşlardan çakmak gibi ateşler çakarak gitmelerinde görülür. Bu ateşte hızlı giderken ve geceleyin gözüktüğüne işaret eder. Konuyla ilgili müfessir birkaç görüşü sıralamıştır.

- Tefsircilerin bir bölümü bunlar “sahipleriyle düşmanları arasındaki harbi kızıştıran, harp ateşini tutuşturan atlardır” demişlerdir.

¹²⁷ Yazır, 2012, C. VIII, 330-337.

- Bunlar, “geceleyin ihtiyaçları ve yemekleri için ateş yakan gazilerdir”. Nitekim “Arafat’tan geceleyin Müzdelife’ye geceleyin gidip orda ateş yakan hacılar” yorumu yapılmıştır.
- “Dil ile yapılan dūřmanlık” için ağır heyecanlı sözler söyleyerek dūřmanlık ateři akıp tutuřturan diller kastedilmiř de olabilir.
- “Aldatma ve hile ateşi çıkan fikirler” denilmiştir.

“Sabahleyin akın etmek”, sözlükte, “akın etmek, süratle gitmek, baskın yapmak veya talan etmek” şeklinde manalara gelmektedir. Baskınlar sabah olmalı çünkü dūřmanın yapılan hazırlığa vakıf olma tehlikesi vardır. Ayrıca gündüz yapılacak olan iyice görölüp planlanmalı ki bir yanlışlık bir hata olmasın. Derken bir toz bir duman savurmuşlardır. Bunlardan anlaşılan, “Harıl Harıl koşan atlar, ayaklarından ateř saçtılar, sabah baskını yaptılar ve tozu dumana kattılar”dır derken “bir topluluğu ortalamışlardır”. Bir dūřman topluluğunu ortasından vurup mağlup etmek ve yahut onu dışarıdan sararak ortaya almak şeklinde anlaşılmaktadır. Müfessir, bunlardan hareketle şöyle bir yorumlama yapmıştır: Böyle yapan kuvvetlere yemin olsun ki, insanlar, Allah’ın ona verdiği nimetlerin hakkını tanımaz, şükrünü yerine getirmez ve yahut ulaşmış olduğu ikramları gömezden gelir, kul olduğunu, imtihan dünyasında yaşadığını unuttur. Görevlerini yerine getirmez ve isyan eder durur.¹²⁸

Üçüncü Örnek:

Kıyâmet Sûresi (75/1-4)

“Hayır, yemin ederim, o Kıyamet gününe. Yine hayır, yemin ederim o sürekli kendini kınayan nefse.” Bir şeye yemin etmek, onu yüceltmek ve büyötmektir. Burada kıyamet gününe yemin ile sûre başlamaktadır. Aslında bu şekilde olumluluk ile başlanarak söylenmek istenen, “bu söyleyeceğim söz o kadar önemli ve büyük ki, bunun büyüklüğünü tanıtmak için yemin etmek bile etmemek gibidir.” Buradan hareketle olumsuzluğun iki manada anlaşılacağı söylenmiştir. İlki, bu son derece önemli bir konudur yemine ihtiyaç ve gerek yoktur, ikincisi ise, yeminden önce geçmiş olan karşıt fikirleri ret için olumsuzluk kullanılmış olmasıdır.

¹²⁸ Yazır, 2012, C. IX, 408-412.

Müfessir ayrıca şöyle bir açıklama da getirmiştir: “*Şimdi zihninden bütün karşıt fikirleri sil. Söylenecek ve dinlenecek başka bir şey yok, ancak şu söyleyeceğim hakikat vardır. Yemin ederim ki..*” böylelikle söylenecek sözün önem ve kıymeti ortaya çıkmış olmaktadır.

Burada geçen nefs-i levvame için tefsirciler tarafından yorumlar yapılmıştır. Bunun “başkasını çokça kınayan nefis” veya “yaptığı günahlardan dolayı kendini kınayıp ayıplayan nefis” olduğu söylenmiştir. Bu yemini kim yapmış olursa olsun, kıyamet günü yaşanacak kınamanın acısının ve üzüntünün büyüklüğüne vurgu yapılması içindir.

Parmak uçlarını bile eski düzgün haline getirmeye gücümüz yeter. Yani “sadece büyük kemikleri değil, vücudunun en ince yapısına kadar hepsini derleyip toplamaya gücümüz yeter” denilmektedir. Parmak uçlarındaki inceliğe işaret burda çok önemlidir. Çünkü beşer için el, gücün göstergesidir ve insan her işi elleriyle yapar. Müfessirin konuyla ilgili yapmış olduğu ufuk açıcı yorum ise şöyledir: “Parmaklarını bile düzeltmeye gücümüz yeter” denilerek aslında, “o insanı elinden çıkan iyi kötü bütün iş ve eserlerle beraber düzeltebiliriz” demek istenmiştir.¹²⁹

Dördüncü Örnek:

Yûsuf Sûresi (12/24, 32)

Hız. Yûsuf erişip, ergenlik çağına gelince, evinde bulunduğu hanım, efendisinin eşi kendisinden murad atmak istedi. Bütün kapıları kapattı. Onu davet etti. Fakat Hız. Yûsuf’un cevabı, “Allah korusun, Allah’a sığınırım” oldu. Bu efendisine hainlik etmek, onun gösterdiği ikrama karşı nankörlük, zulüm ve haksızlık etmek olacaktı.

Hız. Yûsuf haramın çirkinliğini bütün çıplaklığı ile aynelyakın olarak Rabbi’nin burhanını görmüştü. O ihlâsa eren kullardan olduğu için böylesine ahlaksız ve çirkin bir işin içinde asla yer almazdı. Hız. Yûsuf uzun süre bu baskı altında kalmış, efendisinin hanımı tarafından bu işe zorlanmış, fakat o iffetinden ve kararından hiç vazgeçmemişti. Sûrenin devam eden âyetlerinde zindanın kendisine bu işten daha sevimli geldiğini söylemiştir ve nitekim de zindanda

¹²⁹ Yazır, 2012, C. VIII, 473-478.

ömrünün bir kısmını geçirmiştir. Müfessir sûrede yer alan yeminlerle ilgili özel bir yorum dile getirmemiştir.¹³⁰

Beşinci Örnek:

Meryem Sûresi (19/27-29)

Sûrenin ilgili kısmında tefsir olarak sadece âyetlerin meali verilmiştir.¹³¹

Altıncı Örnek:

A'râf Sûresi (Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yemini) 7/189-190

Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükûnet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah'tır. O, eşini kucaklayıp sarılınca (ona yaklaşıncı), eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Bir müddet böyle geçti, derken yükü ağırlaştı. O vakit ikisi birden Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler: “*Eğer bize salih bir evlat verirsen , biz muhakkak şükredenlerden olacağız*”. Fakat Allah kendilerine salih bir evlat verince, her ikisi de tuttular verdiği evlatlar üzerine O'na ortak koşmaya başladılar. Allah onların koştukları şirkten münezzehtir.

Yüce Allah tabiyattaki tek düzeliğin tersine aynı kaynaktan ikinci bir türü yaratıp öbürüne çift yaptı, eş kıldı. Yani onun eşini de kendi cinsinden yarattı. Erkekler, Âdemden de kadınlar başka cinsten olmadı. Kadınlar da onun cinsinden olmuş oldu. Birbirleriyle sükun bulsunlar birbirlerini tamamlasınlar diye bunu böyle yaptı. Böylece erkek ve dişi nikahlandı. Ne zaman ki erkek dişisini iyice bürüdü kadın hafif bir yük yüklendi. Yüğü ağırlaşınca Rablerini eserini açıktan açığa hissettiler ve her anne babanın yaşadığı gibi korku ve telaş yaşayarak Allah'tan evlatları üzerine kasede bulundular. Çocuk doğup da tam da istedikleri gibi biri oldu, sonra Allah'ın Rabliğini unutup ona ortak koşmaya başladılar. İlk yaratılıştaki şirk yoktu böylelikle insan nesli çoğaldı ve şirkte ortaya çıktı. Fakat Allah onların şirk koştugu her şeyden uzaktır.¹³²

¹³⁰ Yazır, 2012, C. V, 42-45.

¹³¹ Yazır, 2012, C. V, 450.

¹³² Yazır, 2012, C. IV, 204-208.

Yedinci Örnek:

Hâbil ve Kâbil'in yeminleri Mâide 5/27-28

“(Bunlara karşı) Âdem’in iki oğlunun veya iki ademoğlunun kıssasını hakkıyla oku”, müfessirlerin büyük çoğunluğu bu iki ademoğlunun Hz. Âdem’in oğulları Hâbil ve Kâbil olduğunu savunmuşlardır, diğer bir kısım müfessir bunların israiloğullarından iki ademoğlu olduğunu dile getirmiş, başkaları da ademoğullarından iki insan olduklarını burada bir darb-ı mesel geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Zamanın birinde ademoğlundan iki kişi birer kurban sunmuşlardı da, birinin kurbanı kabul olurken, her ne olduysa diğerinin ki kabul olmamıştı. Geleneğe göre, “Kurban”, Allah’a yaklaşmak adına kesilen kurbanlığa denilse de, asıl ihtiva ettiği mana, “Allah’a yakın olmak için sunulan herhangi bir şey” demektir.

Kurbanı kabul olunmayan, kardeşini kıskanmış onu çekememiş ve onu öldürmek için yemin etmiştir. Kurbanı kabul olan kardeş iyi niyetli ve Allah’tan korkan gerçek bir müslümandır, o kardeşi ona ne yaparsa yapsın ona karşılık vermeyeceğini dile getirmiştir. Fakat ona kendi günahını da aldığını beyan etmiştir. Bu günah yüklenmeyle ilgili Elmalılı, kâtilin iki cinayet işlediğini 2 defa günaha girdiğini ileri sürmektedir. Onun ilk günahı masum bir cana kıyması iken, ikinci günahı da kurbanının kabul olmamasına sebep olan günahıdır.¹³³

¹³³ Yazır, 2012, C. III, 241-244.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEFSİRLERDE KONULARIN MUKAYESESİ

Çalışmanın birinci bölümünde, belirlenen Ulumu'l-Kur'ân konuları ayrı başlıklar altında incelenmiş, ikinci bölümde yine belirlenen iki müfessirin âyetleri tefsiriyle ilgili beyanlarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, iki müfessirin âyetleri tefsiriyle ilgili mukayeseler yapılacaktır.

3.1. Esbâb-ı Nüzûl

Hız. Mûsâ'ya Verilen Dokuz Mucize

Râzî, Hız. Mûsâ'ya çok fazla mucize verildiğini, firavun ve etrafındakilere ayrı İsrâiloğullarına ayrı, farklı türlerde kimi zaman hayrete düşürücü kimi zaman azap edici pek çok mucizesi olduğunu belirtmiştir. İsrâ' sûresinin 101. âyetine göre ona “9 mucize” verilse de müfessirlerin büyük çoğunluğu bu rakamın sembolik olduğunu aslında Hız. Mûsâ'ya daha fazla mucize verildiğini ileri sürmüşlerdir. Onun mucizeleri ise “dilindeki düğümün” çözülmesi, “asasının” yılan haline dönüşmesi, “yed-i beyzâ” (parlayan el), diğer beş mucizesi (tufan, çekirge, heşere, kurbağa ve kan), “Denizin yarılması”, “Taşın yarıp içinden 12 pınarın çıkması”, “Dağın gölgelik kılınması” ve “Hız. Mûsâ ve kavmi için gökten kudret helvası ve bıldırcın etinin indirilmesi”dir.¹³⁴

Elmalılı, Yüce Allah Firavun ve halkına türlü türlü mucizeler, azap edici âyetler gönderdiği halde bunlar onların küfrünü arttırmaktan ileri gidememişti. Gönderilen mucizelerin Rabbânî kudretin iradesinin eseri olduğu apaçık ortada olduğu halde onlar inkâr da ısrar etmişler ve azaba düşer olmuşlardı.¹³⁵ Müfessir, Hız. Mûsâ'nın mucizelerini yerleri geldikçe açıklama yapmış lakin özellikle bu dokuz mucize âyetiyle ilgili bir açıklamada bulunmamıştır.

Hız. İbrâhîm'in 3 Yalan Meselesi

Literatürde yer alan bilgilere göre, Hız. İbrâhîm üç kere yalan konuşmuştur. ilk yalanı “ben hastayım” demesi, ikinci yalanı, putları kırma işi için “onu büyük olan put yaptı” demesi ve üçüncü yalanı ise, eşi Sâre için “kız kardeşim” demesidir. Râzî, bunun makbul bir görüş olmadığını dile getirmiş, “*yalan söyleme işi peygamber (a.s.)'e değil de bu sözü çıkaranlara daha çok münasiptir*” demiştir.

¹³⁴ Râzî, 2013, C. XV, 75-76.

¹³⁵ Yazır, 2012, C. IV, 129.

Çünkü o yalanın nispet edilmesi husunda bir raviye mi yoksa Allah dostu Hz. İbrâhîm'e mi daha uygun olduğu düşünüldüğünde hiç tereddüt etmeksizin o kişinin rivayetin ravisi olduğunu dile getirmiştir.¹³⁶

Elmalılı ise Hz. İbrâhîm'in yıldızlara bakarak “ben hastayım demesi” tıpkı En'âm sûresinin 76 ve 77. âyetlerinde söyledikleriyle ilgilidir. En'âm sûresinde onun “*eğer Rabbim beni hidayete erdirmeseydi mutlaka sapıklar topluluğundan olacaktım*” ifadelerinin yani “dalalet içerisinde hasta olacaktım” manasında ikisinin birlikte anlaşılması gerektiğini dile getirmiştir.¹³⁷ Hz. İbrâhîm'in, 3 yalan konuştuğuyla ilgili rivayete yönelik bi açıklamada bulunmamıştır. Fakat onun “ben hastayım” söylemini diğer âyetle birleştirerek yorumlaması, bunun bir konuşma uslûbu olduğunu düşünerek, burada bir yalan konuşmadan bahsedilmediğini düşünüyor olabilir.

Mücâdele Sûresi 58/1-4. Âyetler

Râzî âyetlerin nuzûl sebebini uzunca aktarmış, yaşanan hadiseyi dile getirmiştir. Yaşanan sıkıntılı olay üzerine ilâhi müdahale gelince durum çözüme kavuşmuştur. Yüce Allah bu günahı işleyip de tevbe edenlere belirlediği kefaretlere ise, âyetteki hükümler ve rivayetlerden açıkça anlaşılacağı üzere, ziharın kefareti göre, “ya köle azad edilecek ya iki ay aralıksız oruç tutulacak ya da 60 fakir doyurulacaktır.”¹³⁸

Elmalılı ya göre ise, “zihar uygulaması” cahiliye döneminden gelme bir adetti ve İslamiyetten sonra ilk defa Medine'de yaşandı. Kocanın, karısını annesinin sırtına benzeterek kendine haram kılması durumudur. Arapların adetlerine göre çevrilmesine bir yol olmayan kesin haramlık ifade ediyordu. Bu olayı yaşayan ensardan bir kadın Hz. Peygambere gelerek şikayette bulundu, mücadele etti ve uğradığı haksızlıktan kurtulmak istiyordu bunun üzerine Mücadele sûresinin ilgili âyetleri nâzil oldu. Yüce Allah bu haksızlığı yapanları uyarmış, onları bu çirkin işin temizlenmesi için sırf “niyet etme ve sözün geri alınması” yeterli olmamış, kaffaret uygulanmasını hüküm olarak belirlemiştir.

¹³⁶ Râzî, 2013, C. XVII, 617-618.

¹³⁷ Yazır, 2012, C. VI, 489.

¹³⁸ Râzî, 2013, C. XVI, 157-169.

H. Dâvud ve H. Süleyman'ın hüküm verme hadisesi (Enbiyâ' 21/78,79)

Birisi sürü, birisi ekin sahibi iki adam, sürülerin ekinlere zarar vermesinden dolayı sıkıntıya girmiş, Hz. Dâvud'a gelip yaşadıkları olay üzerinden hüküm vermesini istemiş, sonra Hz. Süleymân'da bir hüküm vermiştir. Baba-oğul hükümdar olan iki peygamber farklı hükümler vermiş bunu üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Râzî iki peygamberin bu konu hakkında ihtilaf ettiklerini kabul etmekte ve peygamberlerin içtihat yapıp bir karar verebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, Hz. Süleymân'ın hükmü mensuhtur yani onun hükmü geçerli olmuştur. Âyette yer alan “*Onlara hüküm ve ilim verilmiş olması*”, “*onlardan her birine çeşitli içtihat ve hüküm yollarının ilmini ve hikmetini verdik*” şeklinde anlaşılmış ve âyetlere bu yönüyle bakılmıştır.¹³⁹ Elmalılı ise konuyla ilgili yapılan tartışmalara girmemiş âyetlerin mealini vermiş, rivayeti özetlemiş ve iki Peygamberin bu konuda farklı hüküm verdiğini Allah'ın da bu hükümlere şahit olduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁰

İfk Hadisesi (Nûr Sûresi 24/ 11-26)

Râzî, müslümanların bu âyetlerin, Hz. Âişe'nin yaşadığı olay üzerine, onu aklamak için inzâl olduğu konusunda ittifak ettiklerini beyan etmektedir. Müfessire göre, Hz. Âişe'nin âyetlerle övülmesi, âyetlerin inzâliyle atılan çirkin iftiraya son verilmiş olması ve bazılarının da tevbe etmesinden dolayı, bu olayın yaşanmasında bir hayır bulunmaktadır.¹⁴¹ Ayrıca bu şekilde bir olay duyulduğunda Müslümanların duruma karşı nasıl bir duruş ortaya koyması gerektiği öğretildiği için bütün muhataplara yönelik bir hayır da söz konusu olmaktadır.

Elmalılı da üfessir Râzî'nin beyanları gibi beyanlarda bulunmuş ve Hz. Âişe'nin yaşadığı sıkıntı ve uğradığı iftiranın aklanması için, Yüce Allah'ın bu âyet grubunu inzâl buyurduğunu dile getirmiştir. Münafıkların elebaşı olduğu birtakım kimseler Hz. Âişe'yi iffetsizlikle suçlamış ona çok çirkin yakıştırmalarda bulunmuşlardır. Hem Hz. Peygamber hem Hz. Âişe çok zorlu günler geçirmişlerdir. Ardından Yüce Allah bu âyetleri göndererek hem onların hem

¹³⁹ Râzî, 2013, C. XVI, 182-191.

¹⁴⁰ Yazır, 2012, C. V, 513.

¹⁴¹ Râzî, 2013, C. XVI, 560-563.

ümmetin yüreğini ferahlatmıştır. Yüce Allah bu yaşanan olayda hayır olduğunu beyan etmiştir. Elmalılı bu olayın, Allah indindeki kerametın ortaya çıkmasına, kıymet ve derecelerin yükselmiş olmasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

3.2. Nâsih-Mensuh

İçkinin Haram Kılınması

Râzî, âyetlerin nüzûl sebebi vasıtasıyla gelen rivayetleri ele almış, diğer müfessirlerin görüşlerini incelemiş, kendi görüşlerine uzunca yer vermiştir. O, Mâide sûresindeki âyetin inzaliyle birlikte içkinin haram kılındığını kabul etmenin, içki ile ilgili diğer âyetlerin nesh edildiği söylemenin ya da böyle düşünmenin gerekli olmadığını dile getirmektedir.¹⁴² Yani o İçkinin haram olduğunu belirleyen kesin delilin Mâide sûresinin 90. âyeti olduğunu söylemekte, diğerlerinin de nesh edilmesine gerek olmadığını vurgulamaktadır. Elmalılı ise, Kur’ân âyetiyle kesin olduğu için aklı örten manasında hamrın ve sarhoş edici her şeyin, yalnız sarhoşluk verme derecesinde değil, bir damlasının bile içilmesinin, alıp satılmasının ve bu işin ticaretinin yapılmasının haram olduğuna hükmetmiştir. Müfessir, içkinin İslamın ilk yıllarında içildiğini, onu içmenin mübah olduğunu daha sonra kademeli olarak haram kılındığını beyan etmiştir. Nahl sûresi 67. âyetin inzâlinden sonra asıl men etmeye başlayıcı âyet olarak Nisâ’ sûresinin geldiğini, ardından da Bakara sûresi ve en son haram kılan âyet olarak Mâide 90. âyetin nâzil olduğunu dile getirmektedir.

Kiblenin Değiştirilmesi

Medine’ye hicretten sonra müslümların kiblesi, Bakara 115. âyetin mesajıyla Beyt-i Makdis olmuştu, Hz. Peygamber namaz kılarken yönünü Kâbe’ye dönmek istiyor ve buna özlem duyuyordu bundan dolayı Bakara 144. âyet nâzil oldu ve ilk kibleye yönlendiren 115. âyeti neshetti. Râzî’ye göre hem Kur’ân âyetleri hem hadisten getirilen deliller bu konuda nesh olduğunu göstermektedir. Meşhur olan görüşe göre Beyt-i Makdis’e yönelme, Kâbe’ye yönelme ile neshedilmiştir. Elmalılıya göre de “Yüzünü Mescid-i Haram’a dön” emri, “Doğu’da Batı’da Allah’ındır. Ne tarafa dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır” âyetini neshetmiştir.¹⁴³

¹⁴² Râzî, 2013, C. IX, 204-209.

¹⁴³ Yazır, 2012, C. I, 519.

Necvâ Sadakası

Yüce Allah Hz. Peygamberle başbaşa kalmak için müslümanlara sadaka verme mükellefiyeti getirmiştir. Bu fısıldaşma şeklinde konuşmadan önce verilen sadakaya “sadaka-ı necvâ” denilmektedir. Râzî’ye göre bu başbaşa konuşma için sadaka emri “ne vacib ne de mendub taatlerdendir”. Çünkü ona göre bu sadaka fakirin kalbini hüzünlendirmekte, zengine ise korku salmaktadır. Zengin yapmayınca tenkide uğrayacak, fakir yapamadığı için üzülecektir. İşte bu iş, fakirin üzülmesine ve zenginin korkmasına sebep olunca bu emri yerine getirmede büyük bir günah hasıl olmaz manasına gelmektedir. Böylelikle bu fısıldaşmada evlâ olanın onu terketmek olduğu ortaya konulmuş olmaktadır. Zaten sonraki âyetle Yüce Allah insanların bunu yapmadığını ve hafifletme olduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁴ Elmalılının ve alimlerin büyük çoğunluğunu görüşüne göre de sûresinin 13. âyeti 12. âyetini neshetmiş yani hükmünü ortadan kaldırmıştır.¹⁴⁵

İddet Süresi

Eşi ölen kadınların, dört ay on gün iddet süresi beklemeleri gerekmektedir. Yüce Allah erkeklere geride bıraktıkları eşleri için kendileri vefat ettikten sonra evlerinde 1 yıl geçimlerinin sağlanması için vasiyyeti emretmektedir. Daha sonra miras âyetleriyle ölen eşten kadına mirasta hak kalınca, Elmalılı artık “vârise vasiyetin caiz olmayacağını” dile getirmektedir. Bakara sûresinin 234 ve 240. âyetlerinin iki farklı süreyi belirttiğini düşünen müfessirler bu âyetlerin ikisiyle de amel edilmiş olmakta ve nesh olmadığını vurgulanmaktadır. Fıkıhta nesh ve tahsis arasında kalınırsa tahsis yoluna gitmenin daha evla olması nedeniyle bu iki âyette neshin değil de tahsisin olduğunu söylemişlerdir.

Enfâl 8/65-66. âyet grubu

Yüce Allah Bedir savaşına hazırlanan müslümanları motive etmek için, ilgili sûrenin âyetinde, sabırlı 20 kişinin 200 kişiye, 100 kişinin ise 1000 kişiye galip geleceğini müjdelemekte, ilahi yardıma mazhar olacaklarını da onlara beyan etmektedir. Burada Yüce Allah müslümanlara güçlü kuvvetli bir mü'minin on kâfiri yıkması gerektiğini emretmektedir. Fakat müslümanlar buna takat getiremeyince Yüce Allah 2. âyetle onların yükünü hafifletmiş ve 1'e 10 olan

¹⁴⁴ Râzî, 2013, C. XXI, 383-385.

¹⁴⁵ Yazır, 2012, C. VII, 514.

oranı 1'e 2 olarak değiştirmiştir. Elmalılı bu âyetlerde neshin bulunmadığını, ortada kaldırılan bir hükmün olmadığını ve burada tahfif olduğunu beyan etmektedir. Râzî ise, müslümanlar güç yetiremeyecekleri için Yüce Allah iki ayrı emir vermiştir diyerek, burada nesihten söz edilmediğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁶

3.3. Aksâmu'l Kur'ân

Tîn'e, Zeytûn'a ve Beled-i Emin'e yemin: (Tîn 95/1-3)

Bu âyet grubunda müfessirler iki şekilde yorum yapmışlardır. İlk olarak, Tîn'e ve Zeytûn'a yeminin öncelikle “incir ve zeytin” meyvelerine yemin olabileceğini, ayrıca bu iki kelimenin “peygamberlerin gönderildiği mekan” yani Tur-i Sinâ ve Mekke gibi Peygamberlerin risaletle buluşturulduğu mukaddes mekanlar olarak anlaşılabileceğini belirtmişlerdir. Böyle olunca vahiy gönderilen yerlere yemin edilmiş olmakla, aslında bu peygamberler ululanmış ve derecelerinin yüceliği artırılmış olmaktadır.¹⁴⁷

‘Âdiyât Sûresi (100/1-6)

Sûre, 5 âyete yemin edilerek başlamaktadır. Müfessir Fahrettin râzî bunun çevirisini “*Harıl harıl koşan ve ateş saçan, sabahleyin baskın yapıp tozkoparanlara yemin olsun ki*” şeklinde verdikten sonra yeminlerin cevabının sûrenin devamında yer alan “*Şüphesiz insan Rabbine karşı çok nankördür*”, “*hiç şüphesiz o buna hakkıyla şahittir*” ve “*şüphesiz o, hayır sevgisinde bu şediddir*” bu 3 âyetle verildiğini beyan etmiştir. Bu hayvanlara yemin edilerek nankörlüğü konusunda insanoğluna bir uyarı yapılmış, sanki Yüce Allah, “*Ben bu şekilde çeşit çeşit hayvanları sana ve senin hizmetine sundum, sen ise itaat etmek yerine nankörlük yapıyorsun*” demiştir.¹⁴⁸

Diğer müfessir Yazır ise, âyetlerde yer alan yeminleri, “*Harıl Harıl koşan atlar, ayaklarından ateş saçtılar, sabah baskını yaptılar ve tozu dumana kattılar, bir topluluğu ortaladılar*” şeklinde meallendirmiş, âyetlerle ilgili “*bunları yapan güçlere yemin olsun ki, kullar, kendilerine verilen nimetleri, görmez, onlar için*

¹⁴⁶ Râzî, 2013, C. XI, 365.

¹⁴⁷ Râzî, 2013, C. XXIII, 241-245; Yazır, 2012, C. IX, 330-337.

¹⁴⁸ Râzî, 2013, C. XXIII, 343-349.

Rabbine şükretmez. Kulluk görevini yerine getirmez ve yaşadıkları çaresizliklere dert yakınıp durur” şekline benzer yorumlamada bulunmuştur.¹⁴⁹

Kıyâmet Sûresi (75/1-4)

Râzî, sûrenin tefsirini yaparken, kıyamet ile nefs-i levvâme arasındaki bağlantı için, *“kıyametin kopması, nefs-i levvâmenin hallerini, yani sevinç ve üzüntüsünü ortaya çıkaracağı için çok önemlidir”* demektedir. Âyetlerin devamında yer alan *“insan kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet evet biz, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye kadiriz”* âyetlerindeki takdir ise ona göre, *“biz onun parmaklarını, ta yaratılışın başında yokken bir araya getirendik. Binâenaleyh, ahirette de yine bunları bir araya getirecek olanlar Biziz. Küçük incecik parmak uçlarını yaratırken nasıl noksansız yarattıysak, yeniden diriltince öyle noksansız yapmaya kâdiriz. Hal böyle iken büyük kemiklerin yeniden yaratılışı için kim ne söyleyebilir ki?”* şeklindedir.¹⁵⁰ Sûrede yeminler böylesine önemli incelikler üzerine yapılmıştır.

Elmalılı ise, sûreye olumsuzluk ile başlanarak aslında söylenmek istenenin, *“bu söyleyeceğim söz o kadar önemli ve büyük ki, bunun büyüklüğünü tanıtmak için yemin etmek bile etmemek gibidir”* olduğunu dile getirmektedir. Yüce Allah kıyamete ve kendini kınayan nefse yemin etmekte, yeminlerin cevabı olarak da *“İnsan kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor”* ifadesi yer almaktadır. *“Parmaklarını bile düzeltmeye gücümüz yeter”* denilerek aslında, *“o insanın elinden sadır olan her türlü amelleriyle birlikte bu düzeltmeyi yaparız”* demek istendiği beyan edilmektedir.¹⁵¹

Yûsuf Sûresi (12/24, 32)

H.z.Yûsuf'u, yanında besleyen, büyüten ona terbiye veren efendisine ihanet eden eşi, H.z. Yûsâf'tan nasiplenmek istemiş fakat o iffetinden ve ahlakından dolayı onu reddetmiştir.

Yûsuf sûresinde Yüce Allah bu kıssayı tüm sûre boyunca anlatmıştır. Sûrede pek çok defa yemin edatları bazen konuşma uslûbu şeklinde bazen de kasıtlı olarak kullanılmıştır. Yeminler konunun önemine dikkat çekmek maksatlı büyük değer taşımaktadır. Râzî, H.z. Yusuf'un asla günaha kastetmediğini

¹⁴⁹ Yazır, 2012, C. IX, 408-412.

¹⁵⁰ Râzî, 2013, C. XXII, 281-287.

¹⁵¹ Yazır, 2012, C. VIII, 473-478.

delillerle dile getirmiştir. Ona göre bu fiili Hz. Yûsuf yapmamış ve onu işlememiştir. Çünkü âyetin devamında onun muhlis kullardan olduğu geçmektedir. Böyle bir günahı işlemiş olsa tevbe etmesi gerekir ve bu sûrede onun bu tevbesinin yer alması gerekirdi. O Allah'ın ona verdiği nimet sayesinde Allah'ın varlığını hatırlamış ve iffetini her zaman korumuştur.¹⁵²

Elmalılı, Hz. Yûsuf'un iffetinden ve ahlakından bu çirkin işten Rabbi'nin burhanını görerek kurtulduğundan bahsetmiş, sûrede yer alan yeminlerle ilgili ayrıca bir yorum yapmaya gerek duymamıştır.¹⁵³

Meryem Sûresi (19/27-29)

Râzînin bu konudaki beyanına göre, Hz. Meryem'e Allah'ın izniyle Cebrâil(a.s) ruh üflemiş ve o da Hz. Îsâ'ya hamile kalmıştır. Kavmi Hz. Meryem'i görünce “Meryem! Andolsun sen acayip bir şey yapmışsın” demişler. Burada kavmin yapmış olduğu yemin, şaşkınlık manası içermektedir. Kasem bir şaşkınlık ifade etmektedir. Cümle “yerme, kınama ve ayıplama” gibi manalarda anlaşılacağı gibi “yargılanması gereken büyük bir ayıp” olarak da düşünülebilir.¹⁵⁴

Elmalılı âyetlerin mealini vermiş fakat yeminle ilgili bir açıklamada bulunmamıştır.¹⁵⁵

A'râf Sûresi (Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yemini) 7/189-190

Müfessirlerin her ikisi de bu âyet hakkında görüş farklılıklarını ele almış, kendi düşüncelerini beyan etmişlerdir. Fakat âyette yer alan yeminle ilgili ekstra bir yorum dile getirmemişlerdir.

Hâbil ve Kâbil'in yeminleri (Mâide 5/27-28)

Ehl-i Kitab'ın yoğun ve şiddetli kıskançlıklarından ötürü, Hz. Peygamber'i yalanlayıp onu inkar etmelerinin sonucunda, Yüce Allah haset edenin ve haset edenin sonunun nasıl olacağını ortaya koymak için bu âyeti grubunu indirmiştir. Maksat başta yahudileri daha sonra aynı hataya düşen diğer insanları bu haset hastalığına karşı uyarmaktır.

¹⁵² Râzî, 2013, C. XIII, 202-211.

¹⁵³ Yazır, 2012, C. V, 42-45.

¹⁵⁴ Râzî, 2013, C. XV, 326-329.

¹⁵⁵ Yazır, 2012, C. V, 450.

Kâbil, öfke ve hasetle kardeşi Hâbil'i öldürmeye yemin etmiştir. Râzî yukarıda yer alan ifadeleri dile getirmiş fakat yemin özelinde detaylı bir açıklamada bulunmamıştır.¹⁵⁶

Elmalılı da aynı şekilde âyetlerin tefsirini ele almış yemin ile ilgili detaylı bir yorum ortaya koymamıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Râzî, 2013, C. IX, 26-34.

¹⁵⁷ Yazır, 2012, C. III, 241-244.

SONUÇ

Ulûmu'l-Kur'ân ilminin ve onun kapsadığı konuların nasıl ki İslam tarihi boyunca süre gelen bir geçmişi olmuşsa, günümüzde ve bunda sonraki dönemlerde de yine insanların gündeminde olmaya devam edecek, hiç söylenmemiş pek çok şey söylenecek ve yüzlerce eser kaleme alınacaktır. Dünya hayatı ve insanlık devam ettiği sürece Rahmân'ın rızkı olan Kur'ân okunmaya devam edecek, onu anlamak ve yaşamak için çaba sarfedilecektir. Kur'ân, her türlü sırı kapı aralamaktadır. Kur'ân yaşayan bir kitaptır ve insanlık devam ettiği sürece ondaki incelikler her daim araştırılmaya, incelenmeye ve beşer âlemine sunulmaya gereklilik gösterecektir. Bütün İslâmi ilimler, Kur'ân ve Sünnet ışığında yön bulmuş bu ikisinin aydınlığıyla şekle kavuşmuştur. İşte bu noktada Kur'ân ilimleri devreye girmektedir. Mamafih bu tezin hazırlanması bu gayretin bir çabası olarak ortaya çıkmıştır. Konunun belirlenmesinde, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlama ve yorumlama çabası içerisinde bulunulmuştur.

Bu tezin hazırlanmasında güdülen amaç ise, Ulûmu'l-Kur'ân'ı ve konularını araştırmak ve Kur'ân'dan örneklerini iki kıymetli müfessirin eserlerinden incelemeler yapmaktır. Belirlenen 3 Ulûmu'l-Kur'ân başlığı olan, Esbâb-ı Nüzûl, Nâsih-Mensûh ve Aksâmu'l Kur'ân konuları, ilk önce ayrı başlıklar halinde açıklanmış, daha sonra Tefsir-i Kebîr ve Hak Dini Kurân Dili adlı eserlerde belirlenen örneklerle incelenmiş ve en sonunda iki tefsir arasında mukayese yapılmıştır. Biri diğerinden tamamen zıt görüş farklılıkları olmadığından, iki müfessirin söylemleri benzeşmiş ve büyük bir çatışma gözükmemiştir. Müfessirlerin tefsirlerinde pekçok zıtlıktan ziyade, büyük oranda benzeşme vardır. Örneğin içki ile ilgili âyetlerde sıralama olarak, Fahrettin Râzî'nin en son Mâide sûresindeki âyet indiği görüşünün aksine Elmalılı, konuyla ilgili inen en son âyetin Nisâ' sûresindeki âyet olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Elmalılı çoğu âyetin tefsirini yaparken sadece âyetlerin meallerini vermekle yetinmiş, detaylı açıklama da bulunmamıştır. Bu durum onun tefsirinin Râzî'nin tefsirinden büyük ölçüde ayırmaktadır. Genel olarak konularla ilgili yaptıkları açıklamalar, getirdikleri deliller benzeşmektedir. Bu iki tefsir hakkında bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış olup yapılmaya da devam edecektir.

Çalışmalarda amaç, ilim dünyasına küçük de olsa bir katkı sağlamak olsa da asıl maksat, elbette Rahmeti Rahmân'ın rızasına mazhar olmaktır. Yüce Allah'ın razı olduğu kullarından olmak en kalbî niyazımızdır.

KAYNAKÇA

- Boynukalın, Ertuğrul, “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 43, İstanbul, 2013.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2018.
- Çalışkan, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- İsfahânî, er-Rağıb, *el-Müfredât (Kur’ân Kavramları Sözlüğü)*, trc. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kılıç, Sadık, *Yemin Olsun Ki*, İhtar Yayınları, İstanbul, 1996.
- Malik, b. Enes, *el- Muvatta*, (trc. Ahmet Muhtar Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa, Durak Pasmaz, Abdullah Yücel), Ensar Yayınları, İstanbul, 2014.
- Müslim, Ebu’l Hüseyin Müslim b. Haccâc, *el-Câmu’s- Sâhîh (Sahih-i Müslim Muhtasarı)*, trc. Hanifi Akın, Polen Yayınları, İstanbul, 2008
- Okumuş, Mesut, *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Okuyan, Mehmet, *Kısa Surelerin Tefsiri*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2014.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kuran Sözlüğü*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2015.
- Suyûti, Celalettin, *el-İtkân fî Ulumi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kitabu’l-İlmiye, Beyrut, 2018.
- Turan, Abdulbâki, “*Kur’ân-ı Kerîm’deki Yeminler (Aksâmu’l-Kur’ân)*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, s. 97-114.
- Üçer, Halil İbrahim, *İslam Düşünce Atlası*, Konya Belediyesi Yayınları, Konya, 2019.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, (s.nşr. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Ezgi Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- er-Râzî, Fahrüddîn, *Tefsir-i Kebîr, Mefâtihu’l- Ğayb (Büyük Kur’ân Tefsiri)*, (trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Huzur Yayınları, İstanbul, 2013.

Zerkeşı, Bedrettin, *el Burhan fî Ulumil-Kuran*, Dâru'l Hadîs, Kahire, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Sümeyye, KELLEÇİ
Doğum Yeri-Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Yüksek Öğrenim Onur Kız Öğrenci Yurdu
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	28/01/2021